

บทที่ 3

ผลการศึกษา

ตอนที่ 1 ขนาดของพื้นที่และการกระจายตัวของพื้นที่สาธารณประโยชน์ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

พื้นที่สาธารณประโยชน์ของชุมชนที่จะนำเสนอต่อไปนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อแสดงให้เห็นถึงประเภทจำนวนเนื้อที่และการกระจายตัวของพื้นที่สาธารณะแต่ละประเภท ที่มีอยู่ในแต่ละจังหวัด และยังแสดงให้เห็นถึงในระดับอำเภอของจังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีเนื้อที่แต่ละประเภทแตกต่างกันไป ข้อมูลเหล่านี้ได้เก็บรวบรวมมาจากแบบสำรวจพื้นที่สาธารณประโยชน์ที่มีอยู่ในทุกหมู่บ้านของภูมิภาคนี้ซึ่งได้ดำเนินการเก็บโดยกองสำรวจและควบคุมที่ดินของรัฐ กรมที่ดิน กระทรวงมหาดไทย และได้เริ่มดำเนินการสำรวจเพิ่มเติมเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2535 ครอบคลุมถึงช่วงที่กำลังศึกษา แบบสำรวจของบางจังหวัดยังไม่ครบสมบูรณ์ เนื่องจากบางอำเภอยังอยู่ในระยะของการ ดำเนินการสำรวจแก้ไขเพิ่มเติมจึงทำให้บางอำเภอยังไม่ปรากฏข้อมูลของพื้นที่สาธารณะเพื่อนำมาศึกษา อย่างไรก็ตามในช่วงที่กำลังศึกษานี้การสำรวจและรวบรวมพื้นที่สาธารณประโยชน์ของสำนักงานที่ดินจังหวัดต่าง ๆ มีอำเภอที่สามารถดำเนินการเก็บรวบรวมพื้นที่สาธารณประโยชน์เรียบร้อยแล้วประมาณร้อยละ 74.1 ของจำนวนอำเภอทั้งหมดในภูมิภาคนี้ ดังรายชื่อของจังหวัดและจำนวนอำเภอที่รวบรวมได้แสดงไว้ในตารางที่ 1

การจัดจำแนกประเภทของพื้นที่สาธารณประโยชน์ในการศึกษาชั้นตอนนี้ ได้จำแนกตามรายละเอียดที่ปรากฏอยู่ในแบบสำรวจพื้นที่สาธารณประโยชน์ของกรมที่ดิน กระทรวงมหาดไทย ซึ่งไม่ได้จำแนกออกให้เห็นชัดว่าเป็นพื้นที่สาธารณะประเภท พื้นที่ป่าสาธารณะ และพื้นที่แปลงเกษตร แต่จัดจำแนกเป็นที่ดิน ทอเลเลี้ยงสัตว์ ซึ่งมีความหมายรวมถึงพื้นที่สาธารณะประเภทป่าของชุมชน และแปลงเกษตรด้วย ฉะนั้นการศึกษาในเฉพาะตอนนี้จึงจำเป็นต้องจำแนกประเภทพื้นที่สาธารณะตามแบบสำรวจ และแต่ละประเภทมีเนื้อที่ดังนี้

ตารางที่ 1 จำนวนอำเภอและกิ่งอำเภอทั้งหมดในแต่ละจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
และที่สามารถมอบแบบสำรวจพื้นที่สาธารณสุขประโยชน์ โดยกรมที่ดิน
กระทรวงมหาดไทย

จังหวัด	จำนวนอำเภอ และกิ่งอำเภอ	จำนวนอำเภอและ กิ่งอำเภอที่มอบแบบสำรวจ
นครราชสีมา	24	17
บุรีรัมย์	17	13
สุรินทร์	13	13
ศรีสะเกษ	17	9
อุบลราชธานี	19	16
มุกดาหาร	7	6
ยโสธร	8	8
ชัยภูมิ	14	13
ขอนแก่น	20	10
เลย	12	10
หนองคาย	12	10
อุดรธานี	17	17
สกลนคร	17	16
นครพนม	10	4
กาฬสินธุ์	14	4
ร้อยเอ็ด	17	15
มหาสารคาม	11	5
หนองบัวลำภู	5	5
อำนาจเจริญ	6	1
รวม	259	192

ที่มา : กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

จด
HD
2A3
15
7A51
ค.6

ประเภทที่ 1 แหล่งน้ำสาธารณะ	976,319.40 ไร่	ท 5๙๖86
ประเภทที่ 2 ที่ดอน ทำเลเลี้ยงสัตว์	5,930,704.20 ไร่	
ประเภทที่ 3 ป่าช้า ดอนปู่ตา ที่สักการะ	425,949.98 ไร่	
ประเภทที่ 4 สถานที่ราชการ และศาลากลางบ้าน	279,664.26 ไร่	
ประเภทที่ 5 ประเภทอื่น ๆ นอกเหนือประเภทที่ 1-4	2,368.42 ไร่	

รวมเนื้อที่ทั้งหมดของพื้นที่สาธารณประโยชน์ทุกประเภทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่รวบรวมได้จาก 74% ของอำเภอทั้งหมด มีจำนวน 7,615,096 ไร่ และสามารถจำแนกจำนวนเนื้อที่ออกเป็นรายจังหวัดดังได้แสดงไว้ในตารางที่ 2 ขนาดเนื้อที่ของพื้นที่สาธารณประโยชน์ของอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดแต่ละจังหวัดแสดงไว้ในตารางที่ 3 และการกระจายตัวของพื้นที่สาธารณประโยชน์ในภูมิภาคพิจารณาเป็นจังหวัดแสดงในภาพที่ 2 ซึ่งจังหวัดที่มีพื้นที่สาธารณประโยชน์ประเภทต่าง ๆ รวมเป็นเนื้อที่มาก กล่าวคือ มีเนื้อที่ตั้งแต่ 100,000 ถึง 1,420,521 ไร่ ตามลำดับได้แก่ จังหวัดอุดรธานี สกลนคร สุรินทร์ อุบลราชธานี ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ ชัยภูมิ ยโสธร ร้อยเอ็ด นครราชสีมา ขอนแก่นและนครพนม ส่วนจังหวัดที่มีเนื้อที่ของพื้นที่สาธารณะน้อยกว่า 10,000 ไร่ ได้แก่ อำนาจเจริญ ส่วนจังหวัดที่เหลือมีเนื้อที่ของพื้นที่สาธารณะตั้งแต่ 10,000 ถึง 100,000 ไร่

เมื่อพิจารณาพื้นที่สาธารณประโยชน์ต่าง ๆ เกี่ยวกับรายละเอียดของเนื้อที่ การกระจายตัวในจังหวัดต่าง ๆ ซึ่งแยกเป็นรายอำเภอแสดงไว้ในภาพที่ 3 และการวิเคราะห์ถึงสาเหตุของความหนาแน่นของพื้นที่ประเภทต่าง ๆ ในแต่ละจังหวัด อำเภอ เป็นดังนี้

1.1 พื้นที่สาธารณประโยชน์ประเภทแหล่งน้ำ

พื้นที่สาธารณประโยชน์ประเภทแหล่งน้ำในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีเนื้อที่ทั้งหมด 976,319 ไร่ การกระจายตัวของพื้นที่สาธารณประโยชน์ประเภทนี้มีอยู่หนาแน่นมากในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งทั้งสองจังหวัดเมื่อพิจารณาตามลักษณะภูมิประเทศแล้วค่อนข้างเป็นที่ลุ่มและ/หรือเป็นแอ่งน้ำซึ่งตามธรรมชาติหลายแห่งจังหวัดส่วนใหญ่มีแหล่งน้ำธรรมชาติคิดเป็นเนื้อที่อยู่ระหว่าง 50,000 ถึง 100,000 ไร่ และบางจังหวัดมีหนาแน่นน้อยโดยเฉพาะจังหวัดเลย มุกดาหาร และอำนาจเจริญ ซึ่งมีเนื้อที่อยู่ในระหว่าง 358 ถึง 10,000 ไร่ ดังแสดงไว้ในภาพที่ 4 อาจจะเป็นเนื่องจากลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่ของทั้ง 3 จังหวัดเป็นภูเขาและที่สูง

ตารางที่ 2 ขนาดของพื้นที่สาธารณะประเภทต่าง ๆ จำแนกเป็นรายจังหวัด

จังหวัด	แหล่งน้ำ ท่าเลี้ยวสัตว์	ประเภทพื้นที่และเนื้อที่ (ไร่)				พื้นที่รวม
		ที่ดินทำ ที่สักการะ	ป่าช้าดอนปู่ตา ศาลากลางบ้าน	สถานที่ราชการ	อื่น ๆ	
อุบลราชธานี	174022.68	488185.00	40885.153	15076.661	1689.433	719858.94
อำนาจเจริญ	357.533	13057.82	492.909	458.18		14366.44
อุดรธานี	92484.389	1276783.6	47909.788	3343.881		1420521.6
สกลนคร	81399.961	715386.58	88129.312	124195.90	21.999	1009133.7
ชัยภูมิ	84177.181	368398.32	11712.164	9708.7815	21.12	474017.57
นครราชสีมา	71599.83	142164.29	23917.292	12843.545	1.005	250525.97
ศรีสะเกษ	35538.909	600214.85	21571.105	1797.628	54.5	659177.00
ยโสธร	11411.829	389403.59	15134.921	858.567	74.502	416883.41
ขอนแก่น	74844.336	118762.85	33168.559	2880.006	2.888	229658.64
มหาสารคาม	15891.533	38424.027	6630.335	1185.453	92.808	62224.156
นครพนม	24456.144	79986.568	60396.593	8675.308		173514.61
มุกดาหาร	7833.524	55140.421	4584.743	285.57		67844.258
กาฬสินธุ์	10861.575	15579.801	3357.321	1504.566		31300.263
บุรีรัมย์	123198.37	384161.64	10144.713	1447.4945		518952.22
ร้อยเอ็ด	67000.149	288365.51	18945.166	9037.2712	410.165	383758.26
หนองคาย	25042.889	59327.631	8760.295	772.704		93903.519
หนองบัวลำภู	15419.85	64582.88	16147.73	1661.036		97811.50
เลย	4495.556	40418.34	6211.368	1759.278		52884.54
สุรินทร์	56283.23	792450.4	7850.512	82172.42		938756.3
รวมทั้งหมด	976319.4	5930794	425949.9	279664.2	2368.42	7615096

ตารางที่ 3 แสดงข้อมูลพื้นที่สาธารณประโยชน์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจำแนก
เป็นรายจังหวัด อำเภอในแต่ละจังหวัด ตามประเภทของพื้นที่

จังหวัด	ชื่ออำเภอ	ประเภทที่ ๑	ประเภทที่ ๒	ประเภทที่ ๓	ประเภทที่ ๔	ประเภทที่ ๕	พื้นที่รวม
อุบลราชธานี	เมือง	3701.815	22785.72	2803.692	6233.146	230.798	35755.17
	ขามเฒ่า	174.123	130317.8	2484.406	173.034	0	133149.4
	กิ่ง อ. ห้วยศรีชุม	261.185	12	142.08	72.292	0	487.557
	เดชอุดม	3816.934	19676.61	2671.619	157.224	0	26322.39
	เขมราฐ	16609.75	126701.2	1944.917	0	0	145255.8
	ศรีเมืองใหม่	248.793	30938	4866.272	208.825	0	36261.89
	เขื่องใน	2099.315	24413.16	2200.26	241.483	555.387	29509.61
	ม่วงสามสิบ	2451.721	10095.09	4333.18	506.7275	264.217	17650.94
	ตระการพืชผล	2682.127	39412.17	8733.298	1554.256	629.428	53011.28
	พิบูลมังสาหาร	153.093	4715.362	1592.204	236.864	0	6697.523
	วารินชำราบ	365.674	66284.1	4810.78	4395.35	0	75906.9
	น้ำยืน	1165.58	3104.785	736.28	162.981	0	5169.626
	กุดข้าวปุ้น	158.846	3573.009	741.069	59.253	0	4532.177
	นาจะหลวย	815.277	4065	1397.621	943.9675	9.603	7231.468
	ศาลชุม	4636.455	2091	1378.237	42.378	0	8148.07
	ลำไย	134682	0	49.238	88.88	0	134820.1
	รวม	174022.6	488185	40885.15	15076.66	1689.433	719858.9
อำนาจเจริญ	พนา	357.533	13057.82	492.909	458.18	0	14366.44
	รวม	357.533	13057.82	492.909	458.18	0	14366.44
อุทธรธานี	เมือง	14297.07	73366.72	1144.162	28.001	0	88835.96
	บ้านดุง	5115.403	7511.435	3670.267	167.951	0	16465.05
	บ้านผือ	19682.98	336224	9111.7	192.893	0	365211.6
	กุมภวาปี	15036.62	641856.7	18756.72	866.761	0	676516.8
	หนองหาน	2153.168	10890.38	874.487	691.368	0	14609.41
	พังงา	2024.83	1905.359	1411.878	124.658	0	5466.725
	ศรีธาตุ	24489.89	5791.71	885.173	11.703	0	31178.47
	น้ำโสม	2003.25	13116	900	0	0	16019.25
	หนองวัวซอ	923.602	424.865	609.338	483.382	0	2441.187
	กุดจับ	0	6578.496	2294.62	429.047	0	9302.163
	โนนสะอาด	1094.518	126741	3924.68	23.8	0	131783.9
	กิ่ง อ. สว่างคอม	200.409	715.082	1155.732	174.437	0	2245.66
	จำนงมอ	278.619	6702.8	1253.853	107.327	0	8342.599
	กิ่ง อ. ห้วยผึ้ง	3187.673	35236.5	744.236	7.515	0	39175.92
	กิ่ง อ. ไชยวาน	1628.557	6622.847	721.305	21.465	0	8994.174
	กิ่ง อ. นนอชสง	258.925	714.329	149.637	13.573	0	1136.464
	กิ่ง อ. นาขุข	108.875	2385.415	302	0	0	2796.29
	รวม	92484.38	1276783	47909.78	3343.881	0	1420521.

จังหวัด	ชื่ออำเภอ	ประเภทที่ ๑	ประเภทที่ ๒	ประเภทที่ ๓	ประเภทที่ ๔	ประเภทที่ ๕	พื้นที่รวม
สกลนคร	เมือง	6494.131	3913.505	5335.266	273.418	0	16016.32
	อากาศอำนวย	15121.85	13675.22	2755.78	691.943	0	32244.79
	พรรณานิคม	2257.654	21513.98	2418.188	23.438	13.329	26226.59
	สว่างแดนดิน	4114.957	2055.576	1830.802	582.845	0	8584.18
	วาริชภูมิ	2834.148	35782.71	2918.304	206.251	0	41741.41
	กุสุมาลย์	521.958	1922.873	1334.537	0	0	3779.368
	วานรนิวาส	4371.629	33607.15	2225.544	311.475	0	40515.8
	กุศบาก	29665.02	579320	62350.84	96395.02	0	767730.8
	พังโคน	4899.024	7000.73	1825.301	24721.52	0	38446.57
	บ้านม่วง	2025.871	1222.75	791.139	355.986	0	4395.746
	ส่องดาว	414.585	2180	604.522	219.152	0	3418.259
	นิคมคำม่วน	357.912	0	243.294	11.527	0	612.733
	คำตากล้า	4264.835	12202.69	736.061	21.878	0	17225.46
	เต่างอย	405.009	44.831	470.424	70.052	0	990.316
	โคกศรีสุพรรณ	1657.481	885.084	819.043	119.731	0	3481.339
	เจริญศิลป์	1993.897	59.488	1470.267	191.673	8.67	3723.995
	รวม	81399.96	715386.5	88129.31	124195.9	21.999	1009133.
ชัยภูมิ	เมือง	7023.38	13080.72	1752.342	41.7625	21.12	21919.32
	บ้านเงินทอง	1885.469	9512.301	446.424	12.216	0	11856.41
	จัตุรัส	4670.674	320898.3	648.471	6584.989	0	332802.4
	บ้านเขว้า	8093.46	3427.066	711.692	2080.737	0	19312.95
	แก้งคร้อ	1533.62	1519.175	1057.94	19.722	0	4130.457
	เกษตรสมบูรณ์	992.007	1208.652	1545.318	12.662	0	3758.632
	คอนสาร	3250.931	7144.382	1223.88	36.861	0	11656.05
	หนองบัวแดง	97.394	0	10.483	0	0	107.877
	คอนสาร	1006.061	1435.956	651.516	61.186	0	3154.719
	บ้านหัน	46515.09	1971.323	1416.693	45.022	0	49948.13
	ภูเขียว	4597.582	866.967	1397.747	434.761	0	7297.057
	กิ่ง อ.หนองบัว	2114.172	869.026	505.531	96.26	0	3584.989
	กิ่ง อ.เนินสง่า	2397.341	1464.46	344.1275	282.603	0	4488.531
	รวม	84177.18	368398.3	11712.16	9708.781	21.12	474017.5
นครราชสีมา	บัวใหญ่	5287.171	10299.92	2894.713	193.835	0	18675.64
	จักราช	5719.804	21096.12	2713.619	3087.327	0	32616.87
	ไผ่ค้อ	1854.817	12408.25	2428.439	3025.797	0	19718.3
	ชุมพวง	14635.92	12997.52	3540.582	251.485	0	31425.51
	ด่านขุนทด	7003.486	23485.51	1540.079	1877.66	0	33906.74
	ห้วยแถลง	1616.989	7858.859	1036.512	233.777	0	10746.13
	ขามทะเลสอ	1387.358	794.545	440.41	1.388	1.005	2624.706

จังหวัด	ชื่ออำเภอ	ประเภทที่ ๑	ประเภทที่ ๒	ประเภทที่ ๓	ประเภทที่ ๔	ประเภทที่ ๕	พื้นที่รวม
ศรีสะเกษ	ครบุรี	2422.86	8013.739	512.109	1157.768	0	12106.47
	เมืองคย	4548.224	2885.35	2384.845	153.49	0	9971.909
	โนนสูง	5948.978	5253.378	587.183	87.397	0	11876.93
	โนนไทย	1526.647	325.905	129.121	61.598	0	2043.271
	ปากช่อง	202.9	6160.445	92.594	15.5	0	6471.439
	ปักธงชัย	3952.17	409.525	2027.071	0	0	6388.766
	พินาย	3104.96	3290.682	924.455	142.351	0	7462.448
	ประทาย	9667.195	10009.71	1958.668	289.674	0	21925.25
	สีคิ้ว	2718.996	16874.84	706.892	2263.498	0	22564.2
	สูงเนิน	1.355					1.355
	รวม	71599.83	142164.2	23917.29	12843.54	1.005	250525.9
	วังหิน	993.976	13374.41	202.316	47.179	0	14617.88
	เบญจลักษ์	885.269	549.888	547.828	36	54.5	2073.485
	ขุนหาญ	9172.257	6035.576	1086.256	637.365	0	16931.45
	ศรีวิทันะ	1332.251	14840.72	4653.296	82.228	0	20908.49
	กันทรลักษ์	18270.62	542818.6	9445.896	134.748	0	570669.9
	ไพรบึง	3351.391	19422.56	272	469.75	0	23515.7
	โนนคูณ	586.032	321.924	667.171	300.245	0	1875.372
	ศรีวิทันะ	426.826	31.253	4542.95	81.238	0	5082.267
	ห้วยทับทัน	520.287	2819.925	153.392	8.875	0	3502.479
	รวม	35538.90	600214.8	21571.10	1797.628	54.5	659177
ยโสธร	เมือง	1490.978	504	689.085	74.968	0	2759.031
	เลิงนกหา	334.953	237402.7	1053.3	36.206	29	238856.2
	มหาชัยชนะ	667.068	31506.41	4988.327	78.72	8.773	37249.3
	คำชะอี	2243.649	17655.09	763.485	356.297	0	21018.52
	ป่าติ้ว	2641.988	2050.746	1082.66	37.083	0	5812.477
	กุตุ่ม	2423.8	84931.69	3443.071	201.919	0	91000.48
	หาวายมูล	1086.456	9941.93	2395.11	35.687		13459.18
	ค้อช้าง	522.937	5411.032	719.883	37.687	36.729	6728.268
	รวม	11411.82	389403.5	15134.92	858.567	74.502	416883.4
	เมือง	19324.93	11680.03	12514.37	245.934	2.888	43768.16
ขอนแก่น	มัญจาคีรี	22996.59	48427.06	6500.186	194.696	0	78118.53
	หนองผ่องน้อย	6346.902	9038.014	2036.915	109.925	0	17531.75
	แวงน้อย	94.125	3427.825	12.055	0	0	3534.005
	ชนบท	3119.972	18468.88	3344.674	218234	0	25151.76
	บ้านไผ่	3651.444	2785.815	1630.169	439.278	0	8506.706
	ชุมแพ	3531.491	3602.455	1933.409	490.644	0	9557.99
	กระนวน	6811.139	12255.47	3008.944	788.43	0	22863.99
	เขาสวนกวาง	1188.848	535.918	542.368	0	0	2267.134

จังหวัด	ชื่ออำเภอ	ประเภทที่ ๑	ประเภทที่ ๒	ประเภทที่ ๓	ประเภทที่ ๔	ประเภทที่ ๕	พื้นที่รวม
มหาสารคาม	น้ำพอง	7778.895	8541.388	1645.469	392.865	0	18358.61
	รวม	74844.33	118762.8	33168.55	2880.006	2.888	229658.6
	แกดำ	673.151	4839.704	364.019	15	0	5891.874
	พยัคฆภูมิ	5749.126	9287.103	1073.588	815.354	0	16925.17
	เชียงยืน	3363.914	5652.935	552.802	355.049	92.808	10017.5
	วาปีปทุม	3626.789	12350.07	3417.17	0	0	19394.03
	กิ่ง อ. กิ่งยาง	2478.553	6294.215	1222.756	0.05	0	9995.574
นครพนม	รวม	15891.53	38424.02	6630.335	1185.453	92.808	62224.15
	เมือง	5024.485	22914.13	56219.14	6636.923	0	90794.68
	ศรีสงคราม	18096.68	46347.48	3088.863	1320.385	0	68853.41
	โพนสวรรค์	821.842	10695.73	925.505	706	0	13149.07
	เรณูนคร	513.137	29.228	163.085	12	0	717.45
มุกดาหาร	รวม	24456.14	79986.56	60396.59	8675.308	0	173514.6
	คำชะอี	448.145	43.241	629.429	48.285	0	1169.1
	นิคมคำสร้อย	665.624	2396.83	653.952	78.536	0	3794.942
	ดอนตาล	256.25	36118.83	2386.685	100	0	38861.77
	กิ่ง อ. ห้วยน้ำพัน	589.563	1315.695	335	40.874	0	2281.132
	กิ่ง อ. ดงหลวง	3126.68	15185.47	412.222	0.25	0	18724.62
	หนองสูง	2747.262	80.355	167	17.625	0	3012.697
กาฬสินธุ์	รวม	7833.524	55140.42	4584.743	285.57	0	67844.25
	กมลาไสย	3079.417	9646.6	3.048	582.5	0	13311.56
	ภูพานาเยน	2075.173	1453.737	761.125	0.245	0	4290.28
	ยางตลาด	5166.909	3783.685	1125.755	912.821	0	10989.17
	ภูสิงห์	540.076	695.779	1467.393	9	0	2712.248
	รวม	10861.57	15579.80	3357.321	1504.566	0	31303.26
	เมือง	1453.909	7179.055	251.023	35.295	0	8919.282
บุรีรัมย์	บ้านกรวด	432.993	5088.678	35.938	6	0	5563.609
	เกาะช้าง	12547.08	32643.99	603.314	19	0	45813.39
	ละหานทราย	4753.142	32900	3675.15	1938	0	41330.28
	นางรอง	74514.45	16327.1	825.335	484.325	0	242151.2
	พุทไธสง	3619.708	13669.43	939.171	56.8755	0	18285.18
	สตึก	11106.06	11666.02	415.133	228.905	0	23416.13
	ประโคนชัย	907.9265	28980.42	309.206	38.506	0	30236.05
	คูเมือง	4294.245	41038.8	177	0	0	45510.04
	หนองกี่	1026.12	15508.8	170.5	0	0	16705.42
	ปะคำ	1305.822	7711.69	295.503	209	0	9522.015
	หนองหงส์	4108.239	10730.6	671.034	268.1	0	1577.98
	กิ่ง อ. นาโพธิ์	3128.672	10717.06	1776.406	99.55	0	15721.69
	รวม	123198.3	384161.6	10144.71	1447.494	0	518952.2

จังหวัด	ชื่ออำเภอ	ประเภทที่ ๑	ประเภทที่ ๒	ประเภทที่ ๓	ประเภทที่ ๔	ประเภทที่ ๕	พื้นที่รวม
ร้อยเอ็ด	เมือง	1993.619	11107.12	813.245	298.948	0	14212.94
	อาจสามารถ	2210.144	3859.608	2158.032	27.646	0	8255.248
	เกษตรวิสัย	3514.266	14215.39	860.786	532.813	0	19123.26
	พนมไพร	2611.486	8987.994	1175.888	102.885	0	12878.25
	พนมไพร	4907.104	15467.1	2079.495	2333.434	39.283	24826.41
	โพนทอง	21877.39	56706.92	4322.67	2494.727	39.283	85440.99
	สุวรรณภูมิ	6791.135	72194.15	541.704	72.791	0	79599.78
	ธวัชบุรี	5635.075	3723.007	1430.854	425.5762	331.6	11546.11
	หนองพอก	3085.665	10762.85	917.933	2578.605	0	17345.05
	โพนชัย	2427.556	26191.08	173.418	3.665	0	28795.72
	เมืองสรวง	1070.491	6996.074	579.678	114.025	0	8760.268
	กัษโพนทราย	2245.475	4296.945	1412.907	12.265	0	7967.592
	เมยวดี	2509.015	27097.9	831.91	0	0	30348.82
	ศรีสมเด็จ	637.71	2438.383	338.906	1.18	0	3416.79
	เสลภูมิ	5484.018	24320.99	1307.74	38.893	0	31151.64
	รวม	67000.14	288365.5	18945.16	9037.271	410.165	383758.2
หนองคาย	บึงกาฬ	4886.337	7883.75	784.542	170.593	0	13725.22
	โพนพิสัย	2178.669	582.25	1002.373	13.674	0	3776.993
	ปากคาด	301.929	261.853	1203.513	53.253	0	1820.548
	เซกา	1594.075	5183.8	999.575	21	0	7798.45
	ศรีเชียงใหม่	2286.739	2381.989	416.428	0	0	5085.156
	ห้วย	7655.757	6688.23	1747.245	4.7	0	16095.93
	สังคม	27	29168.44	1248.241	400	0	30843.68
	โซ่พิสัย	1296.453	5155.29	210.649	1.003	0	6663.395
	พราเจริญ	4712.115	1954.621	1001.032	108.481	0	7776.249
	กัษ อ.บุ่งคล้า	103.815	67.408	146.697	0	0	317.92
หนองบัวลำภู	รวม	25042.88	59327.63	8760.295	772.704	0	93903.51
	นากลาง	2234.817	22843.68	5209.695	44.261	0	30332.46
	ศรีบุญเรือง	4604.891	6040.401	4828.232	1337.914	0	16811.43
	โนนสัง	2281.577	2783.423	1693.809	63.205	0	6822.014
	สุวรรณคูหา	1055.922	26851.8	2203.135	206.425	0	30317.28
	หนองบัวลำภู	5242.644	6063.581	2212.86	9.231	0	13528.31
	รวม	15419.85	64582.88	16147.73	1661.036	0	97811.50
เลย	ภูกระดึง	294.013	17531.66	1825.501	803.75	0	20454.92
	ห้วย	91.173	204.025	31.908	0	0	327.106
	วังสะพุง	1535.656	3506.217	641.073	47.599	0	5730.545
	ด่านซ้าย	295.289	3457.058	202.067	0	0	3954.414
	ปากชม	495.455	1913.59	295.76	91.5	0	2796.305

จำแนก	ชื่ออำเภอ	ประเภทที่ ๑	ประเภทที่ ๒	ประเภทที่ ๓	ประเภทที่ ๔	ประเภทที่ ๕	พื้นที่รวม
สุรินทร์	คูวี	855	1135	1163.562	0	0	3153.562
	นาแก้ว	51	0	14.87	0.375	0	66.245
	กิ่ง อ.นาคิ้ว	1.8425	2586.743	267.131	0	0	2855.716
	เมือง	778.014	6487.923	851.155	756.628	0	8873.72
	เขวาสาน	98.114	3596.131	918.341	59.426	0	4672.012
	รวม	4495.556	40418.34	6211.368	1759.278	0	52884.54
	เมือง	24087.46	207066.6	892.875	1356.458	0	233403.4
	จอมพระ	1998.231	19413.25	199.347	0	0	21610.83
	ชุมพลบุรี	4374.059	54027.89	570.629	38.45	0	59011.03
	ปราสาท	2882.631	3811.72	58.181	43.964	0	6796.496
	รัตนบุรี	5260.923	74967.64	2264.01	79300.75	0	161793.3
	ลำไทรหนอง	978.36	62675.94	298.626	0	0	63952.93
	สังข	6085.618	284934.6	1114.408	149.334	0	292284
	ศรีชาภูมิ	3477.966	3073.416	804.308	146.495	0	7502.185
	ท่าคัน	2136.8	9560.476	610.46	181.639	0	12489.06
	กาบเชิง	2172.59	57513.09	288.248	125.713	0	60099.64
	สนม	1144.029	11060.03	484.135	115.284	0	12803.47
	ลำตนา	445.087	1	28.5	55.525	0	530.112
	บัวเชด	1239.484	4344.785	236.785	658.817	0	6479.844
	รวม	56283.23	792450.4	7850.512	82172.42	0	938756.5
	รวมทั้งหมด	976319.4	5930794.	425949.9	279664.2	2368.42	7615096.

หมายเหตุ ประเภทที่ 1 หมายถึง แผลงหน้า
 ประเภทที่ 2 หมายถึง หักตอน ท่าเลี้ยวซ้าย
 ประเภทที่ 3 หมายถึง ป่าช้า ตอนปู่ตา ที่สักการะบูชา
 ประเภทที่ 4 หมายถึง สถานที่ราชการ ศาลากลางบ้าน
 ประเภทที่ 5 หมายถึง อื่น ๆ นอกเหนือประเภทที่ 1-4

เมื่อพิจารณาถึงการกระจายตัวของพื้นที่สาธารณะประเภทแหล่งน้ำตามอำเภอต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังแสดงไว้ในภาพที่ 5 พบว่าในจังหวัดต่าง ๆ มีอำเภอที่มีแหล่งน้ำสาธารณะอยู่หนาแน่นมาก คือมีเนื้อที่อยู่ระหว่าง 5261 ถึง 134,682 ไร่ ส่วนใหญ่เป็นอำเภอที่อยู่บริเวณใกล้ลำน้ำสาขาที่เป็นต้นน้ำของแม่น้ำมูล แม่น้ำชีแม่น้ำพอง แม่น้ำสงคราม หรือเป็นบริเวณพื้นที่ที่แม่น้ำดังกล่าวไหลผ่าน

1.2 พื้นที่สาธารณะประโยชน์ประเภทที่ดอน ทำเลเลี้ยงสัตว์

พื้นที่สาธารณะประเภทนี้จากแบบสำรวจพื้นที่สาธารณะที่ดำเนินการสำรวจโดย กรมที่ดิน กระทรวงมหาดไทย มิได้จำแนกออกให้สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจนว่าเป็นพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชน และทำเลเลี้ยงสัตว์อย่างเดียวดังกล่าวแล้ว และพื้นที่สาธารณะที่เป็นป่าสาธารณะของชุมชนนั้นโดยปกติทั่วไปแล้วชาวบ้านได้นำสัตว์เข้าไปเลี้ยงอยู่เป็นประจำเป็นเวลานานมาแล้ว ดังนั้นพื้นที่สาธารณะประเภทที่ดอนและนี้จึงรวมถึงพื้นที่สาธารณะประโยชน์จึงทำให้เป็นพื้นที่สาธารณะประเภทนี้มีเนื้อที่มากที่สุดถึง 5,930,794 ไร่ จังหวัดที่มีเนื้อที่มากตามลำดับได้แก่ อุดรธานี 1,276,783 ไร่ สุรินทร์ 792,450 ไร่ สกลนคร 715,386 ไร่ ศรีสะเกษ 600,214 ไร่ ดังแสดงไว้ในภาพที่ 6 อาจจะเป็นเพราะว่าจังหวัดต่าง ๆ เหล่านี้มีลักษณะภูมิประเทศประกอบด้วย ที่ดอนเป็นเนื้อที่มาก จึงเหมาะที่จะเป็นทำเลเลี้ยงสัตว์ ทำให้มีการเลี้ยงโคเนื้อเป็นจำนวนมากเช่นกัน ส่วนจังหวัดที่มีเนื้อที่น้อย และหนาแน่นน้อย กล่าวคือมีเนื้อที่ระหว่าง 13,058 ถึง 40,418 ไร่ประกอบด้วยจังหวัดกาฬสินธุ์ เลย ซึ่งพื้นที่หลายส่วนมีภูมิประเทศเป็นภูเขา และเป็นป่าสงวนแห่งชาติ นอกจากนี้ยังมีจังหวัดร้อยเอ็ด และอำนาจเจริญ ซึ่งทั้งสองจังหวัดนี้พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบเหมาะแก่การทำนาและปลูกพืชไร่เป็นส่วนใหญ่

เมื่อพิจารณาความหนาแน่นของพื้นที่สาธารณะประเภทนี้แยกเป็นรายอำเภอของจังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แล้วพบว่าอำเภอที่มีจำนวนเนื้อที่ของพื้นที่สาธารณะประเภทนี้อยูหนาแน่นมาก ซึ่งอยู่ระหว่าง 2,295 ถึง 62,351 ไร่ ส่วนใหญ่เป็นอำเภอที่มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ดอนหรือตั้งอยู่ใกล้ภูเขา ดังแสดงไว้ในภาพที่ 7

1.3 พื้นที่สาธารณะประเภทป่าช้า ดอนปู่ตา ที่สักการะบูชา

พื้นที่สาธารณะของชุมชนประเภทนี้เท่าที่มีปรากฏอยู่ในแบบสำรวจของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีเนื้อที่รวม 425,950 ไร่ จังหวัดที่มีเนื้อที่มากและมีความหนาแน่นคิดเป็นเนื้อที่อยู่ระหว่าง

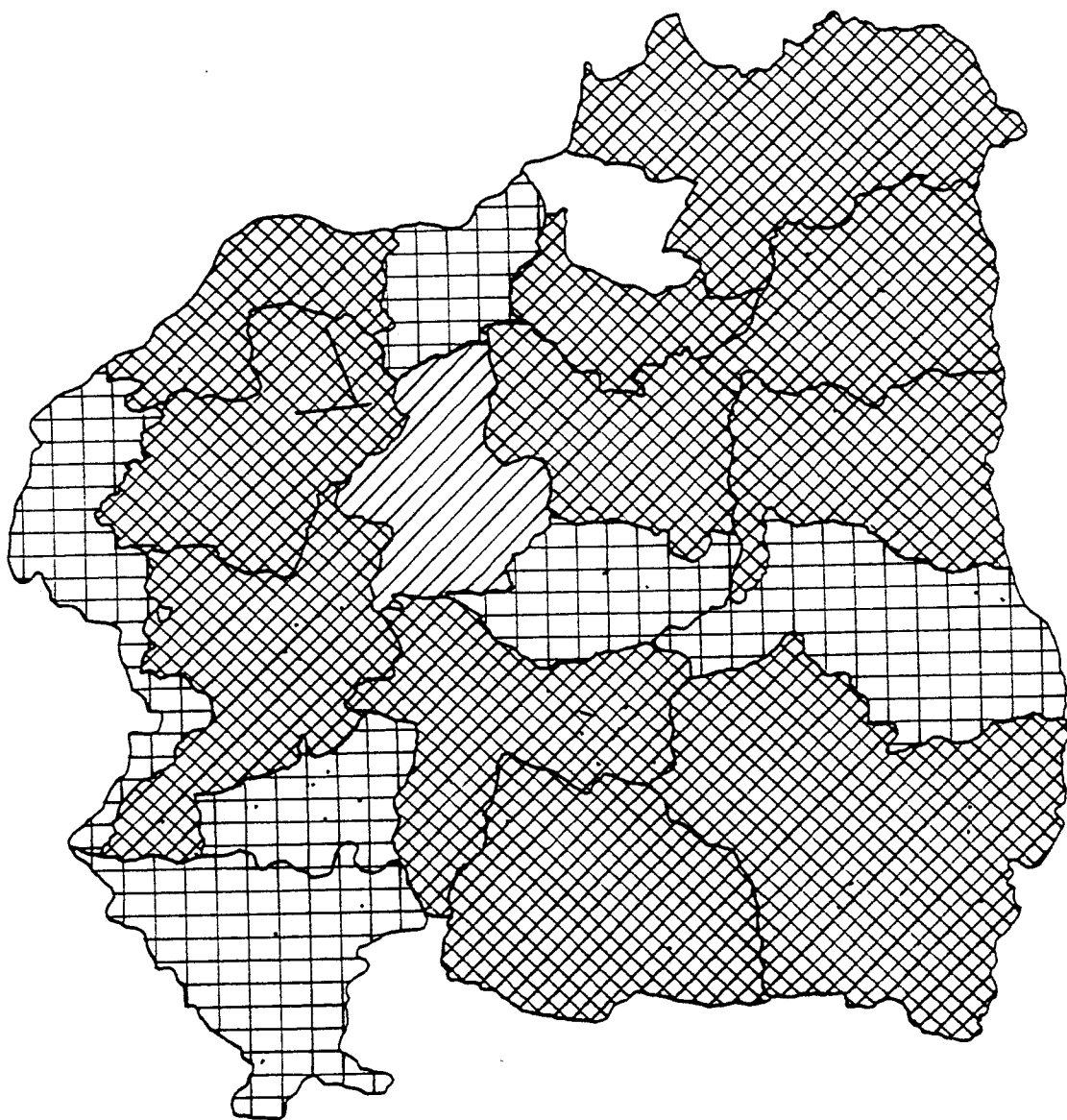
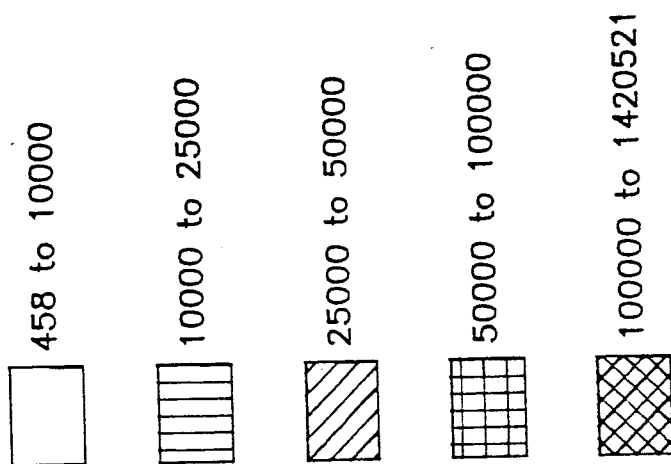
33,169 ไร่ ถึง 88,129 ไร่ ได้แก่ สกลนคร 88,129 ไร่ นครพนม 60,396 ไร่ อุดรธานี 47,909 ไร่ และ อุบลราชธานี 40,885 ไร่ ดังแสดงไว้ในภาพที่ 8 ซึ่งจะต้องศึกษาวิเคราะห์หาเหตุผลกันต่อไป ส่วน จังหวัดที่มีพื้นที่สาธารณประโยชน์ประเภทนี้น้อยและมีความหนาแน่นคิดเป็นเนื้อที่อยู่ระหว่าง 493-6,221 ไร่ ได้แก่ จังหวัดเลย 6,211 ไร่ กาฬสินธุ์ 3,357 ไร่ มุกดาหาร 4,584 ไร่ และอำนาจเจริญ 492 ไร่ ซึ่งอาจมีหลายสาเหตุเช่นแบบสำรวจที่ส่งมายังไม่ครบทุกอำเภอ เนื้อที่ของจังหวัดเหล่านี้มีขนาดเล็ก และพื้นที่หลายส่วนมีภูมิประเทศเป็นป่าที่จัดจำแนกเป็นป่าสงวนแห่งชาติ

เมื่อพิจารณาความหนาแน่นของพื้นที่สาธารณะประเภทนี้แยกเป็นรายอำเภอของจังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังแสดงไว้ในภาพที่ 9 ซึ่งจังหวัดที่ประกอบด้วยจำนวนหลายอำเภอที่มีเนื้อที่ของพื้นที่สาธารณประโยชน์ประเภทนี้มากที่สุดตั้งแต่ 24,413 ไร่ ขึ้นไป ได้แก่ บุรีรัมย์ สุรินทร์ อุบลราชธานี อุดรธานีและสกลนคร เมื่อวิเคราะห์ถึงสาเหตุโดยการใช้วิธีการศึกษาชาติพันธุ์วรรณา (Ethnomethodology) แล้ว พบว่าจังหวัดต่าง ๆ เหล่านี้มีชนกลุ่มน้อย (ethnic group) อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น กลุ่มชนชาวภูไท ไช่ แสก กระเลิง ส่วย เป็นต้น ซึ่งเป็นชนเผ่าที่ยังคงนับถือผี วิญญาณของบรรพบุรุษของตนรวมถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องจัดหาสถานที่และสงวนรักษาสถานที่เหล่านั้นไว้เพื่อประกอบพิธีกรรมเช่นไหว้ ตามความเชื่อของกลุ่มคนดังกล่าวต่อไป

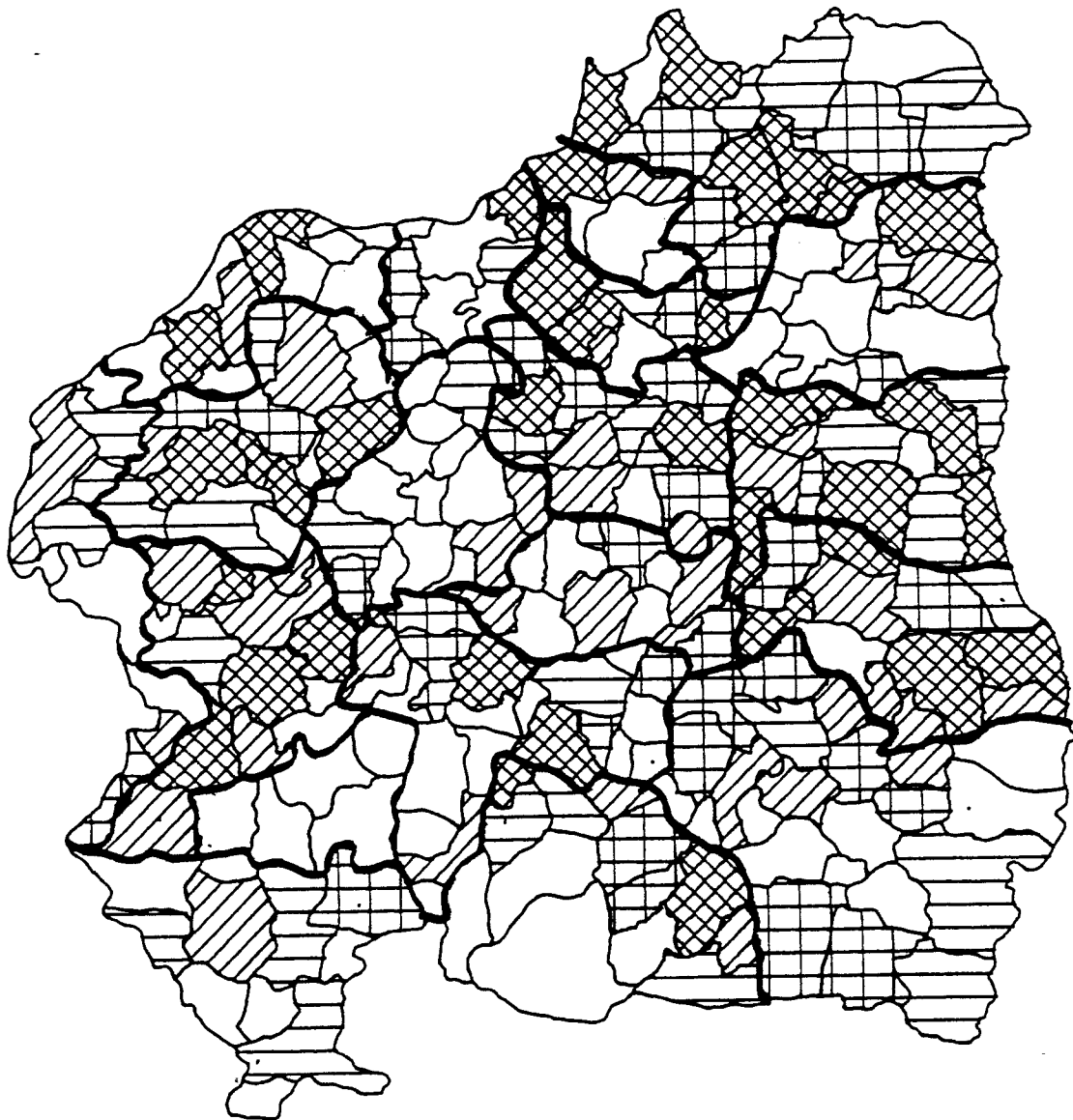
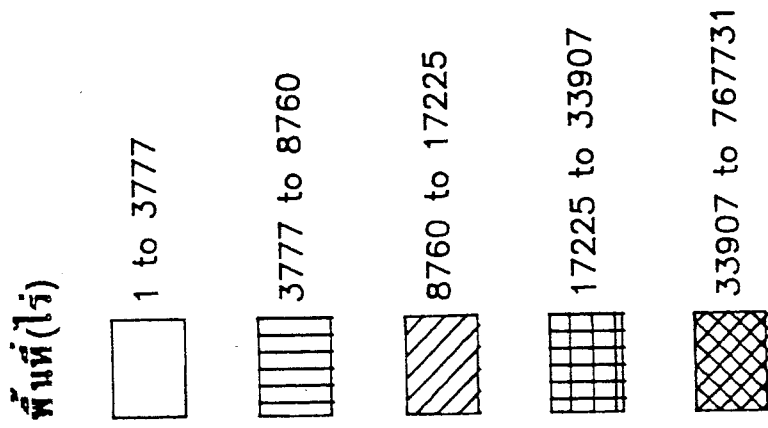
1.4 พื้นที่สาธารณประโยชน์ประเภทสถานที่ราชการ ศาลากลางบ้าน

เนื้อที่ของพื้นที่สาธารณประโยชน์ประเภทนี้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเท่าที่มีปรากฏในแบบสำรวจฯ มีจำนวน 279,664 ไร่ จังหวัดที่มีเนื้อที่ของพื้นที่สาธารณประโยชน์ประเภทนี้มากที่สุดได้แก่ สกลนคร 124,195 ไร่ สุรินทร์ 83,172 ไร่ นครราชสีมา 12,843 ไร่ อุบลราชธานี 15,076 ไร่ จังหวัดที่มีเนื้อที่ของพื้นที่สาธารณประโยชน์ประเภทนี้น้อยได้แก่ มุกดาหาร 285 ไร่ ยโสธร 858 ไร่ อำนาจเจริญ 485 ไร่ และหนองคาย 772 ไร่ ดังแสดงไว้ในภาพที่ 10 ซึ่งจากการศึกษาวิเคราะห์พบว่ามีความสอดคล้องตรงกันกับขนาดของพื้นที่ จำนวนอำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ส่วนเนื้อที่ของพื้นที่สาธารณประโยชน์ประเภทนี้ในอำเภอต่าง ๆ ของแต่ละจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แสดงไว้ในภาพที่ 11 เช่นเดียวกัน อำเภอที่มีตำบล หมู่บ้านจำนวนมากโดยเฉพาะอำเภอเมืองแล้ว ส่วนใหญ่มักจะมีเนื้อที่ของพื้นที่สาธารณประโยชน์ประเภทนี้มาก

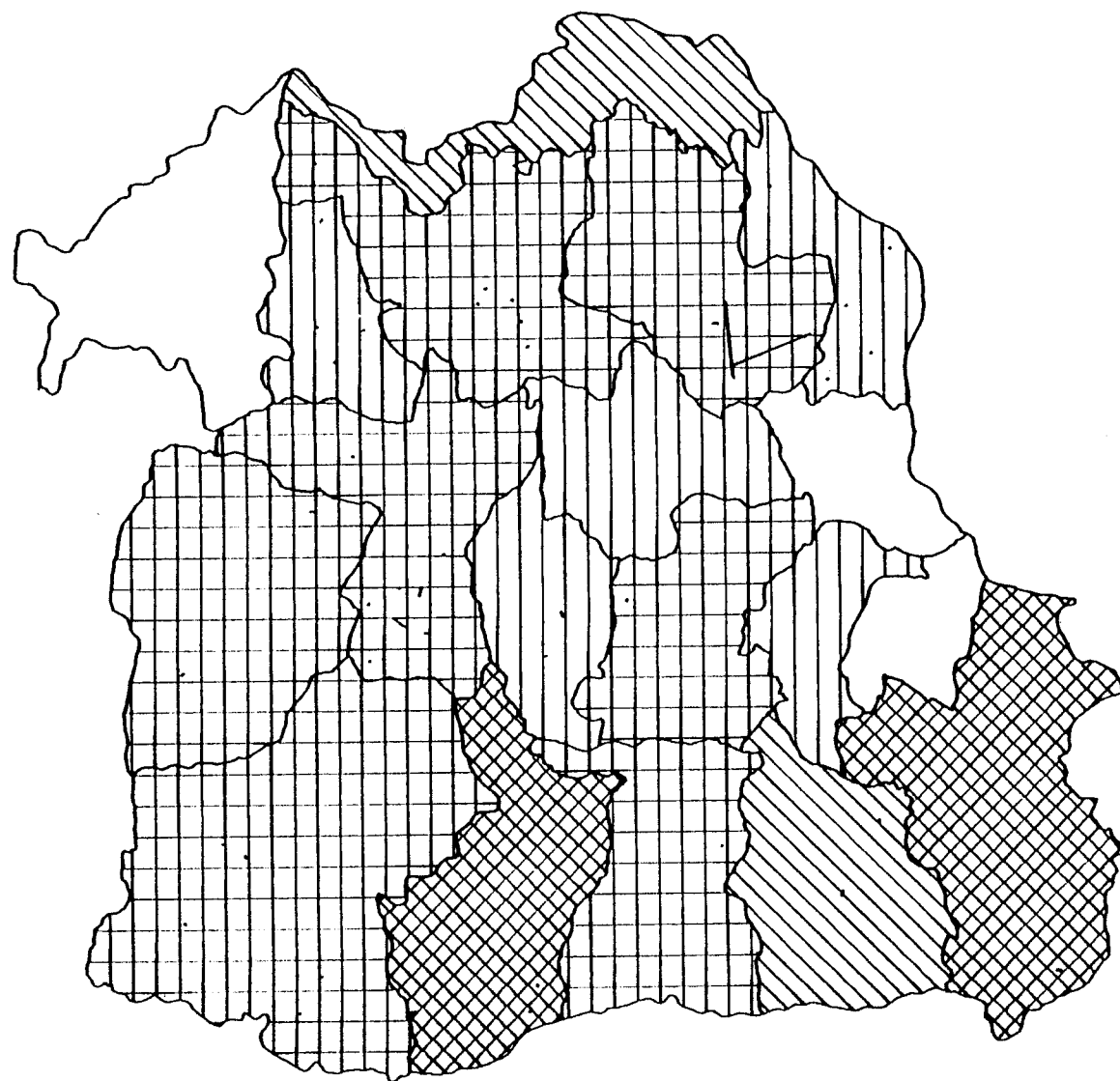
พื้นที่(ไร่)

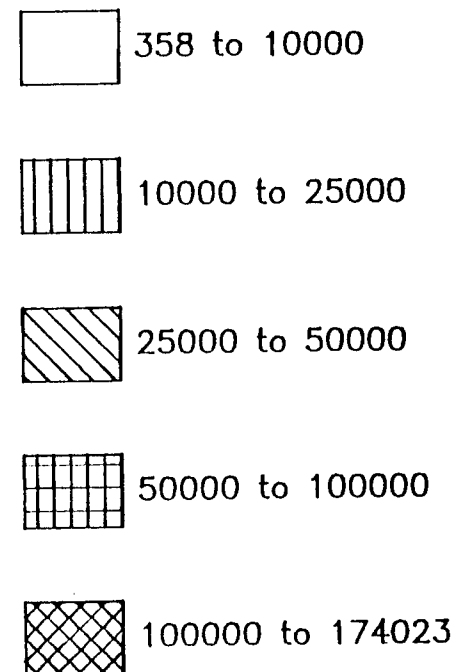
ภาพที่ 2 แสดงการกระจายตัวของพื้นที่สภาพป่าประเภทสนโตงจากพื้นที่ลุ่มน้ำท่าเสา จังหวัดอุตรดิตถ์

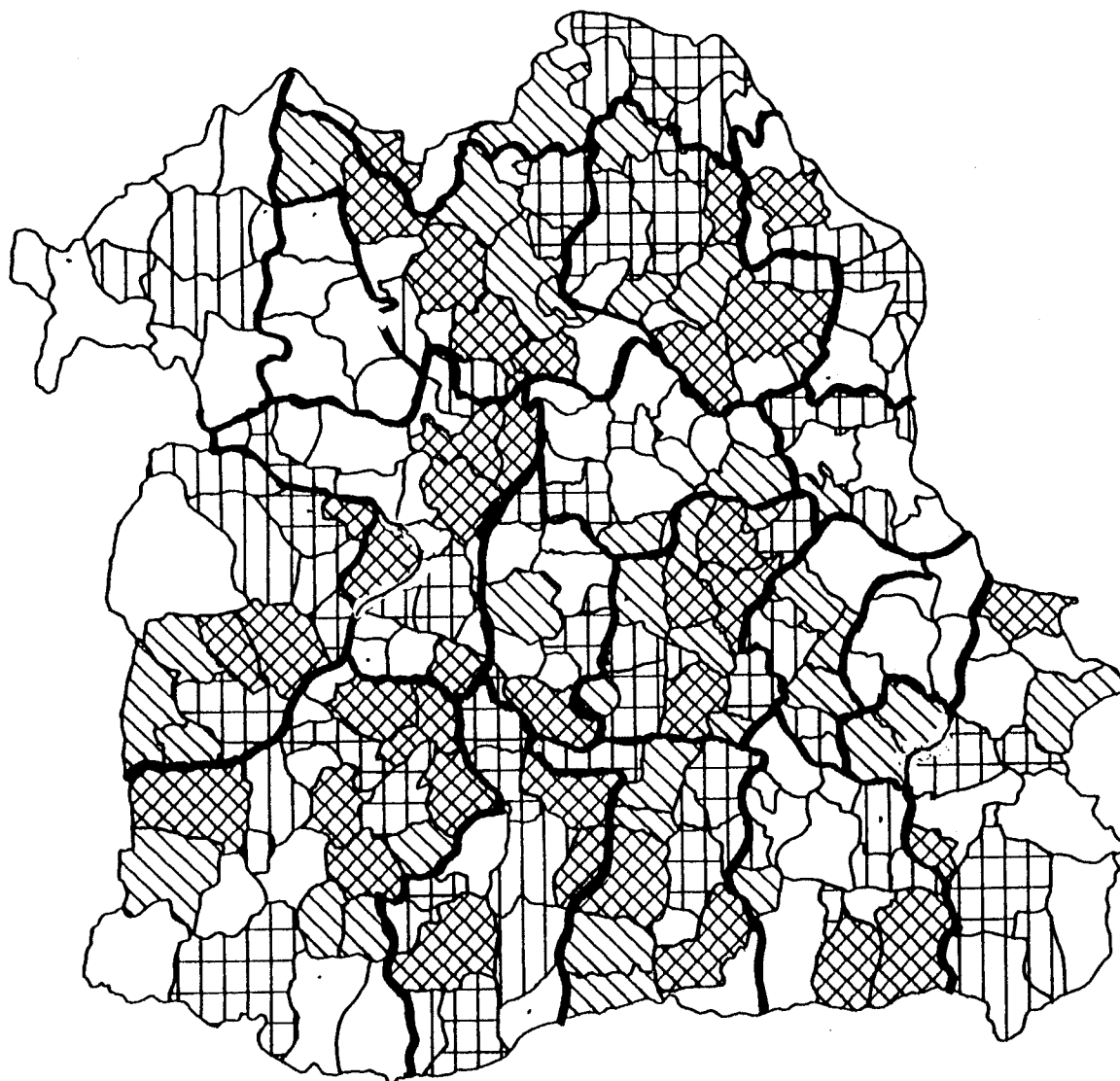
ภาพที่ 3 แสดงการกระจายตัวของพื้นที่สภาพปะการังในเขตภาคตะวันออก
จำนวนค่าเฉลี่ย

พื้นที่(ไร่)

ภาพที่ 4 แสดงการกระจายตัวของพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ประเทศไทย

พื้นที่(ไร่)

0 to 513

513 to 1594

1594 to 3079

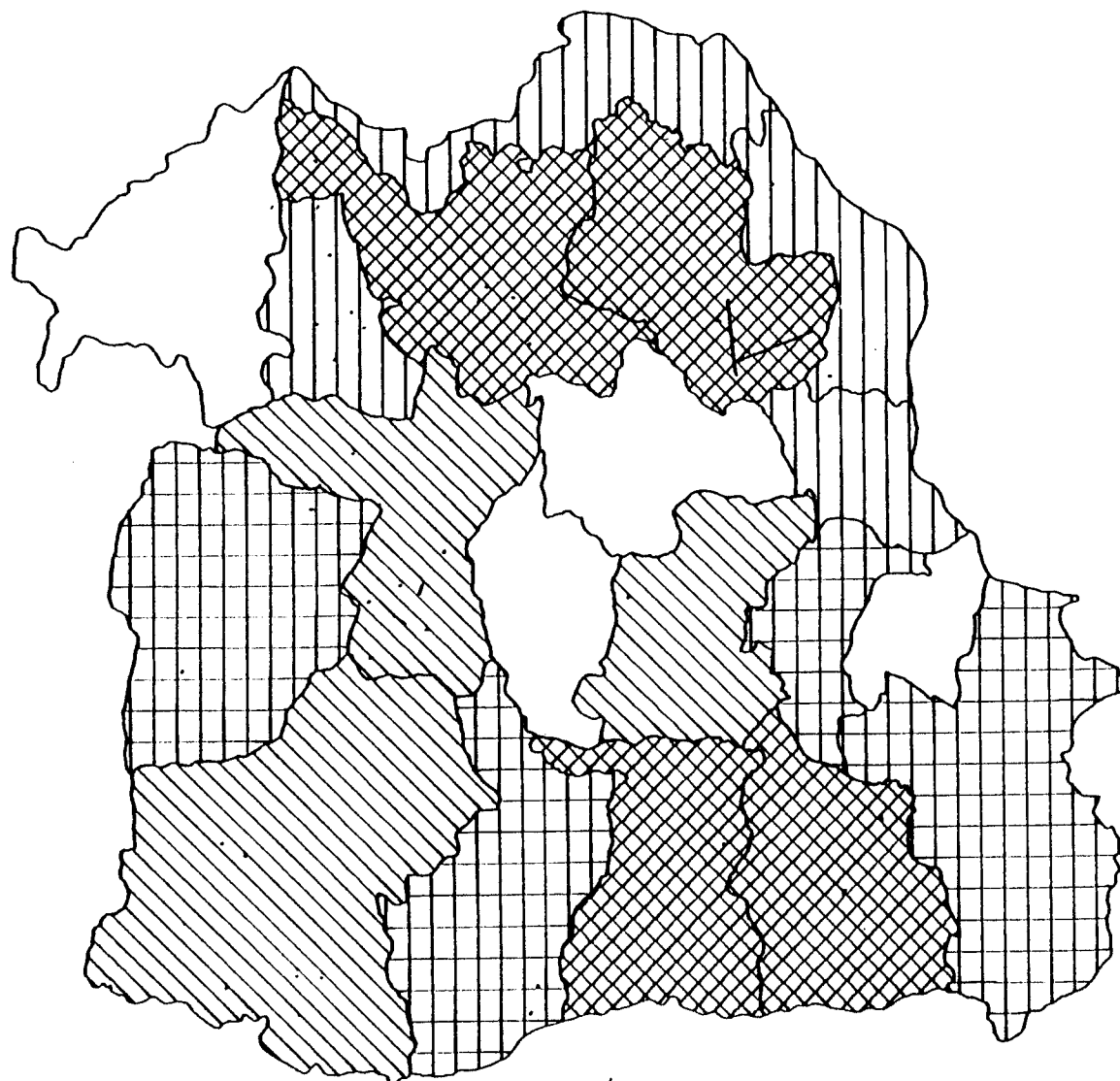

3079 to 5261

5261 to 134682

ภาพที่ 5 แสดงการกระจายตัวของพื้นที่การเพาะปลูกพืชไร่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ประเภทแหล่งน้ำ จำแนกราคากำหนด

พื้นที่(ไร่)

13058 to 40418

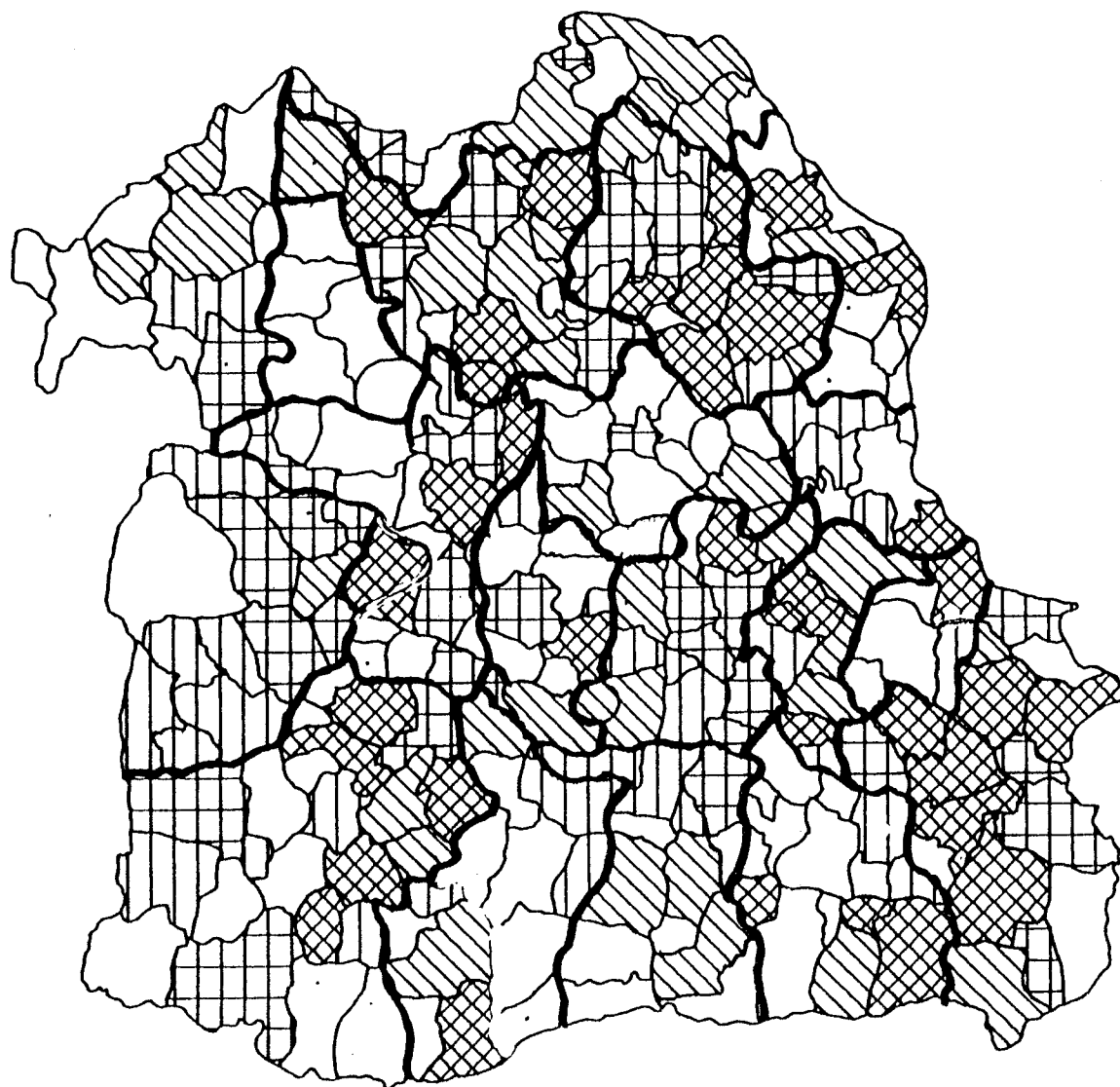
40418 to 79987

79987 to 288366

288366 to 488185

488185 to 6000215

ภาพที่ 6 แสดงการกระจายตัวของพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ประเภทที่ดิน น้ำแอ่งน้ำ

พื้นที่(ไร่)

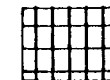
0 to 335

335 to 736

736 to 1176

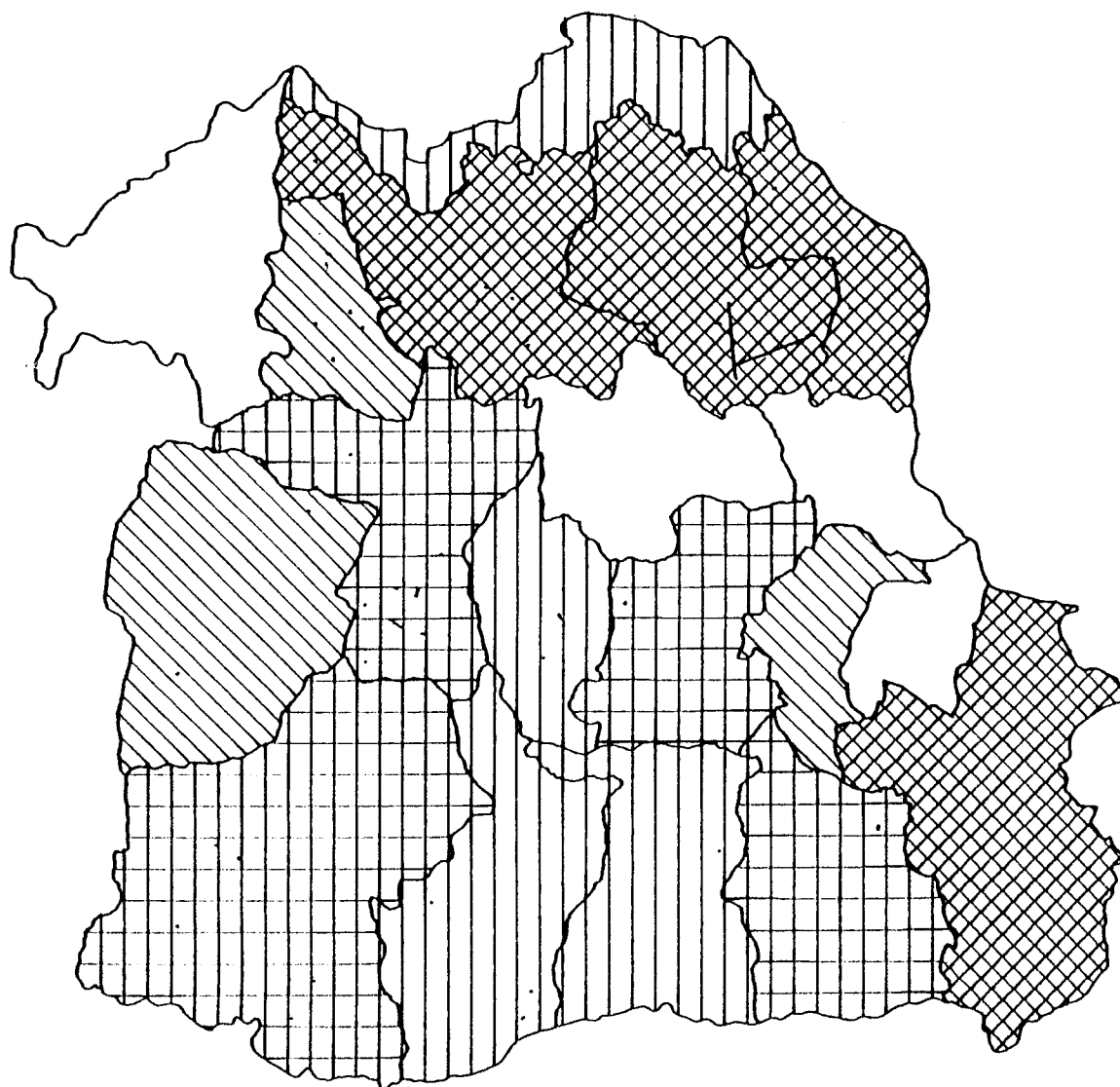

1176 to 2295

2295 to 62351

ภาพที่ 7 แสดงการกระจายตัวของพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ประเทศไทยตอนบน หน้าเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จำแนกตามค่าเฉลี่ย

พื้นที่(ไร่)

493 to 6211

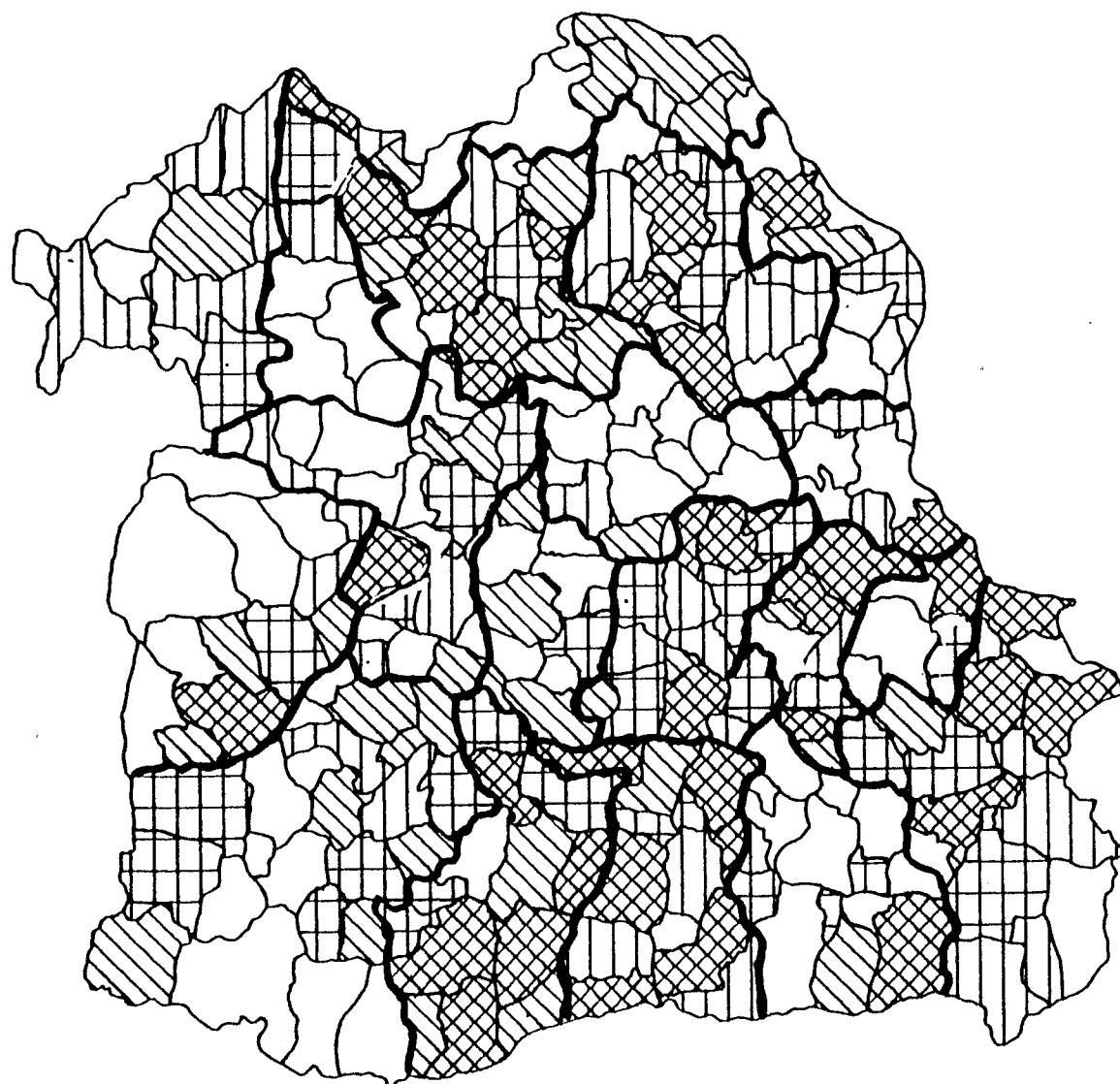
6211 to 10145

10145 to 16148

16148 to 33169

33169 to 88129

ภาพที่ 8 แสดงการกระจายตัวของพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ประเภทป่าช้า คณูปถัมภ์ ที่สักการบูชา

พื้นที่(ไร่)

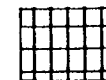
0 to 1464

1464 to 4840

4840 to 10717

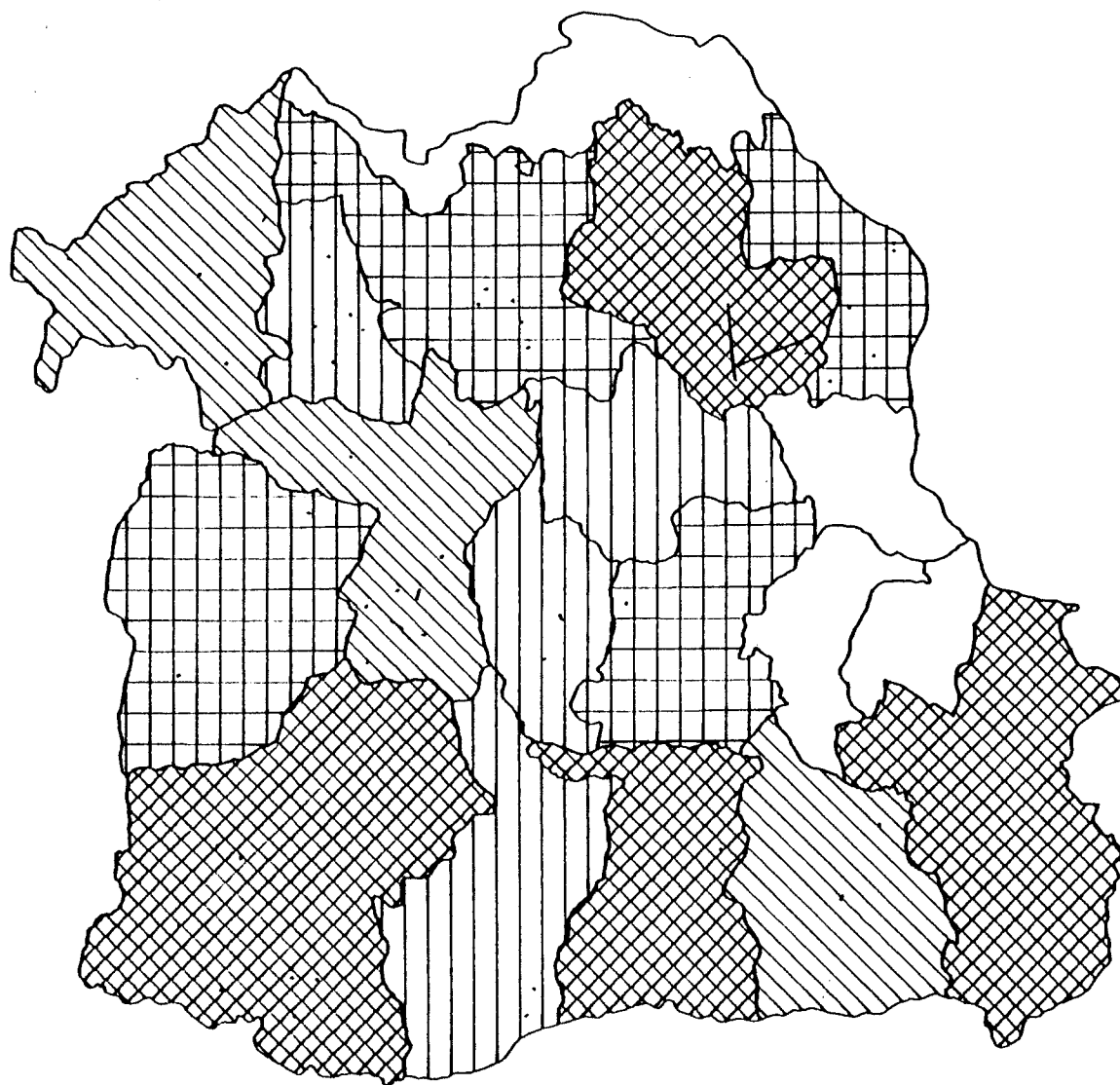

10717 to 24413

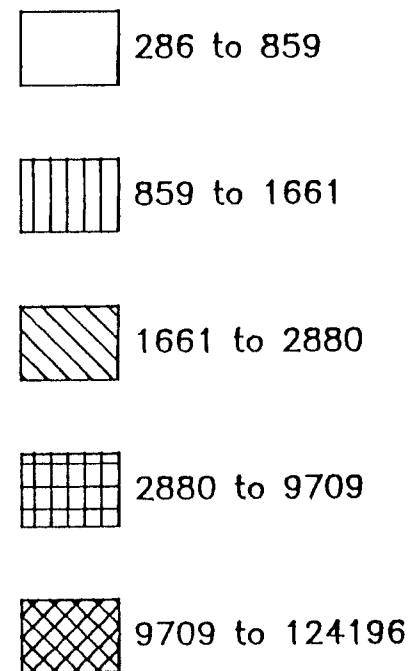

24413 to 641857

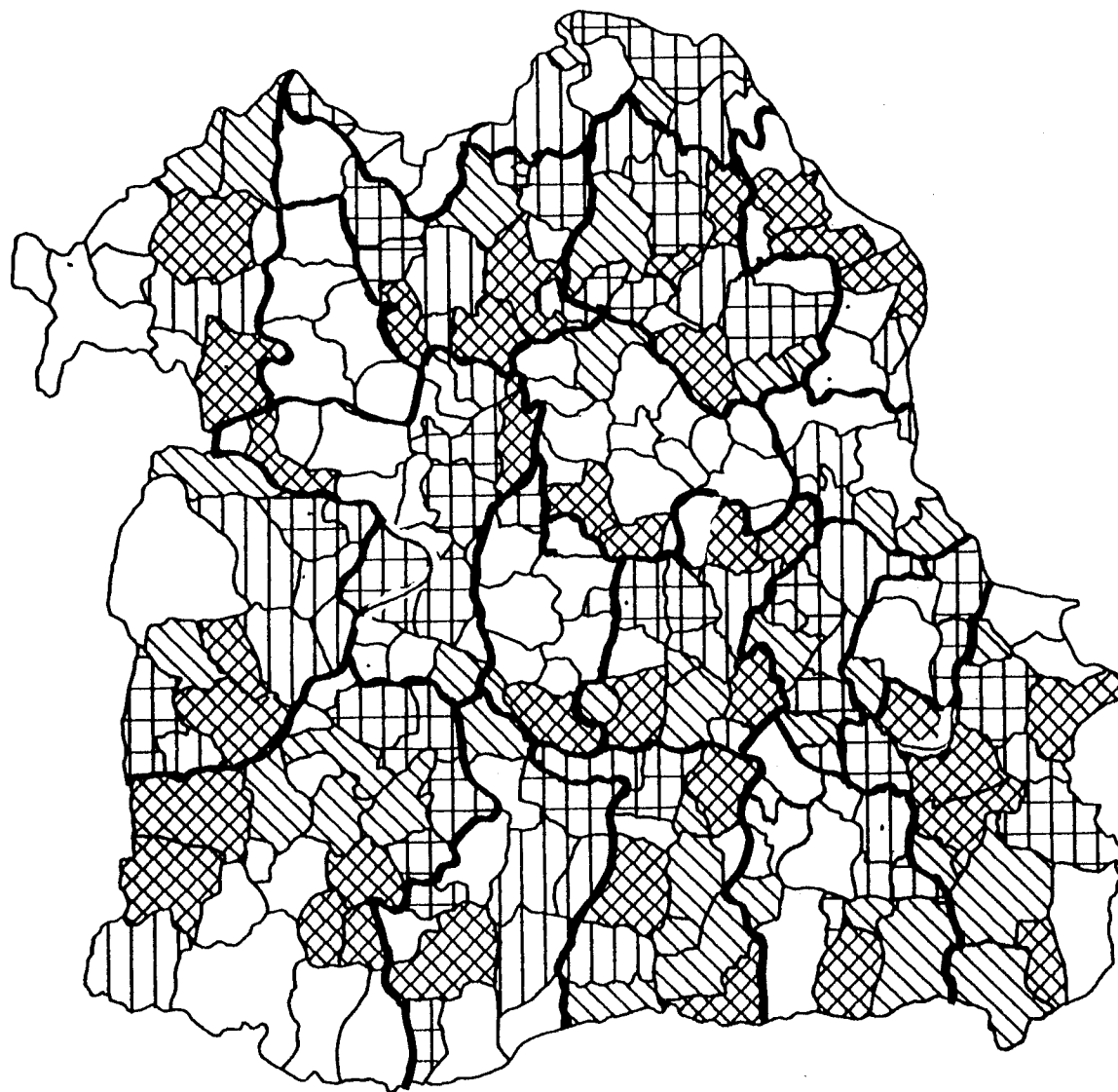
ภาพที่ 9 แสดงการกระจายตัวของพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ประเภทป่าไม้ หนองน้ำ ที่สาธารณะบ้าน จำแนกตามค่าเฉลี่ย

พื้นที่(ไร่)

ภาพที่ 10 แสดงการกระจายตัวของพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ประเภทสถานที่ราชการ ท่าอากาศยาน

พื้นที่(ไร่)

0 to 12

12 to 48

48 to 163

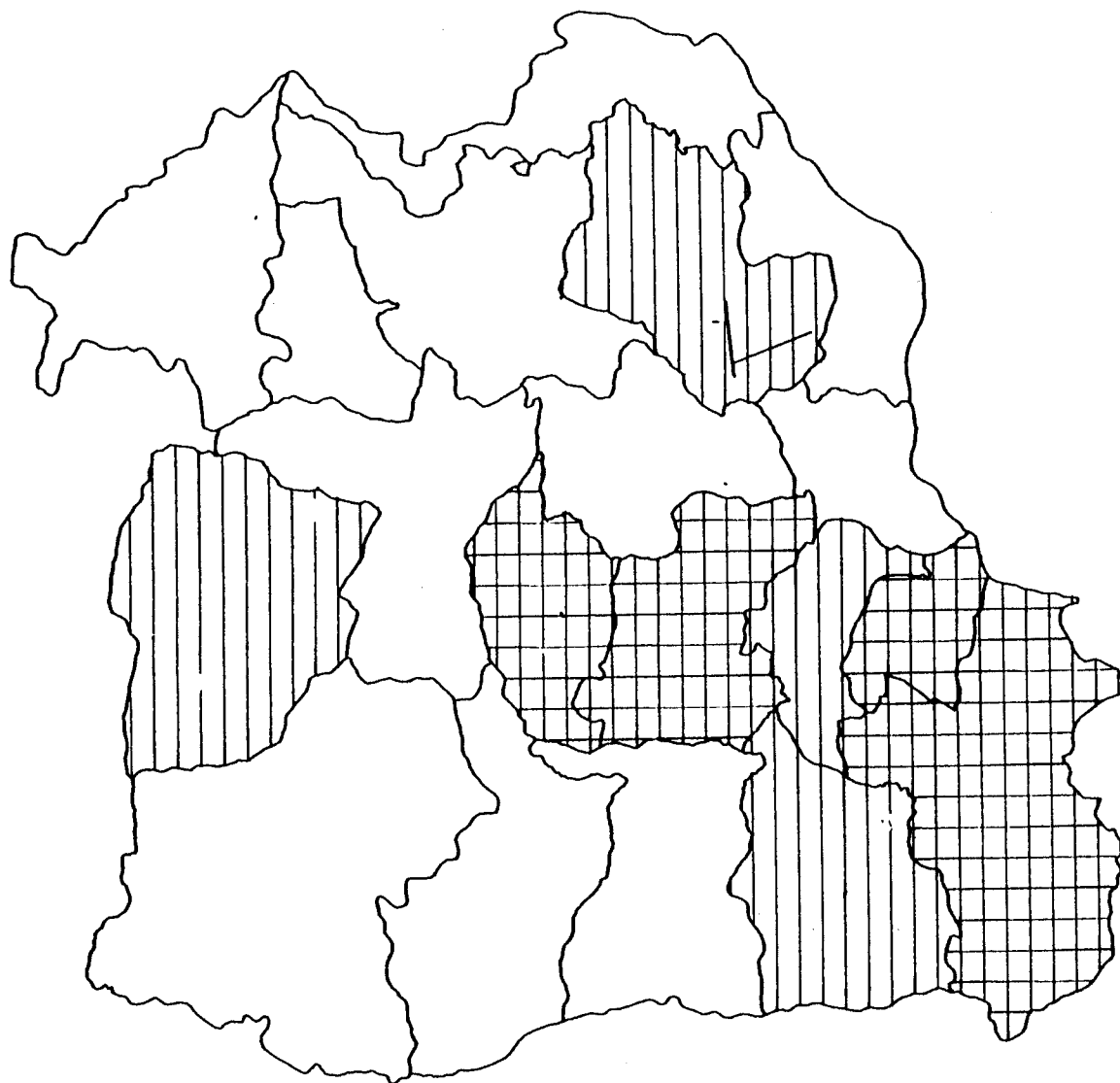

163 to 470

470 to 96395

ภาพที่ 11 แสดงการกระจายตัวของพื้นที่สาธารณะประเภทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ประเภทสถานที่ราชการ หอพักกลางบ้าน จำนวนกรรณาคำเภอ

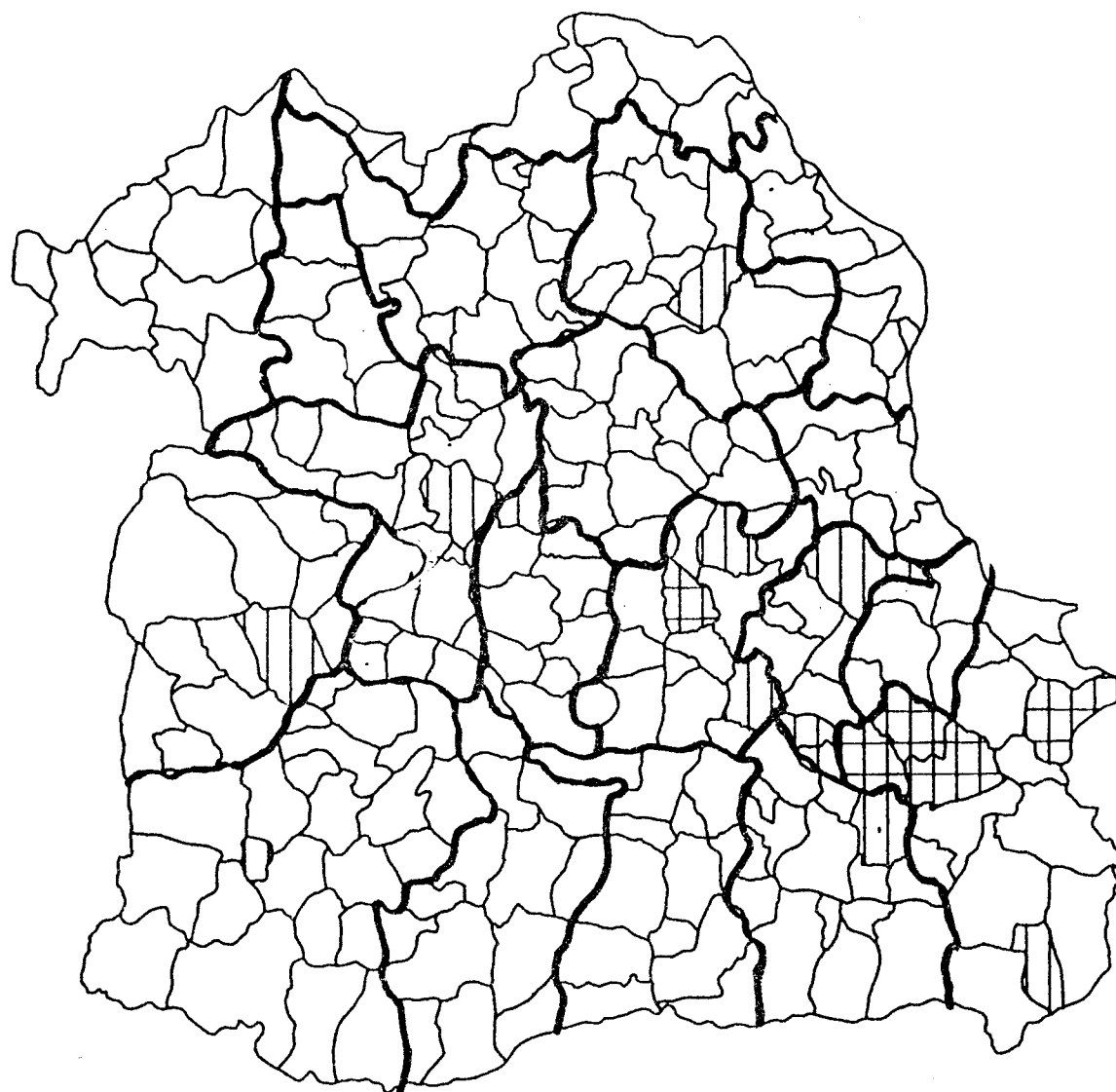
พื้นที่(ไร่)

0 to 3

3 to 75

75 to 14366

ภาพที่ 12 แสดงการกระจายตัวของพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ประเทศไทย

พื้นที่(ไร่)

0 to 1

1 to 100

100 to 200

200 to 629

ภาพที่ 13 แสดงการกระจายตัวของพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ประเภทดิน จำแนกตามค่าเฉลี่ย

1.5 พื้นที่สาธารณประโยชน์ประเภทอื่น

จากแบบสำรวจพื้นที่สาธารณประโยชน์โดยกรมพัฒนาที่ดิน ได้จำแนกประเภทอื่น ๆ ไว้และเท่าที่ปรากฏตามแบบสำรวจพบว่ามีเนื้อที่ 2368.4 ไร่ มีจำนวนมากอยู่ในจังหวัดอุบลราชธานี อำนาจเจริญ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม ดังแสดงไว้ในภาพที่ 12 และจำแนกเป็นรายอำเภอในจังหวัดดังกล่าวไว้ในภาพที่ 13 ซึ่งจำเป็นต้องศึกษากันต่อไปว่าเป็น พื้นที่สาธารณะที่ใช้ทำประโยชน์อะไร รวมถึงสาเหตุที่ยังคงอยู่ของพื้นที่สาธารณประโยชน์นั้น

ตอนที่ 2 ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่สาธารณประโยชน์ของชุมชนแต่ละประเภทกับวิถีชีวิตของประชาชนที่อาศัยอยู่ใกล้เคียง

2.1 ระบบการจัดการและการบำรุงดูแลรักษาพื้นที่สาธารณประโยชน์ของชุมชน

การจัดการและการบำรุงดูแลรักษาพื้นที่สาธารณะของชุมชน เพื่อให้เป็นพื้นที่ที่มีความสมบูรณ์ในส่วนประกอบเช่นเดิม และชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่อง จึงจำเป็นต้องมีการกำหนดหลักฐานเอกสารไว้เป็นระเบียบยึดถือปฏิบัติร่วมกัน หลักฐานเอกสารที่สำคัญเพื่อแสดงให้เห็นถึงระบบสิทธิครอบครอง การทำทะเบียน การออกเอกสารสิทธิ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1.1. ระบบสิทธิครอบครอง

ตามระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการดูแลรักษาที่ดินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน (มหาดไทย 2515) ซึ่งได้ประกาศใช้ตั้งแต่วันที่ 1 กันยายน 2515 เป็นต้นไป การดูแลรักษาที่ดินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินสำหรับพลเมืองใช้ประโยชน์ร่วมกัน อยู่ในอำนาจหน้าที่ของกระทรวงมหาดไทย และได้มอบหมายให้นายอำเภอ ซึ่งที่ดินนั้นตั้งอยู่เป็นผู้มีอำนาจดำเนินการแทน ทั้งนี้เพื่อความสะดวกและรวดเร็วตลอดจนการซ่อมแซมให้คงสภาพตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ.2457 มาตรา 117 และมาตรา 122

ที่ดินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน ซึ่งอยู่ในหน้าที่ของกระทรวงมหาดไทยดูแลรักษา แบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ

(1) ที่ดินที่ประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นโดยสภาพที่ดินหรือทางราชการได้สงวนไว้ก็ตาม เช่น ที่ขายตลับ ทางบก ทางน้ำ สวนสาธารณะ และที่เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

(2) ที่ดินที่ใช้เพื่อประโยชน์ของแผ่นดินในหน้าที่ของกระทรวงมหาดไทย เช่น ที่ดินที่ใช้เป็นที่ตั้งสถานที่ราชการและบ้านพักข้าราชการ รวมทั้งบริเวณของสถานที่นั้นด้วย

(3) ที่รกร้างว่างเปล่า และที่ดินซึ่งมีผู้เวนคืนหรือทอดทิ้ง หรือกลับมาเป็นของแผ่นดินโดยประการอื่นตามประมวลกฎหมายที่ดิน

การทำทะเบียน

ให้นายอำเภอท้องที่สำรวจจัดทำทะเบียนให้ครบถ้วนแล้วคัดสำเนา 2 ฉบับส่งให้กรมที่ดิน และสำนักงานที่ดินจังหวัดหรือสำนักงานที่ดินสาขาแห่งละ 1 ชุด และดำเนินการขอออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง ซึ่งกรมที่ดินจะเป็นผู้ออกให้ เมื่อได้มีหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงแล้ว ให้นายอำเภอเก็บต้นฉบับรวบรวมเข้าแฟ้มไว้เป็นหลักฐาน โดยถือเป็นส่วนหนึ่งของทะเบียน

มาตรการในการป้องกันปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐและที่ดินสาธารณประโยชน์

มีระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐ พ.ศ.2535

(สำนักนายกรัฐมนตรี, 2535)

"ที่ดินของรัฐ" หมายความว่า ที่ป่าสงวนแห่งชาติ ที่สงวนหวงห้ามของรัฐทุกประเภทที่สาธารณประโยชน์ ที่ราชพัสดุ และที่ดินอันเป็นสาธารณสมบัติ ของแผ่นดินทุกประเภท ให้มีคณะกรรมการคณะหนึ่ง เรียกว่า "คณะกรรมการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐ" เรียกโดยย่อว่า "กปร." และได้กำหนดมาตรการในการแก้ปัญหการบุกรุกที่ดินของรัฐไว้ดังนี้

1. เร่งรัดให้ดำเนินการสำรวจและจัดทำแนวเขตที่ดินของรัฐที่อยู่ในความดูแลรักษาหรือใช้ประโยชน์ให้ถูกต้องและชัดเจน รวมทั้งจัดทำทะเบียนหรือหนังสือสำคัญสำหรับที่ดินของรัฐแล้วแต่กรณี ไว้เป็นหลักฐาน โดยให้แล้วเสร็จภายในระยะเวลาที่กำหนด ให้ลงโทษเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบที่ทุจริต หรือประพฤติดมิชอบเกี่ยวกับที่ดินของรัฐ หรือจงใจละเลยไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย ระเบียบ คำสั่ง แก่ผู้บุกรุกที่ดินของรัฐอย่างเคร่งครัดและเฉียบขาด

2. มาตรการป้องกันกการบุกรุกที่ดินของรัฐ

2.1 จัดการวางแผนการใช้ที่ดินของรัฐให้ได้ประโยชน์มากที่สุด

2.2 ให้ความรู้ด้านวิชาการเกี่ยวกับการใช้ที่ดินของรัฐ โดยจัดให้มีการอบรมผู้นำท้องถิ่น และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องหรือกำหนดหลักสูตรการเรียนการสอน ตลอดจนการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ให้ข้าราชการ นิสิต นักศึกษา และประชาชนทั่วไป ให้มีความสำนึกในคุณค่า รัก และหวงแหนที่ดินของรัฐ

2.3 จัดให้มีแผนการประชาสัมพันธ์ระดับชาติเพื่อรณรงค์ในการอนุรักษ์ที่ดินของรัฐ

2.4 ให้จัดทำแผนที่แสดงภาพและประเภทที่ดินของรัฐตั้งแสดงไว้ ณ ศาลากลางจังหวัด ที่ว่าการอำเภอ สำนักงานเขต สำนักงานเทศบาล สภาตำบล และส่วนราชการที่รับผิดชอบดูแลรักษา หรือใช้ประโยชน์ที่ดินของรัฐ

2.5 สำหรับที่ดินของรัฐประเภทสาธารณสมบัติของแผ่นดินที่สงวนไว้เพื่อประโยชน์แผ่นดิน โดยเฉพาะ และประเภทสาธารณสมบัติของแผ่นดิน สำหรับพลเมืองใช้ร่วมกัน ให้มีการเร่งรัดการออก หนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง โดยให้อธิบดีกรมที่ดินมอบอำนาจหน้าที่การออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง ให้ผู้ว่าราชการจังหวัด หรือเจ้าพนักงานที่ดินจังหวัด ตามความเหมาะสม หากมีผู้คัดค้านการออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง ก็ให้ดำเนินการตามระเบียบที่คณะกรรมการกำหนด โดยให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องให้ความร่วมมือหากมีความจำเป็นต้องแก้ไขกฎหมาย กฎ ระเบียบ ก็ให้ดำเนินการแก้ไขให้สอดคล้องกันด้วย

การออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง บทบัญญัติของมาตรา 8 ตรี แห่งประมวลกฎหมายที่ดิน (กรมที่ดิน, 2517) ที่แก้ไขเพิ่มเติมใหม่นี้จะเห็นได้ว่า

1. กฎหมายรับรองการออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง เป็นเพียงหนังสือแสดงเขตที่ดินของรัฐเท่านั้น หาใช่หนังสือแสดงสิทธิในที่ดินของรัฐไม่

2. ลักษณะของที่ดินที่จะออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง ได้กำหนดว่าที่ดินของรัฐประเภทใดให้ออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงได้ ซึ่งถ้าเป็นที่ดินของรัฐประเภทพลเมืองใช้ประโยชน์ร่วมกัน หรือใช้เพื่อประโยชน์ของแผ่นดินโดยเฉพาะ จะต้องออกเป็นหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงทั้งสิ้น

ฉะนั้นจึงให้เป็นหน้าที่ของอธิบดีกรมที่ดินพิจารณาว่า ที่ดินในลักษณะเช่นใดจะสมควรออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงหรือไม่

วิธีดำเนินการออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง

1. ที่ดินที่จะออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง คือ

1.1 ที่ดินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินสำหรับพลเมืองใช้ประโยชน์ร่วมกัน ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1304(2) เช่น ที่เลี้ยงสัตว์สาธารณะ หนองสาธารณะ บึงสาธารณะ เว้นแต่ที่สาธารณะโดยสภาพมีแนวเขตธรรมชาติอยู่แล้ว เช่น ที่ชายตลิ่ง ทางบก ทางน้ำ ลำกระโดง ลำรางสาธารณะ ทางระบายน้ำ แม่น้ำลำคลอง ฯลฯ

1.2 ที่ดินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินสำหรับใช้เพื่อประโยชน์ของแผ่นดินโดยเฉพาะ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1304(3) เช่น ที่ดินที่ใช้เป็นที่ตั้งสำนักราชการบ้าน เมือง บ่อน้ำและโรงทหาร ที่ดินที่สงวนหวงห้ามหรือขึ้นทะเบียนเป็นของทบวงการเมือง ที่ดินที่รัฐซื้อ หรือมีผู้อุทิศให้ เป็นต้น (ที่ดินประเภทนี้ถือว่าเป็นที่ราชพัสดุ ตามความในมาตรา 4 แห่ง พ.ร.บ.ที่ราชพัสดุ พ.ศ.2518)

ระบบครอบครองในระดับท้องถิ่นที่เป็นตำบลหมู่บ้านมีกำนันผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้ดูแลรักษา (มหาดไทย, 2519) โดยจัดองค์กรในหมู่บ้านให้อยู่ในรูปของคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านหรือ กม. เป็นผู้จัดการดูแล และถ้าเป็นพื้นที่สาธารณะที่มีขอบเขตกว้างขวางครอบคลุมพื้นที่ของหลายหมู่บ้าน พื้นที่สาธารณะดังกล่าวก็มีคณะกรรมการพัฒนาตำบล หรือ กพต.ทำหน้าที่ดังกล่าว เช่นเดียวกัน ถ้าพื้นที่สาธารณะใดที่ครอบคลุมพื้นที่หลายตำบลนั้นการบำรุงดูแลรักษาจะเป็นภาระหน้าที่ของ คณะกรรมการ ระดับอำเภอหรือ กพอ. และมีกำนันผู้ใหญ่จากแต่ละตำบลและหมู่บ้านที่ร่วมใช้ ประโยชน์เป็นกรรม การในกรณีที่มีการใช้พื้นที่สาธารณะเพื่อประโยชน์อย่างอื่น เช่น ใช้เป็นพื้นที่ ปลูกหม่อนหรือปลูกพืชผักต่าง ๆ จะมีคณะกรรมการของกลุ่มนั้น ๆ เข้าสมทบเป็นกรรมการเพื่อทำ หน้าที่บำรุงดูแลรักษา ร่วมกับคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านนั้นด้วย ข้อดีของการมอบให้คณะ กรรมการหมู่บ้านทำหน้าที่คอยบำรุงดูแลรักษาและวางแผนให้ชาวบ้านได้เข้าไปใช้ประโยชน์อย่างได้ ผลดีอย่างต่อเนื่อง จะเกิดขึ้นเมื่อคณะกรรมการมีความเป็นเอกภาพสูง ตั้งใจทำงานอย่างจริงจัง และ เห็นประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นสำคัญ แต่ในทางตรงกันข้ามจะมีข้อเสียเกิดขึ้น ถ้าคณะกรรมการผู้ บำรุงดูแลรักษาไม่มีความเป็นเอกภาพ ขาดความสนใจที่จะพัฒนา และไม่ทำคุณประโยชน์ให้แก่ส่วน รวม ทำให้ชาวบ้านไม่ได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่เคย และเขาขาดความสนใจในที่สุด

ปัจจุบันนี้ ชาวบ้านได้ให้ความนิยมในตัวของผู้อาวุโส มีบารมี มีความน่าเกรงขาม และ สามารถทำหน้าที่ดูแลแก้ไขปัญหา ยุติความขัดแย้งภายในด้วยการอาศัยความประณีตประนีประนอม การ ปกครองภายในชุมชนของผู้เฒ่าไม่มีโครงสร้างอำนาจที่ชัดเจน ไม่ต้องมีกฎหมายรองรับ ซึ่งต่อมาแต่ ละชุมชนเมื่อมีผู้นำอย่างเป็นทางการ การจัดองค์กรบริหารมีโครงสร้างทางอำนาจภายในชุมชน กลุ่ม ผลประโยชน์เริ่มมองเห็นชัดเจนเพิ่มขึ้น ผู้นำเริ่มมีระบบพวกพ้อง สนองความต้องการของบริวารมาก กว่าสมาชิกในชุมชน ถ้าแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนไม่ได้ก็จำเป็นต้องพึ่งพาเจ้าหน้าที่ของรัฐ เกิด ความร่วมมือกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับผู้นำและบริวารในการบูรณการยึดครองพื้นที่สาธารณะของ ชุมชนในที่สุดดังเช่นเป็นนักข่าวอยู่เสมอ ผู้ที่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะของชุมชนแต่ละแห่ง

ได้แก่ราษฎรหรือชาวบ้านที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงพื้นที่เหล่านั้น รวมถึงหน่วยราชการ เช่น โรงเรียน ที่ว่าการอำเภอ เป็นต้น ซึ่งได้ขออนุญาตใช้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย

การจัดการและการบริหารได้อาศัยปรัชญาที่เป็นหลักในการดำเนินงาน คือ ผู้ที่ได้รับประโยชน์โดยตรงจากพื้นที่สาธารณะของชุมชนนั้น จะต้องเข้ามามีบทบาทหน้าที่ในการบำรุงดูแลรักษาพื้นที่สาธารณะแห่งนั้นให้มีความสมบูรณ์ และประโยชน์ต่อผู้ใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

2.2 การใช้ประโยชน์ของชุมชนจากพื้นที่สาธารณะประโยชน์

ราษฎรหรือชาวบ้านที่อาศัยอยู่ใกล้บริเวณที่เป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์ได้ใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีพจากแต่ละพื้นที่สาธารณะแต่ละประเภทมาเป็นเวลายาวนานแล้ว จนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยผู้ใช้ประโยชน์แต่ละรายมีสิทธิใช้และเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ที่พึงมีขึ้นในพื้นที่อย่างเท่าเทียมกัน และร่วมกันอนุรักษ์บำรุงดูแลรักษา การใช้ประโยชน์ของชาวบ้านจากพื้นที่สาธารณะแต่ละประเภทนั้นมักจะเป็นอาหาร ไม้ใช้สอย แหล่งเลี้ยงสัตว์ และประกอบพิธีกรรมตามประเพณี อย่างไรก็ตามการใช้ประโยชน์ของชาวบ้านจากแต่ละพื้นที่นั้นจะมีมากหรือน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ หลายประการที่สำคัญ ได้แก่ ความคงสภาพอยู่อย่างสมบูณณ์ดังเช่นเดิมของพื้นที่และทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่นั้น ๆ นอกจากนี้ยังขึ้นอยู่กับสิ่งทดแทนซึ่งเป็นสิ่งของที่สามารถค้นหาได้ง่าย สะดวกรวดเร็ว และสามารถนำไปทดแทนอย่างดีกับสิ่งที่ชาวบ้านเคยได้รับหรือเก็บรวบรวมไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ และพื้นที่สาธารณะประโยชน์บางแห่งมีราษฎรหรือชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ได้เข้าไปร่วมใช้ประโยชน์ เช่น แปลงปลูกหม่อน ซึ่งมีกลุ่มแม่บ้านจำนวน 30-40 รายที่เข้าร่วมปลูกหม่อน จึงเป็นที่น่าสนใจว่า ปรากฏการณ์ที่เป็นเช่นนั้นได้เพราะอะไร และชาวบ้านได้เข้าไปใช้ประโยชน์อะไรบ้างจากพื้นที่ สาธารณะแต่ละประเภท ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. พื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชนประเภทป่าไม้ยืนต้น ราษฎรหรือชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์เป็นอย่างมากติดต่อกันตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบันถึงแม้การใช้ประโยชน์จะลดลงบ้าง ก็ตาม แต่ก็ยังมีชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์เป็นดังเช่น พื้นที่ป่าโคกลังกา บ.มะค่า หมู่ 7 ต.ขาม สมบูรณ์ อ.คง จ.นครราชสีมา ป่าบ้านลาดนาเพียง บ.ลาดนาเพียง ต.สาวะถี อ.เมือง จ.ขอนแก่น และป่าบ้านดงน้อย บ.ดงน้อย ต.ปะโค อ.กุมภวาปี จ.อุดรธานี กล่าวคือ (1) ใช้เป็นแหล่งของอาหารป่าหรืออาหารพื้นบ้าน ที่สำคัญ ได้แก่ เห็ด ผักหวาน ผักที่เป็นยอดไม้ พืชผักที่

ชั้นบนผิวดิน ไซมดแดง สัตว์ป่าที่ใช้เป็นอาหาร หน่อไม้ไผ่ หน่อไจต น้ำผึ้ง ซึ่งสามารถจำแนกประเภทอาหาร และสามารถเก็บเกี่ยวได้ตามฤดูกาลดังต่อไปนี้

-เดือน 3-4-5 ได้แก่ ผักกูด ผักหนาม ผักแว่น ผักบุ้ง ผักอีฮิน ใบบัวบก สายบัว

-เดือน 4-5 ได้แก่ ผักกระโดน ผักกระเดา ผักต้ว ผักตำลึง บวบ

-เดือน 4-5-6 ได้แก่ ดอกกระเจียว ผักหวาน ผักขี้เหล็ก

-เดือน 6-7-8,12 ได้แก่ หน่อไม้ หน่อไจต เห็ดชนิดต่าง ๆ เช่น เห็ดโคน เห็ดขอน เห็ดระโงก เห็ดเพาะ เป็นต้น(2) แหล่งของเชื้อเพลิงหุงต้มอาหารภายในครอบครัว ได้แก่ กิ่งไม้หรือต้นไม้ที่ขึ้นอยู่บนพื้นที่สาธารณะนั้นสามารถนำไปทำฟืนหรือเผาเป็นถ่าน หรือใบไม้ที่มีขนาดใหญ่นอกจากจะใช้เป็นเชื้อเพลิงยังสามารถเก็บไปเพื่อนำไปห่อสิ่งของ เช่น ใบของต้นพรวง หรือต้นจิก เป็นต้น (3) ยาสมุนไพรรักษาโรค เช่น ต้นไม้บางชนิดที่ขึ้นอยู่พื้นที่นำมาใช้เป็นยาขับน้ำนมหญิงเลี้ยงลูกอ่อน ยารักษาอาการไข้ภายในของผู้ป่วย ห้ามเลือดไหล แก้ท้องเสียอุจจาระร่วง ยาขับลมและยาแก้ร้อนใน เป็นต้น ชาวบ้านได้นำมาใช้ตั้งแต่ในอดีตและในบางพื้นที่ยังคงใช้อยู่จนถึงปัจจุบัน (4) แหล่งวัสดุอุปกรณ์หรือสิ่งปลูกสร้างที่อยู่อาศัย โดยเฉพาะการนำต้นไม้มาแปรรูปเป็นเสา กระดาษ เพื่อสร้างอาคารบ้านเรือนที่อยู่อาศัย รั้วบ้าน คอกสัตว์ และวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ด้ามจอบ เสียม โถนา สิ่งจักสาน เป็นต้น (5) ใช้เป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์ เช่น โค กระบือ เป็นต้น โดยเฉพาะในฤดูฝนซึ่งพื้นที่อื่น ๆ ได้ใช้ประโยชน์ด้วยการปลูกพืชจนหมดแล้ว (6) เป็นสถานที่ใช้ประกอบพิธีกรรมตามประเพณี เช่น การจำศีลภาวนาในวันพระทั้งในและนอกเทศกาลเข้าพรรษา ด้วยการก่อสร้างสำนักสงฆ์ขึ้นในพื้นที่ สถานที่จุดบั้งไฟในประเพณีบุญบั้งไฟ และ ปล่อยกระตังยเคาะเคาะหีในแหล่งน้ำ เป็นต้น (7) เป็นแหล่งกำเนิดและรวบรวมพันธุกรรมของพันธุ์พืชดั้งเดิมและสัตว์ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ

2. พื้นที่สาธารณประโยชน์ของชุมชนประเภทแหล่งน้ำสาธารณะ ราษฎรหรือ ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์หลายประการจากแหล่งน้ำสาธารณะประโยชน์ดังเช่นในกรณีตัวอย่างแหล่งน้ำสาธารณประโยชน์หนองสัง บ.โนนทอง ต.ลาดบัวขาว อ.สีคิ้ว จ.นครราชสีมา หนองปะโค บ.ปะโค อ.กุมภวาปี จ.อุดรธานี และบึงหนองใหญ่ บ.บะแต้ ต.หนองโก อ.กระนวน จ.ขอนแก่น ซึ่งสามารถประมวลการใช้ประโยชน์ได้ดังนี้ (1) ใช้เป็นแหล่งเก็บกักน้ำไว้ใช้ ส่วนใหญ่ได้นำน้ำที่เก็บกักใช้เพื่อการเพาะปลูกพืช เลี้ยงสัตว์โดยเฉพาะในฤดูแล้ง เพื่อการอุปโภคและบริโภค และในบางสถานที่ได้ใช้เป็นแหล่งของน้ำที่ใช้ผลิตน้ำประปาสำหรับแต่ละหมู่บ้าน น้ำประปาของสุขาภิบาล

อำเภอรวมถึงของเทศบาล (2) ใช้เป็นแหล่งเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ทั้งที่เป็นปลาที่เกิดจากธรรมชาติ ในลักษณะบ่อดักปลาและปลาที่มีผู้คนได้นำไปปล่อยตามโอกาสอันเป็นมงคลต่างๆ เช่น วันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา เป็นต้น และเมื่อถึงเวลาที่เหมาะสมคณะกรรมการดูแลจะจัดให้มีวันจับปลา ซึ่งมักจัดเป็นประจำทุกปี เพื่อหาเงินรายได้ไปใช้ในการบำรุงรักษาแหล่งน้ำและสาธารณสมบัติอื่น ๆ (3) ใช้เป็นสถานที่ที่ราษฎรหรือชาวบ้านในหมู่บ้านใช้ปลูกพืชผัก เช่น บริเวณริมขอบของพื้นที่อ่างเหนือผิวน้ำเมื่อถึงฤดูกาลที่น้ำได้ลดลงแล้วโดยเฉพาะในช่วงฤดูหนาวหรือในฤดูแล้ง หรือปลูกพืชผักบนคันขอบอ่างในฤดูฝน (4) ใช้เป็นสถานที่ใช้ประกอบพิธีกรรมตามประเพณี เช่น ประเพณีสงกรานต์ การแข่งขันพายเรือ การเซ่นไหว้บวงสรวงขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อว่ามีอยู่แหล่งน้ำนั้น และประกอบประเพณีการลอยกระทงในเดือน 12 เป็นต้น (5) เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ สัตว์น้ำที่สามารถหาได้จากแหล่งน้ำธรรมชาติ ซึ่งจะมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ตั้งแต่ประมาณปลายเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคมของทุกปี เนื่องจากเป็นระยะเวลาที่สัตว์ต่าง ๆ มีอาหารกินอย่างอุดมสมบูรณ์ เป็นช่วงกำลังแพร่พันธุ์และเจริญเติบโต สัตว์ต่าง ๆ ที่หาได้จากแหล่งน้ำ เช่น ปลาธรรมชาติ ปลา กุ้งฝอย แมงดา นก แมงต๊อบเต่า หอย กบ เขียด อึ่ง เป็นต้น ส่วนสัตว์ที่หาได้จากบนบก ได้แก่ แมงกระซอน แมงจิ้งจอก แมงเม่า แมงเนื้อมะแมงคาม แมงกูดจี จิโปม มดแดง จักจั่น จิ้งหรีด เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีผักต่าง ๆ เช่น ผักบุ้ง ผักกระเฉด ผักก้านจอบ ผักสันตะวา เป็นต้น

3. พื้นที่สาธารณประโยชน์ของชุมชนประเภทป่าช้าและดอนปู่ตา ถ้าเป็นพื้นที่สาธารณประโยชน์ที่มีเนื้อที่ตั้งแต่ 3 ไร่ขึ้นไป การใช้ประโยชน์ของชาวบ้านในหมู่บ้านที่เป็นเจ้าของและคอยปฏิบัติบำรุงดูแลรักษาและใช้ประโยชน์อยู่นั้น นอกจากจะมีลักษณะการเข้าไปใช้ประโยชน์เช่นเดียวกันกับการใช้ประโยชน์ของชาวบ้านที่เกิดขึ้นจากพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชนที่เป็นป่าไม้ยืนต้นแล้ว ยังเข้าไปใช้ประโยชน์เกิดขึ้นเพิ่มเติมจากพื้นที่สาธารณะประเภทนี้อีกดังตัวอย่างกรณี การจัดการพื้นที่ป่าช้า บ้านหนองโก ต.บึงแก้ว อ.โนนสะอาด จ.อุดรธานี ป่าช้าบ้านห้วย ต.สะแกกราช อ.ปักธงชัย จ.นครราชสีมา และพื้นที่ป่าสาธารณะดอนปู่ตา บ้านหนองปลาหมอ หมู่ 6 ต.เปลือยใหญ่ อ.บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น ซึ่งชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ดังนี้ คือ การใช้เป็นสถานที่ฝังศพ และเป็นสถานที่เผาศพ ส่วนดอนปู่ตาซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นสถานที่ที่สิ่งสถิตยของสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นชาวบ้านได้ใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมบวงสรวง บนบานและขอพรให้ตนเองและครอบครัวประสบแต่ความโชคดี มีลาภ คลอดแคล้วและปลอดภัยจากภัยพิบัติต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านมักจะกระทำพิธีกรรมบวงสรวงขอพรกันในวันที่ 6 ของเดือน 6 หรือเดือนพฤษภาคมของทุกปี ในการประกอบ

พิธีกรรม ชาวบ้านได้ตระเตรียมและนำเอาอาหาร น้ำ เครื่องดื่ม เครื่องประกอบเช่นไห้ไปร่วมกัน ประกอบพิธีกรรม เมื่อดำเนินการตามพิธีกรรมแล้วเสร็จ จากนั้นชาวบ้านที่ไปร่วมพิธีจะรับประทานอาหารที่ได้เตรียมไปร่วมกัน มีการสาดน้ำรดน้ำดำหัวอวยพรให้แก่กันเช่นเดียวกันกับประเพณี สงกรานต์ และบางพื้นที่ชาวบ้านได้มีการทำบังไฟและจุดเพื่อเสี่ยงทายถึงปริมาณน้ำฝนที่คาดว่าจะตกในรอบปีนั้นอีกด้วย ดอนปู่ตาบางแห่งมักจะมีชาวบ้านจากหลายหมู่บ้านได้ให้ความเคารพนับถือ ศรัทธา และมาประกอบพิธีบวงสรวงบูชาขอพรร่วมกัน ซึ่งมักจะเกิดขึ้นเมื่อดอนปู่ตาเมื่อแห่งนั้นมีพื้นที่กว้างขวาง มีโบราณสถานและโบราณวัตถุอายุหลายร้อยปีตั้งอยู่ แต่โดยทั่วไปดอนปู่ตาแต่ละแห่งจะเป็นสมบัติประจำของแต่ละหมู่บ้าน และประกอบพิธีกรรมมักจะกระทำกันเป็นรายเฉพาะหมู่บ้านนั้น ๆ เช่นกัน

4. พื้นที่สาธารณประโยชน์ของชุมชนประเภททำเลเลี้ยงสัตว์ โดยทั่วไปแล้วพื้นที่สาธารณะประเภทนี้ มักเคยเป็นพื้นที่ป่าไม้ของชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยต้นไม้ป่าหลากหลาย นานาชนิดมาก่อน แต่ต่อมาไม่มีบุคคลหรือคณะบุคคลได้รับผิดชอบทำหน้าที่ดำเนินการบำรุงดูแลรักษา และได้ปล่อยปละละเลยให้ชาวบ้านตัดถางทำลายต้นไม้เหล่านั้นอย่างอิสระเสรี หรือปล่อยให้สัตว์เลื้อยเข้าไปเหยียบย่ำ หรือปล่อยให้เกิดมีไฟไหม้ในฤดูแล้ง จนกระทั่งปัจจุบันหลงเหลือต้นไม้ใหญ่อยู่บนพื้นที่เพียงจำนวนน้อยหรือแทบไม่มีเลย และเวลาต่อมาได้มีต้นหญ้าที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นต้นหญ้าหรือต้นพืชขนาดเล็กชนิดที่สัตว์เลี้ยงโดยเฉพาะวัวควายสามารถใช้กินเป็นอาหารได้ ชาวบ้านทั้งใกล้และไกลจึงได้นำสัตว์ดังกล่าวมาเลี้ยงแบบปล่อยลงไปในพื้นที่สาธารณะ และให้กีดกันแทะเล็มต้นหญ้าตามธรรมชาติทำเลเลี้ยงสัตว์สาธารณะเช่นนี้ มักจะตั้งอยู่บนที่ดอนหรือบริเวณพื้นที่ที่เคยเป็นหนองน้ำหรือแหล่งน้ำขนาดใหญ่และเคยมีน้ำขังอยู่อย่างสมบูรณ์มาก่อน แต่ในเวลาต่อมาปริมาณน้ำที่เคยมีในแหล่งน้ำได้ลดลงจนแห้งขอดอันมีสาเหตุมาจากปริมาณฝนตกน้อยลง แหล่งน้ำตื้นเขินหรือมีการเก็บกักน้ำไว้ที่ต้นน้ำลำธาร จนกระทั่งในฤดูแล้งแหล่งน้ำบางแห่งไม่มีน้ำขังอยู่เลยและชาวบ้านได้ปล่อยให้ทำเลเลี้ยงสัตว์ของชุมชน โดยทั่วไปทำเลเลี้ยงสัตว์นี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้าน ทั้งนี้เพราะจะต้องใช้เป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์ วัวควาย โดยเฉพาะในฤดูฝน ซึ่งพื้นที่อื่นได้ใช้เพาะปลูกพืชเศรษฐกิจจนหมดแล้ว ประโยชน์อย่างอื่น ๆ เช่น ในฤดูฝนชาวบ้านได้ใช้เป็นแหล่งหาอาหารธรรมชาติได้อย่างดี เช่น พืชผักต่างๆ กบ เขียด ปลา และเห็ด เป็นต้น ดังตัวอย่างในกรณีพื้นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์สาธารณะ บ.กุดเต่า ต.นามะเฟือง อ.โนนสัง จ.หนองบัวลำภู ทำเลเลี้ยงสัตว์บ้านหนองโน ต.หนองโน อ.กระนวน จ.ขอนแก่น

5. พื้นที่สาธารณประโยชน์ของชุมชนที่ใช้เป็นแปลงปลูกพืช พื้นที่สาธารณะของชุมชนประเภทนี้ส่วนใหญ่มักเป็นพื้นที่ตั้งอยู่บนที่ดอน ใกล้แหล่งน้ำและเคยเป็นพื้นที่ป่าไม้อย่างสมบูรณ์มาก่อนเช่นกันและต่อมาต้นไม้เหล่านั้นได้ถูกบุกรุกทำลายจนกระทั่งกลายเป็นที่ดินโล่งและต่อมาชาวบ้านได้ในหมู่บ้านร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ทำการปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้เป็นสถานที่ปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นๆได้ ซึ่งส่วนมากจะใช้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของชาวบ้าน ซึ่งคณะกรรมการของหมู่บ้านได้จัดขอเป็นแปลงย่อย และแบ่งปันให้สมาชิกผู้ปลูกหม่อนเลี้ยงไหมแต่ละรายปลูกต้นหม่อน และบำรุงดูแลรักษาเป็นส่วนตัวและเก็บเกี่ยวผลประโยชน์โดยใช้น้ำจากหนองน้ำธรรมชาติที่มีอยู่ใกล้เคียงหรือมีการขุดเจาะน้ำบาดาล และทำท่อนกั้นน้ำไว้ คณะกรรมการมีข้อกำหนดเก็บค่าเช่าเพื่อบำรุงรักษาพื้นที่ในราคาถูก หรือไม่เก็บก็ได้ นอกจากนั้นบางพื้นที่ชาวบ้านได้ร่วมกันได้ปลูกไม้ผลยืนต้นโดยเฉพาะมะม่วง ขนุน นอกจากนี้ยังมี การปลูกไผ่ตงและสัปรดไว้เป็นสมบัติของส่วนตัวและแยกผลผลิตบางส่วนไว้ให้เป็นของส่วนรวมอีกด้วยดังกล่าว่าแล้วว่าพื้นที่สาธารณะประเภทนี้มักตั้งอยู่ใกล้แหล่งที่เป็นหนองน้ำธรรมชาติ หรือมีแหล่งน้ำธรรมชาติอยู่ภายในอาณาบริเวณของพื้นที่สาธารณะนั้นด้วย ดังนั้นคณะกรรมการของหมู่บ้านจะทำหน้าที่ดูแลบำรุงรักษาและแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างทั่วถึงแก่ชาวบ้าน ทั้งผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากพื้นที่สาธารณะประโยชน์ ที่เป็นแปลงปลูกพืชและแหล่งน้ำธรรมชาติ ดังเช่นกรณีตัวอย่างของพื้นที่สาธารณะของบ้านหนองบัวสะอาด หมู่ 1 ต.หนองบัวสะอาด อ.บัวใหญ่ จ.นครราชสีมา ซึ่งชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์โดยจัดแบ่งเป็นพื้นที่ป่าแปลงเกษตรปลูกหม่อนและไม้ผลยืนต้น และหนองน้ำเก็บกักน้ำไว้ใช้เพื่อเลี้ยงสัตว์และปลูกพืช

2.3 สาเหตุที่ทำให้ราษฎรบางส่วนในหมู่บ้านมิได้เข้าไปใช้ประโยชน์

จากพื้นที่สาธารณะของชุมชน

พื้นที่สาธารณประโยชน์ของชุมชนส่วนใหญ่ได้มีราษฎรหรือชาวบ้านเพียงบางส่วนเข้าไปใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะพื้นที่ที่ใช้เป็นแปลงเกษตร จากการสัมภาษณ์พูดคุยกับผู้นำหมู่บ้านและชาวบ้านที่มีได้เข้าไปช่วยใช้ประโยชน์หลายรายแล้วสามารถประมวลได้ว่าเกิดจากสาเหตุต่าง ๆ ดังนี้

1. ไม่มีแรงงานหรือเพียงพอที่จะนำเข้าไปใช้ประโยชน์ ในพื้นที่ เนื่องจากมีสมาชิกของครอบครัวที่อยู่ในวัยแรงงานส่วนใหญ่ได้อพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานในที่อื่น ๆ ซึ่งสามารถบรรยายได้ สูงกว่า โดยเฉพาะทำงานกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล รวมถึงตัวเมืองใหญ่ ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคอื่น ๆ

2. แรงงานในครอบครัวถูกใช้ให้เกิดประโยชน์ในพื้นที่ของตนเองอย่างเต็มที่แล้ว และได้รับสิ่ง ที่เกิดขึ้นจากการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ของตนเองมีคุณภาพดีกว่า

3. ลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่สาธารณะไม่เหมาะสม กล่าวคือ ตั้งอยู่บนที่ดินไม่มีแหล่งน้ำ ดินเป็นก้อนกรวด หรือเป็นหิน ซึ่งเป็นลักษณะที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการเพาะปลูก แม้แต่ต้นหญ้าธรรมชาติก็ไม่สามารถขึ้นได้ คงจะมีแต่ต้นไม้พุ่มที่ทนทานต่อความแห้งแล้งและดินเลว ทำให้ราษฎรเพียงส่วนน้อยที่เข้าไปเพื่อหาฟืนหุงต้ม

4. ถูกห้ามเข้าไปใช้ประโยชน์ เพราะเคยมีการกระทำผิดกฎระเบียบข้อบังคับที่คณะกรรมการดูแลได้กำหนดขึ้นไว้ หรือเคยมีการใช้พื้นที่สาธารณะผิดไปจากเงื่อนไขที่ขอและได้รับการอนุมัติ เช่น ได้รับการจัดสรรให้พื้นที่ไป เพื่อปลูกหม่อน กลับไปปลูกมันสำปะหลัง เป็นต้น

5. พื้นที่สาธารณะประโยชน์ไม่มีเหลือหรือมีผู้เข้าไปจับจองไว้ และใช้พื้นที่หมดแล้วและเป็นการ จับจองโดยผิดกฎระเบียบ เจาะเย้ยต่อการว่ากล่าวตักเตือนของผู้นำ ไม่มีการลงโทษ ทั้งนี้ อาจจะทำตามผู้นำที่ได้ปฏิบัติอยู่ให้เห็นเป็นตัวอย่างที่ไม่ดี หรือคิดว่าผู้บุกรุกใช้ประโยชน์เป็นคนในหมู่บ้านเดียวกันหรือเป็นเครือญาติ จึงมีความเกรงใจกันไม่ต้องการไปว่ากล่าวตักเตือน

6. คณะกรรมการหมู่บ้านผู้ดูแลและใช้ประโยชน์ มีความลำเอียงคัดเลือกเพียงเฉพาะญาติพี่น้องและกลุ่มพวกพ้องเพื่อนสนิทของตนเข้ารับการจัดสรรและอนุญาตให้เข้าไปหาประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะ

7. การจัดสรรให้แล้วกำหนดจุดมุ่งหมายในการใช้ประโยชน์ไม่ตรงกับความต้องการใช้ประโยชน์ของราษฎรเหล่านั้น เช่น คณะกรรมการมีมติให้ปลูกไม้ยืนต้นโตเร็วเพื่อใช้ทำฟืนเผาถ่าน แต่ผู้ที่ได้รับการจัดสรรต้องการปลูกไม้ผลยืนต้น โดยเฉพาะมะม่วง มะขาม เป็นต้น ดังนั้นราษฎรกลุ่มนี้จะไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ได้

8. หน่วยงานราชการไปกำหนดเป็นข้อตกลงเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์กับคณะกรรมการดูแลพื้นที่สาธารณะโดยมิได้ประสานงานและปรึกษาร่วมกันกับชาวบ้านโดยส่วนรวม และผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่บังเกิดแก่นักงานราชการ และแก่ราษฎรเพียงบางกลุ่ม เช่น การสูบน้ำจากแหล่งน้ำสาธารณะเพื่อเป็นน้ำดิบในการผลิตน้ำประปาสำหรับชุมชนในเมือง และปล่อยปะละเลยไม่ช่วยกันบำรุงดูแลรักษาแหล่งน้ำธรรมชาตินั้น ให้มีความสมบูรณ์และเป็นประโยชน์ดังเดิม

9. พื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชนได้ถูกปล่อยทิ้งไว้หรือมีชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์น้อยเช่น ดอนปู่ตา ปัจจุบันชาวบ้านได้ให้การเคารพนับถือศรัทธาลดลงไป โดยเฉพาะวัยหนุ่มสาวสมัยใหม่ ป่าช้าถูกใช้น้อยลง เนื่องจากหันไปนิยมเผาศพ ทำเล็ย้งสัตว์ถูกนำไปใช้ประโยชน์น้อยลง

เช่นกัน ซึ่งมีสาเหตุมาจากจำนวนวัวควายที่เคยนำไปเลี้ยงลดจำนวนลงและแหล่งน้ำธรรมชาติใช้ประโยชน์น้อยลง ก็เช่นเดียวกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะบริเวณน้ำที่ไหลเข้าไปในแหล่งน้ำลดน้อยลงไปจนไม่พอใช้ มีการขุดเจาะบ่อน้ำบาดาลนำไปใช้ในหมู่บ้านเพิ่มขึ้น แหล่งน้ำธรรมชาติตื้นเขินและถูกบุกรุกถือครอง ขณะเดียวกันประชากรที่จำเป็นใช้น้ำมีจำนวนลดลงไปตามอัตราการเกิดที่ลดลง และการอพยพเข้าไปทำงานในตัวเมืองเพิ่มจำนวนขึ้นเป็นต้น

รูปที่ 1 สภาพพื้นที่สาธารณประโยชน์ ประเภทป่าไม้ชุมชน

รูปที่ 2 สภาพพื้นที่สาธารณประโยชน์ ประเภทแหล่งน้ำ

รูปที่ 3 ลักษณะการขุดร่องทางคูดินกันเป็นแนวเขตของพื้นที่
สาธารณประโยชน์ประเภทป่าไม้ชุมชน

รูปที่ 4 พื้นที่แหล่งเชื้อเพลิงจากพื้นที่สาธารณประโยชน์

รูปที่ 5 การเก็บเห็ดธรรมชาติจากพื้นที่สาธารณประโยชน์

รูปที่ 6 ร่องรอยการเผาพื้นที่สาธารณประโยชน์ป่าช้า

2.4 การจัดการและการบำรุงดูแลรักษาพื้นที่สาธารณประโยชน์ของชุมชนโดยชุมชน

2.4.1 วิธีการบำรุงดูแลรักษา การใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณประโยชน์แต่ละประเภทมีคณะกรรมการพัฒนาของแต่ละหมู่บ้านจะทำหน้าที่วางแผน ดำเนินการบำรุงดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ จากการศึกษาในรายละเอียดเกี่ยวกับการบำรุงดูแลรักษาของคณะกรรมการในพื้นที่สาธารณะแต่ละประเภทที่เป็นกรณีตัวอย่างซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะที่ยังคงสภาพที่ดีและชาวบ้านยังสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ในหลายด้านอย่างดีและต่อเนื่องดังเช่นที่เคยในอดีต พื้นที่สาธารณะที่มีลักษณะดังกล่าวกรรมการที่ทำหน้าที่คอยบำรุงดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ได้กำหนดวิธีการบำรุงดูแลรักษาให้เป็นอย่างเหมาะสม เพื่อใช้เป็นหลักยึดถือและปฏิบัติตาม วิธีการต่าง ๆ ดังกล่าวนั้นเป็นดังนี้

1. ออกกฎระเบียบข้อบังคับไว้เพื่อใช้เป็นข้อห้ามหรือข้อบังคับที่ชาวบ้านต้องปฏิบัติตามเกี่ยวกับการเข้าไปใช้ประโยชน์ เช่น การตัดต้นไม้และกำหนดอัตราการปรับใหม่แก่ผู้ที่มีฝ่าฝืนไว้ด้วย ถ้าไม่ยินยอมหรือไม่ปฏิบัติตาม คณะกรรมการจะนำความผิดแจ้งต่อเจ้าหน้าที่ที่รักษากฎหมาย เช่น ตำรวจ เพื่อให้ดำเนินการตามกฎหมายต่อไป

2. กำหนดและจัดทำสิ่งที่เป็นตัวบ่งบอกว่าเป็นพื้นที่สาธารณประโยชน์แสดงป้ายชื่อ และขอบเขตของพื้นที่สาธารณะที่มีขนาดใหญ่เอาไว้ให้สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจน เช่น สร้างถนน ขุดร่องน้ำ ทำคันดินขนาดใหญ่ล้อมรอบพื้นที่ปกหลักแล้วล้อมรั้วหรือปลูกไม้ยืนต้นโตเร็ว เช่น ยูคาลิปตัส เป็นต้น ไว้เป็นขอบเขตเพื่อป้องกันการบุกรุกครอบครองยึดเอาเป็นสมบัติส่วนตัวตนจากบุคคลภายนอก ดังตัวอย่างพื้นที่ป่าโคกลังกา บ.มะค่า หมู่ 7 ต.ขามสมบูรณ์ อ.คง จ.นครราชสีมา

3. จัดให้มีการประชาสัมพันธ์เพื่อรณรงค์ชาวบ้านให้ร่วมกันปลูกต้นไม้ยืนต้นที่สำคัญทางเศรษฐกิจ เช่น ไม้ประดู่ มะค่า เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเพิ่มเติมป่าไม้ให้เป็นป่าที่สมบูรณ์ ถ้าเป็นกรณีของพื้นที่ประเภทป่าไม้โดยเฉพาะในวาระโอกาสสำคัญหรือวันมงคลต่าง ๆ เช่น วันเข้าพรรษา วันเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นต้น ได้มีการปลูกต้นไม้เพิ่มเติมโดยการขอความร่วมมือและช่วยเหลือเกี่ยวกับกล้าไม้ พร้อมทั้งคำแนะนำด้านเทคนิควิธีการปลูกที่ถูกต้องจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะจากหน่วยงานในสังกัดกรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

4. ดำเนินการขุดลอกในกรณีที่เป็นแหล่งน้ำสาธารณะดั้งเดิมที่ตื้นเขินให้มีความลึกเพียงพอ จนกระทั่งสามารถเก็บกักน้ำไว้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดทั้งปี เพื่อการบริโภคและอุปโภคได้อย่างเพียงพอ

ต่อความต้องการของชุมชน และใช้เป็นสถานที่เพาะเลี้ยงปลา ปลุกพืชผักบนคันหรือขอบบ่อน้ำทั้งในฤดูฝนและฤดูหนาวอีกด้วยได้อีกด้วย

5. จัดตั้งวัดเพื่อกำหนดขอบเขตพร้อมทั้งคำนวณเนื้อที่ของพื้นที่สาธารณะให้มีความชัดเจนแน่นอนโดยเจ้าหน้าที่รัฐวัดของกรมที่ดินด้วยคำร้องขอของกำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน จากนั้นปักหลักเขตและจดทะเบียนเป็นที่หลวงมีเอกสารสำคัญสำหรับที่หลวง หรือ น.ส.ล.ไว้เป็นหลักฐาน และแล้วมอบหลักฐานดังกล่าวให้กับนายอำเภอท้องที่เป็นผู้ดูแลและป้องกันมิให้ผู้ใดบุกรุก หรือเข้าไปครอบครองโดยมิชอบและสำเนาเก็บไว้ที่สำนักงานที่ดินจังหวัด ที่ทำการกำนัน หรือผู้ใหญ่บ้านเพื่อให้การดูแลบำรุงรักษาพื้นที่สาธารณะนั้นบังเกิดผลต่อไป

6. ผู้ใหญ่บ้านได้ประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้านเป็นประจำวันโดยเฉพาะในเวลาเช้าและเวลาพลบค่ำ เกี่ยวกับพื้นที่สาธารณะของชุมชน เพื่อให้ชาวบ้านในหมู่บ้านนั้นได้ตระหนัก และมองเห็นความสำคัญหรือความเป็นประโยชน์ของตนไม้และแหล่งน้ำต่อชีวิตของมนุษย์และสัตว์โดยเฉพาะต่อตัวชาวบ้านเอง และกล่าวถึงกฎ ระเบียบ ข้อบังคับตลอดจนการบำรุง ป้องกัน และการดูแลรักษา ดังที่คณะกรรมการหมู่บ้านได้ร่วมกันกำหนดไว้ทั้งนี้เพื่อให้พื้นที่สาธารณะของหมู่บ้านยังสามารถคงอยู่และอำนวยประโยชน์อย่างสมบูรณ์ดังเช่นเคยได้รับมาในอดีตและตลอดไป พร้อมทั้งได้ประชาสัมพันธ์เชิญชวนชาวบ้านในหมู่บ้านร่วมกันปลูกต้นไม้ หรือวางแผนและดำเนินการร่วมกันบูรณะรักษาแหล่งน้ำธรรมชาติและสาธารณสมบัติอื่น ๆ ให้คงสภาพที่ดีอยู่ต่อไปอีกด้วย

2.4.2 องค์กรของชุมชนที่ทำหน้าที่บำรุงดูแลรักษาพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชน

องค์กรของชุมชนที่ทำหน้าที่บำรุงดูแลรักษาหรืออนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชน รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่มีอยู่ภายในหมู่บ้าน ตำบลอำเภอ เพื่อให้มีความคงสภาพอยู่ตลอดไป และทำหน้าที่คอยป้องกันมิให้บุคคลทั้งที่อาศัยอยู่ภายในชุมชน และจากภายนอกชุมชนสามารถเข้าไปบุกรุกยึดครอง แสวงหาผลประโยชน์และทำลายล้างและยึดครองพื้นที่สาธารณะประโยชน์เพื่อให้เป็นสมบัติของตนเองหรือนำไปจำหน่ายจ่ายโอนต่อไป ดังมีสภาพที่ปรากฏเป็นปัญหาข้อขัดแย้งให้เห็นอยู่ในปัจจุบันในบางพื้นที่อำเภอคง อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา องค์กรของชุมชนที่ทำหน้าที่ดังกล่าวสามารถจำแนกออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. องค์กรแบบดั้งเดิมของชุมชนหรือองค์กรตามประเพณี องค์กรประเภทนี้มีลักษณะการจัดการ โดยอาศัยวัฒนธรรม ข้อชะล่ำหรือข้อห้าม ความเชื่อ ระบบเครือญาติและกติกาสุมชน เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการอนุรักษ์ หรือการบำรุงดูแลรักษาและการใช้ประโยชน์ร่วมกันและอย่าง

เท่าเทียมกันของบุคคลทุกหมู่เหล่าในการตอบสนองต่อความจำเป็นในด้านความมั่นคงทางจิตใจ
องค์กรประเภทนี้ยังคงสภาพอยู่กับพื้นที่สาธารณะประโยชน์ประเภทดอนปู่ตา และอาจรวมถึง
ป่าช้าดังปรากฏ เช่น ในการศึกษากรณีดอนปู่ตาและป่าช้า เป็นต้น ดังกล่าวแล้ว การจัดการพื้นที่
สาธารณะได้อาศัยระบบความเชื่อถือของชาวบ้านในเรื่องของความเป็นอยู่ของสิ่งที่มีมองไม่เห็นซึ่งอยู่
เหนือกฎเกณฑ์ธรรมชาติและไม่สามารถพิสูจน์ได้ตามกฎเกณฑ์และขั้นตอนทางวิทยาศาสตร์ว่ามีอยู่
จริงหรือไม่ อย่างไร แต่ว่ามีอิทธิพลและบังเกิดผลต่อพฤติกรรมทั้งความคิดและการแสดงออกใน
การดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นอยู่มาก (วิญญู จารัสพันธ์, 2535) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาวอีสานยัง
มีความเชื่อและนับถือในเรื่องผีสิงเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาตั้งแต่บรรพบุรุษโบราณกาล และในการ
จัดตั้งหมู่บ้านแต่ละครั้งของคนโดยทั่วไปในอดีตกาลจะต้องสร้างศาลปู่ตาประจำหมู่บ้าน หรือสมัย
ใหม่เรียกว่า ศาลพระภูมิเจ้าที่ เริ่มต้นด้วยการหาที่ดิน พื้นที่ขนาดย่อมหรือขนาดใหญ่ก็ได้ มี
ต้นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ขึ้นอยู่ค่อนข้างหนาแน่น และมีหนองน้ำอยู่ใกล้ ๆ พื้นที่สภาพดังกล่าวบาง
แห่งมีอยู่ภายในบริเวณของหมู่บ้าน แต่โดยทั่วไปมักจะอยู่นอกบริเวณหมู่บ้านและอยู่ติดกันกับหมู่บ้าน
เพื่อความสะดวกในการบำรุงดูแลรักษาและการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เมื่อตกลงกันกำหนด
พื้นที่ได้แล้ว ก็ร่วมกันปลูกศาลขึ้นจะมีขนาดเล็กหรือใหญ่ขึ้นอยู่กับกำลังศรัทธาของชาวบ้านและ
ความยากง่ายในการหาวัสดุอุปกรณ์ก่อสร้าง อาณาบริเวณที่ดินและมีศาลปู่ตาดังอยู่นี้เรียกว่า
ดอนปู่ตาหรือบางพื้นที่เรียกว่า ดอนตาปู่ หลังจากสร้างศาลเสร็จเรียบร้อยแล้ว ชาวบ้านจะร่วมกัน
เชิญผีปู่ตาและผีบรรพบุรุษให้เข้าไปสิงสถิตย์ประจำที่ศาลนั้น ๆ จากนั้นชาวบ้านจะถือว่าบริเวณที่
ดอนนั้นเป็นบ้านที่อยู่อาศัยของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่มีวิญญาณของบรรพบุรุษ หรือเทวดาอารักษ์ ซึ่งมี
อำนาจหน้าที่ในการพิทักษ์รักษาอำนวยการคุ้มครองปกป้องภัยอันตรายต่าง ๆ และให้ความอุดม
สมบูรณ์นานาประการแก่หมู่บ้าน บุคคลใดจะเข้าไปในพื้นที่แล้วบุกรุกถ่วงล่าตัดต้นไม้ เมาถ่าน หรือ
ล่าสัตว์มิได้และเชื่อกันว่าถ้าบุคคลใดละเมิดจะต้องมีอันเป็นไป เช่น ล้มป่วยหรือแม้กระทั่งเสียชีวิตได้
ดังนั้นการกระทำใด ๆ ของชาวบ้านในพื้นที่บริเวณดอนปู่ตาจะต้องยกมือไหว้ขออนุญาตก่อน หรือจะ
เดินทางไปประกอบอาชีพหรือต้องการทำอะไรให้สามารถประสบความสำเร็จตามปรารถนา
แล้ว ชาวบ้านจะทำพิธีบนบานสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นด้วย ดังนั้นดอนปู่ตาจึงเปรียบเสมือนป่าสงวนของ
หมู่บ้านที่ชาวบ้านสามารถอนุรักษ์หรือบำรุงดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ได้อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม
ทั้งประโยชน์ทางด้านอาหาร ความร่มเย็นทางจิตใจ และวัสดุสิ่งใช้สอยต่าง ๆ

องค์กรของชุมชนที่ทำหน้าที่บำรุงดูแลรักษาดอนปู่ตา เป็นคณะทำงานที่ไม่เป็นทางการหรือ
อาจเรียกว่าเป็นกลุ่มธรรมชาติ ที่ประกอบด้วย จำ และผู้ช่วยจำอีก 2 คน ที่มีบทบาทคอยทำหน้าที่

เป็นผู้เชื่อมโยงระหว่างชาวบ้านกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คิดว่าสถิตย์อยู่ในศาลนั้น และเป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงบรวงสรวงเจ้าปู่ ตลอดจนคอยบำรุงดูแลรักษาและพัฒนาพื้นที่ดังกล่าว โดยได้รับเงินค่าตอบแทนแรงงานจากชาวบ้านที่ได้รวบรวมมาจากกัน การสร้างความร่วมมือของจำได้ อาศัยแรง ศรัทธาความเคารพนับถือจากชาวบ้าน โดยไม่มีกฎเกณฑ์ระเบียบข้อบังคับอย่างเป็นทางการมาเป็นเครื่องมือกำหนด ถ้าจำไม่สามารถดำเนินการและหรือคาดว่าจะไม่ประสบผลสำเร็จตามที่เคยปฏิบัติติดต่อกันมา จำสามารถขอความช่วยเหลือร่วมมือมาอย่างผู้ใหญ่ บ้านหรือคณะกรรมการหมู่บ้านได้

2. องค์กรของชุมชนที่จัดตั้งขึ้นตามกฎหมาย

จากการที่ได้ศึกษารายกรณีทุกประเภท ทั้งพื้นที่สาธารณะที่มีอยู่เกือบทั้งหมดที่ประชาชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน รวมถึงพื้นที่สาธารณะประเภทป่าไม้ ทำเลเลี้ยงสัตว์ แหล่งน้ำและดอนปู่ตา ป่าช้า ได้มีกฎหมายที่เป็นอำนาจรัฐคุ้มครองอยู่ได้แก่ ประมวลกฎหมายที่ดิน มาตรา 8 มาตรา 9 และมาตรา 108 ทวิ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 360 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 2 และพระราชบัญญัติการปกครองท้องถิ่น พื้นที่สาธารณะประโยชน์ดังกล่าว ได้รับการรังวัดและออกเอกสารสำคัญสำหรับที่ดินหลวง (นสล.) ไว้เป็นหลักฐานและมีนายอำเภอเป็นผู้ดูแลรักษา และในระดับหมู่บ้านได้มีคณะกรรมการหมู่บ้านทำหน้าที่บำรุงดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นองค์กรของชุมชนที่ได้รับการคัดเลือกจากเสียงส่วนใหญ่ของประชาชนในแต่ละหมู่บ้านนั้นๆ และได้ใช้อำนาจจากกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับของบ้านเมือง เป็นเครื่องมือในการบำรุงดูแลรักษา และใช้ประโยชน์ร่วมกัน ถ้าคณะกรรมการไม่มีความเป็นธรรมเพียงพอและเห็นประโยชน์แก่เฉพาะสมาชิกพรรคพวกของตนเอง จึงไม่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงการดำเนินงานและการจัดสรรผลประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะให้สามารถสนองต่อความต้องการของชุมชนได้อย่างทั่วถึง ดังเช่นองค์กรของชุมชนตามประเพณีความเชื่อ ซึ่งจัดว่าเป็นองค์กรที่มุ่งเน้นเรื่องสวัสดิการของชุมชนในการตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานโดยเฉพาะด้านจิตใจเป็นสำคัญ องค์กรของชุมชนประเภทนี้มีจุดมุ่งหมายที่ต้องการตอบสนองต่อนโยบายของรัฐในการอนุรักษ์ และพัฒนาพื้นที่สาธารณะดังเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และการดำเนินการอนุรักษ์ฟื้นฟู บำรุงดูแลรักษาจะดำเนินการมาน้อยเพียงไรขึ้นอยู่กับนโยบายและการทุ่มเทค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานจากงบประมาณของทางราชการ และคำนึงถึงต้นทุนกำไรค่าตอบแทนในการดำเนินงานเป็นตัวเงินเป็นหลัก ดังนั้นองค์กรประเภทนี้ จึงสามารถกล่าวได้ว่าเป็นองค์กรที่มุ่งเน้นธุรกิจกำไร กล่าวคือ การเข้าไปในชุมชนดั้งเดิมของอำนาจรัฐและใช้กฎระเบียบที่เกิด

ขึ้นจากภายนอกชุมชนนั้น เพื่อจัดตั้งองค์กรสมัยใหม่ ด้วยจุดมุ่งหมายให้ทำหน้าที่บำรุงดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะมักจะเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่เป็นระบบทุนนิยมที่ได้ขยายและเพิ่มความต้องการของคนในชุมชนเพิ่มมากขึ้น มีการซื้อขายปัจจัยการผลิต และผลผลิต นอกจากนี้ยังใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพิ่มมากขึ้นเช่นกันจนเกินความสามารถของทรัพยากรเหล่านั้นที่จะสนองรองรับและตอบโต้ทัน ทำให้มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนทรัพยากรธรรมชาติทั้งที่เป็นวัตถุ พลังงาน และข้อมูลข่าวสาร รวมถึงมีการจับจอง แย่งชิงซื้อขายพื้นที่สาธารณะกันขึ้น จนกระทั่งทำให้พื้นที่สาธารณะหลายแห่งลดพื้นที่ลงและยิ่งกว่านั้นบางแห่งได้สูญหายไป ดังเป็นข่าวให้ทราบกันอยู่เสมอ ความสามารถในการบำรุงดูแลรักษาหรืออนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่สาธารณะโดยลำพัง องค์กรที่ตั้งขึ้นโดยรัฐนั้นซึ่งในสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันขององค์กรเหล่านั้นยังไม่มี ความเข้มแข็งเพียงพอทั้งความรู้ทักษะ ประสบการณ์และเงินงบประมาณ ที่จะใช้ดำเนินการแก้ไขปัญหาด้านและสนองความต้องการขั้นพื้นฐานในทางเศรษฐกิจของชุมชนได้อย่างสมบูรณ์ ดังนั้นจึงเป็นการยากที่องค์กรที่ตั้งขึ้นโดยรัฐจะสามารถแสดงบทบาทหน้าที่อย่างจริงจังในการดำเนินการบำรุงดูแลรักษา เพื่อให้คงสภาพอยู่และให้ได้รับผลประโยชน์อย่างเต็มที่ในการถือฤๅการดำรงชีวิตของสมาชิกจากพื้นที่สาธารณะดังเช่นที่สมาชิกในชุมชนเคยได้รับมาก่อน

2.4.3 บทบาทของผู้นำท้องถิ่นในการจัดการพื้นที่สาธารณะประโยชน์

ผู้นำท้องถิ่นโดยเฉพาะผู้นำที่เป็นทางการ ซึ่งได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านในปัจจุบันมีหน้าที่ในการบำรุงดูแลรักษาพื้นที่สาธารณะรวมถึงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เพื่อให้พื้นที่สาธารณะยังคงสภาพและเป็นประโยชน์อย่างเดิมต่อชุมชน จากการอบรมสัมมนาผู้นำท้องถิ่น เรื่องบทบาทผู้นำท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรณีอำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น พบว่าผู้นำท้องถิ่นมีบทบาทที่สำคัญดังนี้

1. บทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อการสงวนและรักษาป่าชุมชน พื้นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ การปลูกต้นไม้ ในวันสำคัญ การรักษาวัฒนธรรมความเชื่อหรือข้อชะล้าของหมู่บ้าน เช่น กรณีป่าปู่ตาเขตอภัยทาน ฯลฯ
2. บทบาทในการจัดกลุ่ม/องค์กร เพื่อการพัฒนากลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยกำหนดกฎระเบียบเพื่อควบคุมและการห้ามปรามการตัดไม้ทำลายป่า การป้องกันไฟฟ้า

3. บทบาทในการประชาสัมพันธ์และปลูกฝังจิตสำนึก เพื่อให้ความรู้ด้านการอนุรักษ์และพัฒนาแกชวบ้าน การห้ามปรามมิให้ทำความสกปรกต่อแหล่งทรัพยากร เช่น การขับถ่ายในหนองน้ำสาธารณะและการประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายข่าว หรือการประชุมประจำเดือน

4. บทบาททางการศึกษาข้อมูลชุมชน เพื่อทำความเข้าใจระบบทรัพยากรตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เช่น กรณีมีชาวบ้านบุกรุกที่สาธารณะ ตลอดจนการเรียนรู้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ที่สัมพันธ์กับระบบการทำมาหากินของชาวบ้าน

5. การพัฒนาอาชีพและแนวประเพณีให้เป็นแบบอย่างที่ดี เช่น ดำเนินการปลูกต้นไม้ เช่น ไม้ผล ไม้ยืนต้น การปลูกพืชคลุมดิน หรือการผลิตในลักษณะเกษตรผสมผสานหรือระบบวนเกษตร ที่คำนึงถึงการรักษาสภาพแวดล้อมของธรรมชาติ

6. บทบาทในการจัดทำแผนและเสนอโครงการ ด้วยมีการรวบรวมสาระข้อมูลของหมู่บ้านและวิเคราะห์ความเป็นไปได้เพื่อเสนอโครงการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและบำรุงดูแลรักษา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่อสภาตำบล

7. บทบาทในการติดต่อประสานงาน ผู้นำท้องถิ่นต้องรู้จักติดต่อประสานงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ เช่น เกษตร ป่าไม้ ชลประทาน เพื่อขอความร่วมมือช่วยเหลือจากหน่วยงานและให้ความร่วมมือกับทางราชการในการพัฒนาบำรุงดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนามูลบ้าน

2.4.4 รูปแบบการจัดองค์กรของชุมชนทำหน้าที่บำรุงดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชน

กรณี : บ้านหนองแวง ต.หนองแวง อ.พระยืน จ.ขอนแก่น

พื้นที่สาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้านมีจำนวน	919	ไร่	จำแนกเป็น
ประเภทป่าไม้ยืนต้น	622	ไร่	
แปลงหม่อนปลูกผสมกับไม้ผล	30	ไร่	
สำนักสงฆ์ศูนย์ปฏิบัติธรรม			
สวนสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสนเถระ)	48	ไร่	
พื้นที่ลานโล่งติดหนองน้ำ	3	ไร่	
แหล่งน้ำ 3 แห่ง รวมพื้นที่	216	ไร่	

การใช้ประโยชน์พื้นที่สาธารณะแต่ละประเภทของชาวบ้านหมู่บ้านนี้และของหมู่บ้านใกล้เคียง มีลักษณะเช่นเดียวกันกับการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะประโยชน์ประเภทต่าง ๆ ของหมู่บ้านอื่นๆ ดังได้กล่าวได้แล้วตอนต้นการจัดการรูปองค์กรของหมู่บ้านบริหารและจัดการพื้นที่สาธารณะประโยชน์

คณะกรรมการบริหารและจัดการบำรุงดูแลพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้าน เป็นภาระหน้าที่ของคณะกรรมการชุดเดียวกันกับคณะกรรมการของหมู่บ้าน ซึ่งมีจำนวน 9 คน ประกอบด้วยตำแหน่งต่าง ๆ ดังนี้

ประธานคณะกรรมการหมู่บ้าน

ปฎิคม

สาธารณสุข

ป้องกันปราบปราม

การศึกษา

การเกษตร

เหรียญกษาปณ์/การเงิน

เลขานุการ

ผู้ช่วยเลขานุการ

ผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานหมู่บ้าน

วาระของคณะกรรมการ 5 ปี กรรมการได้รับทุกท่านจะได้รับการเสนอชื่อโดยที่ประชุมของราษฎรทั้งหมดในหมู่บ้าน จากนั้นผู้ได้รับการเสนอชื่อทั้ง 9 คน จะประชุมเพื่อคัดเลือกผู้ดำรงตำแหน่งประธาน และกรรมการฝ่ายต่าง ๆ กำหนดมีบทบาทในการให้คำปรึกษาแนะนำการดำเนินการและไกล่เกลี่ยในกรณีมีข้อพิพาทตัดสินและตกลงแก้ปัญหาพร้อมกันมิได้ นอกจากนี้ยังมีคณะกรรมการของกลุ่มแม่บ้านสมทบในคณะกรรมการหมู่บ้าน ในกรณีที่เป็นการจัดการและบริหารพื้นที่แปลงเกษตร

ผู้แทนของหน่วยงานต่าง ๆ ที่ให้การสนับสนุนและร่วมมือคณะกรรมการหมู่บ้านดำเนินการบริหารและจัดการพื้นที่สาธารณะประโยชน์ประกอบด้วย

เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ของอำเภอ

เจ้าพนักงานการเกษตร

เจ้าหน้าที่ป่าไม้

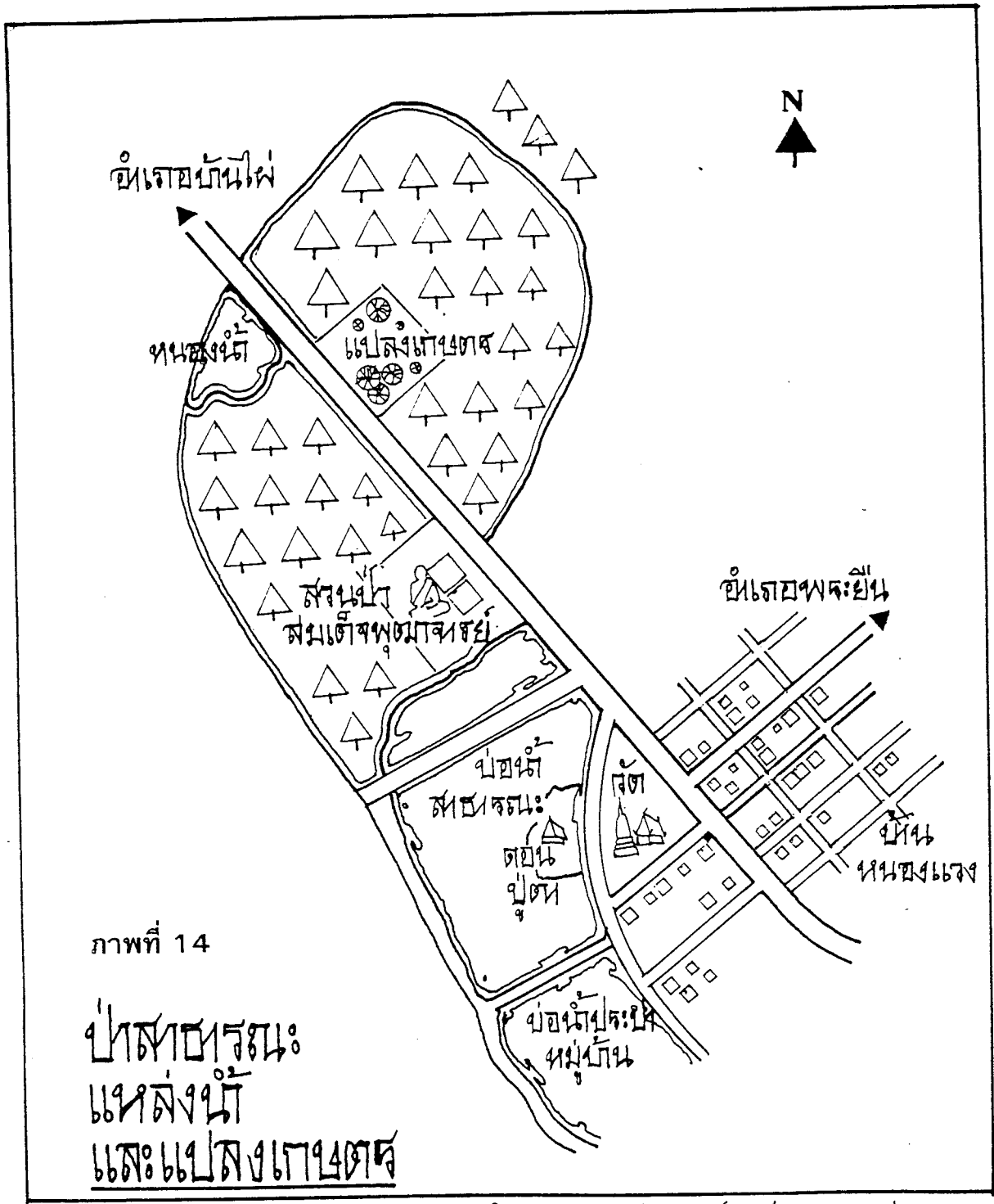
เจ้าหน้าที่ปศุสัตว์

พัฒนากร

เจ้าหน้าที่สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท

ครู - อาจารย์

เจ้าหน้าที่สาธารณสุข

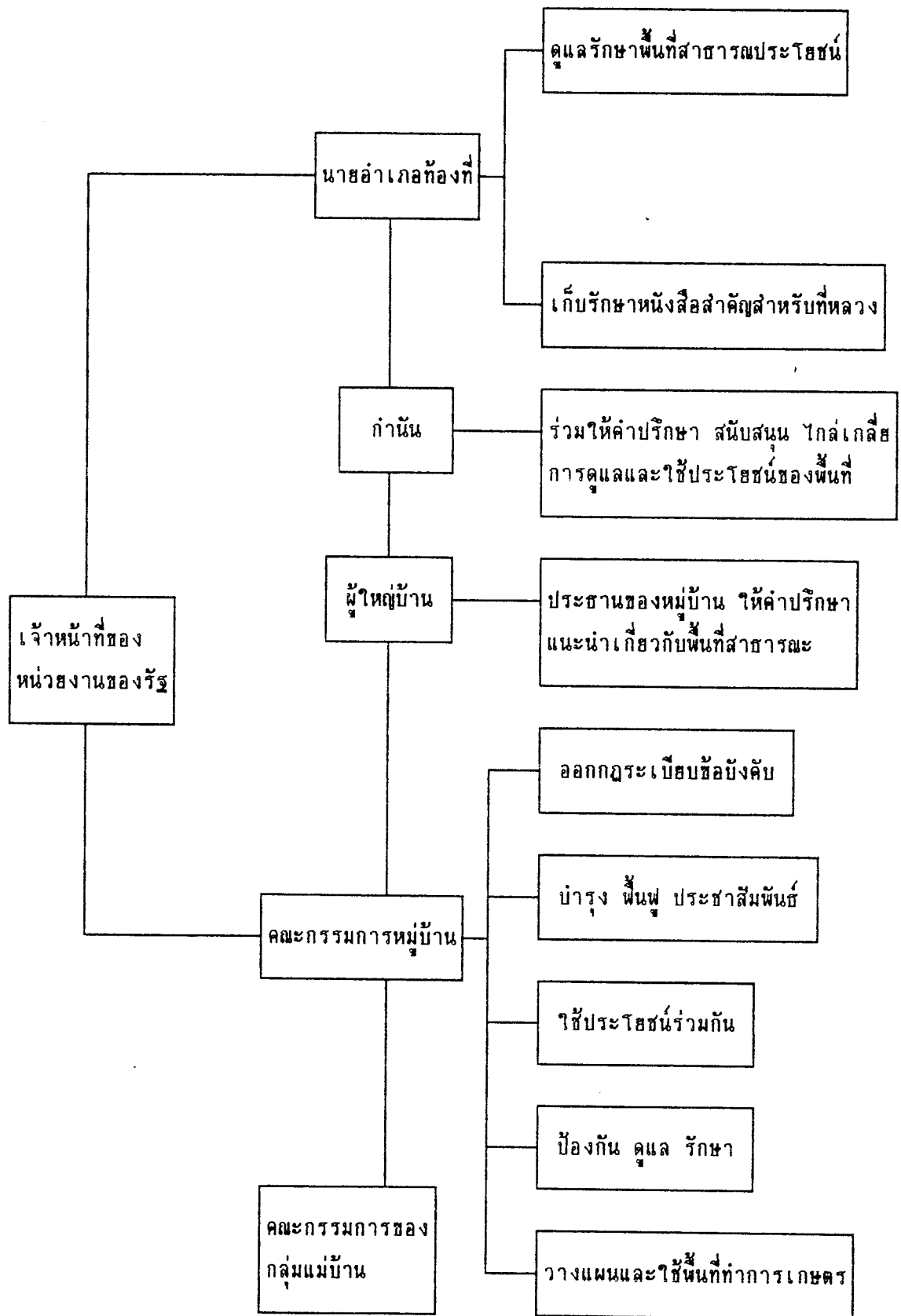
ภาพที่ 14

แผนที่โรงเรียน
บ้านใหม่
และบ้านเก่า

บ้านใหม่โรงเรียน ตำบลบ้านใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

สาขางานสนับสนุน

บทบาทหน้าที่

แผนภูมิที่ 1 การจัดการและบทบาทหน้าที่ บำรุงดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากพื้นที่ สาธารณะประโยชน์ของชุมชน

เจ้าหน้าที่กรมโยธาธิการ และ

เจ้าหน้าที่กรมชลประทาน

บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการเกี่ยวกับพื้นที่สาธารณะประโยชน์ ประกอบด้วย

1. วางแผนและดำเนินการบำรุงดูแลรักษาพื้นที่สาธารณะประโยชน์ให้สามารถเป็นประโยชน์ต่อชาวบ้านอยู่เสมอและยั่งยืน
2. กำหนดและรักษาระเบียบกฎเกณฑ์ข้อบังคับเกี่ยวกับพื้นที่สาธารณะ
3. ช่วยกันป้องกันดูแลการลักขโมยการตัดต้นไม้หรือการขุดตักหน้าดินไปขาย โดยจัดรอบเวรป้องกันดูแล เมื่อพบเห็นขโมยรีบแจ้งผู้ใหญ่บ้าน
4. ประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านช่วยกันดูแลบำรุงป้องกันรักษา
5. ตัดสินใจในกรณีที่จะมีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ เช่น ตัดต้นไม้ การจับสัตว์น้ำ การแบ่งปันพื้นที่ทำการเกษตร หรือใช้ประโยชน์อื่น ๆ เป็นต้น ว่าจะให้ใครเข้าไปรับประโยชน์และรับประโยชน์เพียงใด
6. ร่วมมือกับหน่วยงานพัฒนาจัดการบูรณะฟื้นฟูพื้นที่สาธารณะประโยชน์

2.5 กฎระเบียบที่กำหนดขึ้นโดยชุมชนเพื่อใช้เป็นข้อบังคับปฏิบัติตาม

พื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชนประเภทป่า ที่ได้คัดเลือกเพื่อใช้เป็นกรณีศึกษา 4 ตัวอย่างสามารถนำไปเป็นตัวอย่างที่ดี สำหรับการแสดงให้เห็นถึงกฎระเบียบข้อบังคับที่คณะกรรมการได้ร่วมกันพิจารณาและกำหนดขึ้น ซึ่งให้เป็นพื้นที่ที่ยังคงสภาพของความเป็นป่าที่มีลักษณะค่อนข้างสมบูรณ์ตามธรรมชาติ กล่าวคือ มีทั้งต้นไม้ขนาดใหญ่และมีทรัพยากรสิ่งแวดล้อมอื่นๆอยู่ด้วยนั้น ทั้งนี้อาจเป็นผลเนื่องมาจากกฎระเบียบที่คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน ตำบล หรืออำเภอได้ร่วมกันพิจารณาและกำหนดเอาไว้เป็นหลักฐานในรูปของลายลักษณ์อักษร เพื่อให้ราษฎรหรือชาวบ้านผู้ได้รับประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะดังกล่าวได้ยอมรับยึดถือและปฏิบัติตาม พร้อมทั้งได้กำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบนั้นเอาไว้ด้วย กฎระเบียบที่ได้กำหนดไว้เป็นข้อบังคับ ซึ่งคณะกรรมการหมู่บ้านของทั้ง 4 พื้นที่ ได้กำหนดขึ้นนั้นได้มีรายละเอียดในเนื้อหาสาระตรงกัน ดังนี้

1. ห้ามตัดต้นไม้ทุกชนิดและทุกขนาดที่ขึ้นอยู่ในบริเวณพื้นที่สาธารณะประโยชน์นั้นก่อนได้รับอนุญาตจากผู้ใหญ่บ้านหรือจากคณะกรรมการหมู่บ้านที่ทำหน้าที่ดูแลรักษา

2. ให้การอนุญาตแก่ชาวบ้านที่มีวัตถุประสงค์ เพื่อเข้าไปตัดต้นไม้ได้แต่เพียงเฉพาะกิ่งก้านหรือต้นไม้ที่ตายแล้วเพื่อนำไปทำเป็นฟืนหรือเผาเป็นถ่านสำหรับเป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้มอาหารหรือประโยชน์อื่น ๆ ในปริมาณเพียงพอเฉพาะเท่าที่จำเป็นต้องใช้ในครัวเรือนเท่านั้นห้ามนำเอาไปขายหรือปล่อยทิ้งสูญเสียไป

3. กำหนดค่าปรับใหม่ไว้เป็นจำนวนเงินเพื่อใช้เป็นอัตราของการรับโทษทัณฑ์เมื่อมีบุคคลใดบุคคลหนึ่งได้เข้าไปตัดต้นไม้หรือแม้แต่กิ่งก้านสาขาโดยมิได้รับการอนุญาตจากกรรมการหมู่บ้านผู้ดูแลรักษาเสียก่อนและเมื่อถูกจับได้พร้อมทั้งมีของกลาง ซึ่งเป็นส่วนของต้นไม้เป็นพยานหลักฐาน และสามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นต้นไม้หรือส่วนของต้นไม้ที่ถูกตัดมาจากพื้นที่สาธารณะแล้ว บุคคลนั้นจะถูกลงโทษด้วยการปรับใหม่เป็นเงิน 500 บาทต่อการกระทำผิดหนึ่งครั้ง แต่โดยทั่วไปแล้วในการกระทำผิดครั้งแรกนั้นคณะกรรมการมักจะใช้วิธีการขั้นต้นคือ การว่ากล่าวตักเตือนสั่งสอนและให้มีการลงภาคทัณฑ์เอาไว้ก่อน กฎระเบียบข้อบังคับดังกล่าวได้กำหนดขึ้นเพื่อนำไปบังคับใช้กับทั้งราษฎรในหมู่บ้านที่เป็นเจ้าของที่ดินในพื้นที่สาธารณะนั้นและราษฎรผู้ใช้ประโยชน์ที่มาจากบ้านอื่น ๆ ซึ่งสามารถบังคับและนำตัวผู้กระทำผิดมารับโทษโดยอาศัยและได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากผู้นำของหมู่บ้านที่ผู้กระทำผิดนั้นอาศัยอยู่ และจากการบอกกล่าวของคณะกรรมการซึ่งเป็นผู้ให้การสัมภาษณ์ในการศึกษาครั้งนี้ สามารถสรุปด้วยการตั้งข้อที่น่าสังเกตเพิ่มเติมว่า กฎระเบียบข้อบังคับที่คณะกรรมการหมู่บ้านได้ใช้ความพยายามช่วยกันกำหนดขึ้นไว้แล้วนั้นยังไม่มีโอกาสถูกนำไปใช้เพื่อลงโทษแก่ผู้ฝ่าฝืนระเบียบได้แม้แต่เพียงครั้งเดียว ทั้งนี้เพราะยังไม่มีชาวบ้านรายใดกล้ากระทำความผิดฝ่าฝืนระเบียบข้อบังคับ ด้วยสาเหตุที่สำคัญมาจากความเกรงกลัวการลงโทษและให้การเคารพนับถือศรัทธาแก่ผู้นำหมู่บ้านที่มีความเข้มแข็งเอาใจใส่ต่อการพัฒนา และพยายามสร้างความเจริญให้แก่ส่วนรวม

4. การดูแลรักษาต้นไม้ในพื้นที่สาธารณะเพื่อป้องกันการลักขโมยตัดก่อนที่จะได้ รับการอนุญาตนั้น คณะกรรมการหมู่บ้านได้ประกาศเป็นข้อกำหนดไว้ว่ากิจกรรมดังกล่าวจัดว่าเป็นภาระหน้าที่ของราษฎรทุกคนในหมู่บ้านนั้น ในบางพื้นที่คณะกรรมการได้กำหนดให้มีรางวัลนำจับผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบไว้ด้วยโดยมอบค่าปรับจำนวน 1 ใน 3 ของค่าปรับทั้งหมดให้กับชาวบ้านผู้ที่สามารถจับหรือนำจับ หรือบอกเบาะแสให้ทราบถึงบุคคลที่กระทำผิด บอกที่อยู่ปัจจุบันของผู้นั้นอย่างถูกต้อง นอกจากนั้นคณะกรรมการของพื้นที่สาธารณะบางแห่งได้จัดชาวบ้านในหมู่บ้านไว้เป็นเวรยามเพื่อคอยตรวจสอบดูแลรักษาป่าไม้ และทรัพย์สินสมบัติอื่น ๆ เท่าที่มีอยู่ในพื้นที่นั้นโดยแบ่งราษฎรออกเป็น

กลุ่มย่อย ๆ ในจำนวนกลุ่มละ 4-5 คนและดูแลรักษานาน 5-7 วันต่อหนึ่งรอบเวรและสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันไป

5. ร่วมกันปลูกต้นไม้ยืนต้นที่มีคุณค่าเศรษฐกิจ เช่น ไม้ประดู่ มะค่า เป็นต้น เพื่อเพิ่มเติมจำนวนและความหนาแน่นของต้นไม้ ให้เป็นพื้นที่ป่าที่มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นซึ่งมักนิยมกระทำกันในช่วงฤดูฝนหรือในโอกาสวันเข้าพรรษา หรือในวาระอันเป็นมงคลอื่น ๆ พร้อมทั้งต้องช่วยกันบำรุงดูแลรักษาป้องกันและดับไฟป่ามิให้เกิดขึ้นอีกในพื้นที่ตลอดจนป้องกันผู้ที่คอบุกรุกครอบครองพื้นที่หรือเพื่อขุดตักเอาหน้าดินไปขายก่อนที่จะได้รับการอนุญาต

6. ห้ามนำสัตว์เลี้ยงโดยเฉพาะวัว ควาย เข้าไปเลี้ยงในพื้นที่สาธารณะที่มีต้นไม้ขึ้นอยู่ โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้ง ทั้งนี้เพื่อเป็นการป้องกันมิให้สัตว์เหล่านั้นเข้าไปเหยียบย่ำกัดกินกล้าไม้และต้นไม้ที่ยังมีขนาดเล็กอยู่ อีกทั้งยังเป็นการป้องกันสาเหตุที่ทำให้เกิดไฟไหม้และการลักขโมยตัดกิ่งก้านสาขาของต้นไม้ในทางอ้อมอีกด้วย

7. ไม่อนุญาตให้มีการจัดตั้งวัดไม่ว่าศาสนาใดในพื้นที่สาธารณะของชุมชนและจะอนุญาตให้สามารถก่อสร้างได้แต่เพียงสำนักสงฆ์ที่มีภิกษุหรือภิกษุณีอยู่จำนวน 1-2 หลังเท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากเกรงกันว่าเมื่ออนุญาตให้สามารถก่อสร้างวัดได้แล้ว พื้นที่สาธารณะบางส่วนซึ่งเป็นบริเวณที่ตั้งวัดจะต้องมอบให้เป็นพื้นที่ที่อยู่ในการครอบครองของสงฆ์ ภายในกรมการศาสนา เมื่อพื้นที่เหล่านั้นได้โอนไปเป็นศาสนสมบัติเรียบร้อยแล้วชาวบ้านจะไม่มีสิทธิที่จะเข้าไปจัดการและดำเนินการบำรุงดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างเต็มที่ได้อีกต่อไป

2.6 ความขัดแย้งระหว่างบุคคลเกี่ยวกับพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชน

ความขัดแย้งระหว่างบุคคลเกี่ยวกับพื้นที่สาธารณะประโยชน์นั้น จากการศึกษาสามารถแบ่งความขัดแย้งออกได้เป็น 4 ประเภท ได้แก่

(1) ความขัดแย้งที่เกิดจากการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะ ผลประโยชน์ที่ชาวบ้านจะได้รับทั้งที่เป็นต้นไม้ กิ่งก้านและของป่าอื่น ๆ ที่มีคุณค่า การเลี้ยงสัตว์ สัตว์น้ำธรรมชาติ ซึ่งเป็นชาวบ้านภายในหมู่บ้านหรือชุมชนที่เป็นเจ้าของหรืออาศัยอยู่ใกล้เคียงพื้นที่นั้น ความขัดแย้งดังกล่าวมักไม่ปรากฏให้เห็น ทั้งนี้เพราะชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านได้ให้การยอมรับนับถือเชื่อฟังและให้ความร่วมมือปฏิบัติตามเป็นอย่างดีตามกฎหมายระเบียบข้อบังคับที่คณะกรรมการหมู่บ้านได้ร่วมกันกำหนด ขึ้นไว้ โดยเฉพาะการให้ความเคารพนับถือและยำเกรงต่อผู้นำหมู่บ้าน รวมถึงคณะกรรมการ

หมู่บ้านที่มีความซื่อสัตย์ และมีความตั้งใจปฏิบัติงานตามหน้าที่เพื่อสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้บังเกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมเป็นสำคัญ

ส่วนพื้นที่สาธารณะแห่งใดที่มีผู้นำและคณะกรรมการหมู่บ้านไม่มีความเข้มแข็งและไม่มีความตั้งใจที่จะพัฒนาส่วนรวม ทำหน้าที่บำรุงดูแลรักษา อีกทั้งยังปล่อยปละละเลยโดยไม่มีการกำหนดกฎระเบียบข้อบังคับเอาไว้เพื่อใช้ในการป้องกัน การอนุรักษ์และการบำรุงดูแลรักษาพื้นที่สาธารณะ ยิ่งไปกว่านั้นยังไม่สนใจที่จะสร้างความเจริญ ให้พื้นที่ อีกทั้งยังปล่อยให้ชาวบ้านสามารถตัดต้นไม้ หรือปล่อยให้ผู้ซุกตักหน้าดินไปขาย ปล่อยให้แหล่งน้ำตื้นเขินและบางพื้นชาวบ้านเข้าไปบุกรุกยึดครอบครองเป็นสมบัติส่วนตัวและ/หรือที่ร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐเพื่อออกเอกสารสิทธิครอบครองเป็นส่วนตัว พื้นที่สาธารณะแห่งนั้น ย่อมจะสูญหายไปจากแผนที่ชาวบ้านทั่วไปย่อมไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ต่อไปอีก

(2) ความขัดแย้งที่เกิดจากการเข้าไปยึดครองพื้นที่สาธารณะของชุมชน โดยชาวบ้านจากหมู่บ้านนั้น ๆ ทั้งที่เป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชนประเภทป่าไม้ที่มีต้นไม้ค่อนข้างหนาแน่น พื้นที่ป่าชุมชนที่เสื่อมโทรมจนเกือบหมดสภาพของป่าไม้ หนองน้ำสาธารณะที่ตื้นเขินเหลือน้ำปริมาณไม่มากหรือทำเลเลี้ยวสัตว์สาธารณะ อาจจะยกเว้นป่าช้าและดอนปู่ตาของหมู่บ้าน ชาวบ้านจำนวนหลายรายได้ร่วมกันบุกรุกเข้าไปจับจองเป็นเจ้าของโดยเฉพาะบริเวณรอบ ๆ ของพื้นที่โดยเฉพาะรอบ ๆ ขอบของแหล่งน้ำที่แห้งขอดลงไปจนกระทั่งทำให้พื้นที่สาธารณะบางแห่งไม่ปรากฏรูปร่างให้เห็น ดังเช่นสภาพเดิมที่เคยเป็น กล่าวคือ ผลจากการบุกรุกพื้นที่สาธารณะของชาวบ้าน ทำให้มองเห็นพื้นที่สาธารณะเป็นพื้นที่เพาะปลูกพืชนานาชนิดทั้งพืชไร่ ข้าว ไม้ผลและทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ และเป็นที่ตั้งบ้านเรือน ที่อยู่อาศัย ปรากฏการณ์เช่นนี้ มักจะเกิดขึ้นมาก และบ่อยครั้งกับแหล่งน้ำสาธารณะที่ตั้งอยู่ใกล้ตัวเมืองใหญ่ ๆ จากการศึกษาพบว่าพื้นที่ที่ถูกบุกรุกครอบครองโดยบุคคลต่าง ๆ มักจะเป็นพื้นที่ที่มีคณะกรรมการหมู่บ้านไม่เข้มแข็ง และไม่เห็นประโยชน์ต่อส่วนรวมและไม่พัฒนาและบำรุงดูแลรักษาพื้นที่สาธารณะให้มีความยั่งยืนยิ่งไปกว่านั้นพื้นที่สาธารณะเหล่านั้น ผู้ที่เป็นผู้ใหญ่บ้านและกำนัน ยังไม่มีการจัดทำแนวกันชนขนาดใหญ่และความถาวรทนทานไว้เพื่อแสดงเป็นขอบเขตที่สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจน เช่น ถนน ร่องน้ำ คันคูดิน และหลักเขตขนาดใหญ่ ออกเอกสารสำคัญสำหรับที่ดินหลวง (นสล.) ไว้เป็นทะเบียนหลักฐาน

บุคคลผู้บุกรุกครอบครองพื้นที่และแย่งสิทธิการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะของชุมชนจากส่วนรวมนั้น ถ้าเป็นบุคคลที่อยู่ในหมู่บ้านก็มักจะเป็นผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและทางสังคมอยู่ในระดับดีและระดับปานกลาง มีพื้นที่ครอบครองและที่ดินทำกินของตนเองหลายแปลงอีกทั้งมักไม่เกรง

กลัวโทษทัณฑ์จากการผิดกฎหมาย โดยเฉพาะบุคคลที่มีพื้นที่ติดอยู่กับพื้นที่สาธารณะนั้น ส่วนราษฎรที่เป็นรายย่อยและมีความยากจนนั้นมีเป็นส่วนน้อยที่พบว่าเป็นผู้บุกรุกด้วยเหตุผลที่มีที่ดินไม่เพียงพอต่อการทำกินมากกว่าสาเหตุอื่น ๆ

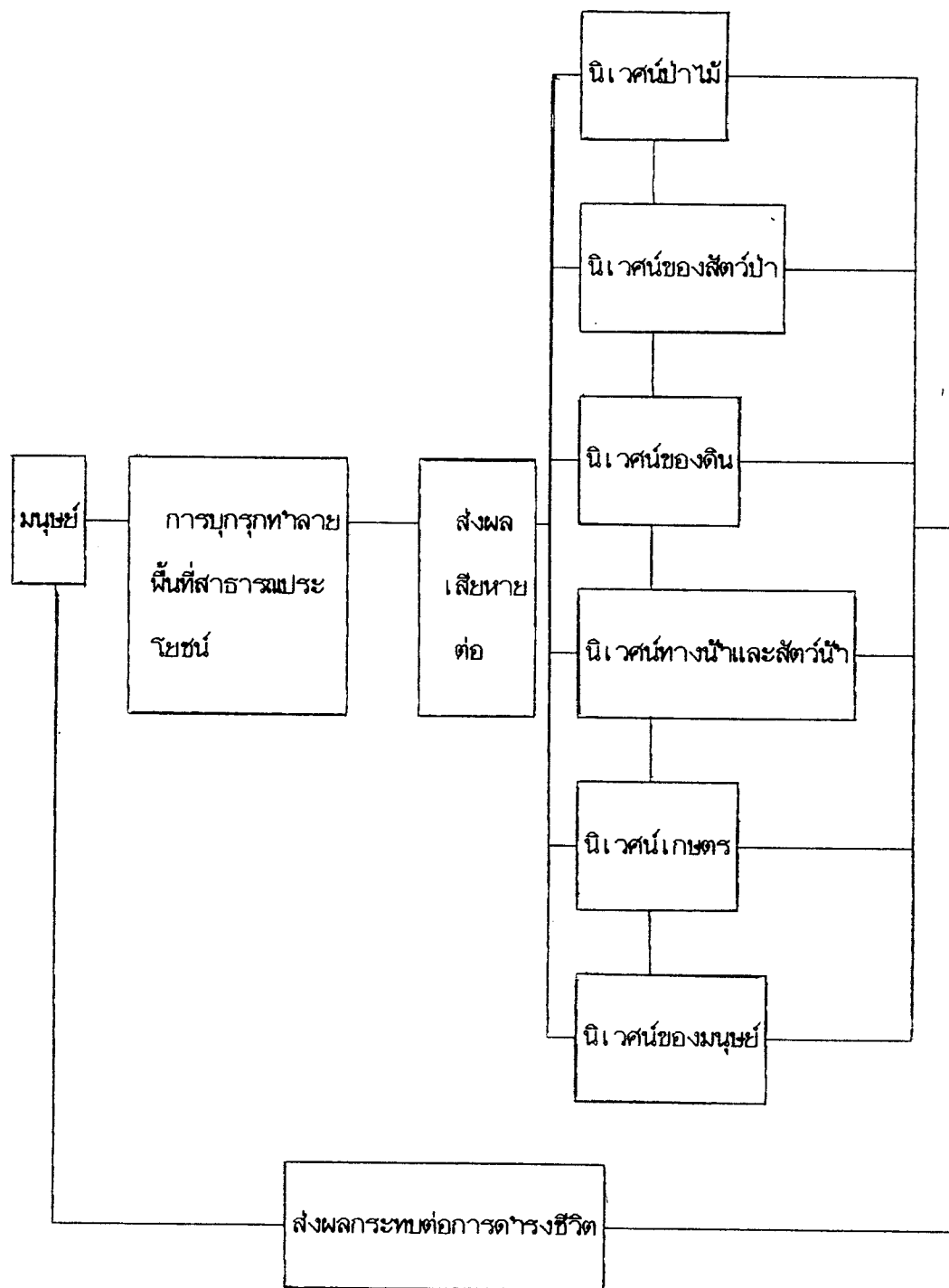
วิธีการบุกรุกครอบครองของบุคคลดังกล่าว จะเริ่มต้นด้วยนายทุนหรือผู้มีอิทธิพลจ้างวานให้ราษฎรผู้มีฐานะยากจนทางเศรษฐกิจเข้าไปถากถางตัดทำลายต้นไม้ให้พื้นที่โล่งเตียน หรือถ้าเป็นพื้นที่ที่โล่งเตียนอยู่ก่อนแล้วก็จะเข้าไปขุดไถรูกล้าเข้าไปในพื้นที่เพื่อเพาะปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์และสร้างที่อยู่อาศัยอย่างถาวร บุคคลที่จ้างวานจะปล่อยให้ราษฎรผู้รับจ้างเหล่านั้นใช้พื้นที่ทำประโยชน์หรือทำมาหากินต่อไปเป็นระยะเวลา 4-5 ปี จากนั้นราษฎรฐานะดีที่เป็นผู้จ้างวานจะไปขอยึดที่ดินสาธารณะนั้นในรูปของการซื้อขายหรือแลกที่ดินกับเงินกู้ยืม เพื่อเข้าทำประโยชน์ต่อไปด้วยตนเอง ที่น่าสนใจก็คือพื้นที่สาธารณะบางแห่งถูกบุกรุกครอบครอง ซึ่งเป็นการกระทำให้เห็นเป็นตัวอย่างที่ไม่ดีของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน หรือมีการติดต่อร่วมมือกันกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการออกเอกสารสิทธิเพื่อออกเอกสารสิทธิเป็นโฉนดหรือเป็น นส.3 ซ้อนทับบนพื้นที่สาธารณะทั้ง ๆ เป็นพื้นที่สาธารณะที่มีหลักเขตแสดงอาณาเขตแน่นอน และ/หรือมีหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงเรียบร้อยแล้ว การกระทำดังกล่าวจัดว่าเป็นความร่วมมือในการแสวงหา และแบ่งปันผลประโยชน์ระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีอำนาจหน้าที่ในการออกเอกสารสิทธิที่เป็น นส.3 หรือโฉนดร่วมกับเจ้าหน้าที่ปกครองทุกระดับ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านและราษฎรผู้บุกรุกทั้งหลาย ปัจจุบันนี้ชาวบ้านที่เคยได้ใช้ประโยชน์หลายแห่งกำลังดำเนินการผลักดันผู้มีอิทธิพลเหล่านั้นออกจากพื้นที่ เช่น กรณีของบ้านกระนวน ต.กระนวน กิ่งอ.ข้าสูง จ.ขอนแก่น เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ.2537 เพื่อพยายามขับไล่ผู้บุกรุกและพร้อมทั้งตรวจสอบการออกและเพิกถอนเอกสารสิทธิที่ได้ออกให้อย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย

(3) ความขัดแย้งของบุคคลที่มาจากภายนอกกับราษฎรภายในหมู่บ้าน ความขัดแย้งประเภทนี้ส่วนใหญ่มักจะเกิดขึ้นกับพื้นที่สาธารณะประเภทแหล่งน้ำที่มีสภาพดินเลน และมีปริมาณน้ำเหลือน้อย ซึ่งอาจจะมีสาเหตุมาจากการที่ได้มีการสร้างเขื่อน ฝาย ทำนบ อ่างและแหล่งเก็บกักน้ำขนาดต่าง ๆ กันไว้แล้วตามลำน้ำต้นทางที่จะไหลเข้าสู่แหล่งน้ำสาธารณะเหล่านั้น และย้อนหลังไป 3-4 ปีที่ผ่านมา มีฝนตกปริมาณลดลงมาก จึงมีผลทำให้แหล่งน้ำธรรมชาติที่เป็นห้วย หนอง คลอง บึงมีปริมาณน้ำเก็บกักลดลงด้วย นอกจากนี้ยังมีการขุดเจาะน้ำบาดาลมาใช้ในการอุปโภคและบริโภคเพิ่มมากขึ้น เพื่อนำมาทำน้ำประปาหมู่บ้านด้วยการสนับสนุนของหน่วยงานต่าง ๆ จึงทำให้แหล่งน้ำธรรมชาติดังกล่าวลดความสำคัญต่อการดำรงชีพของชาวชนบทลงไป การเอาใจใส่บูรณะฟื้นฟูหนอง แห่นและบำรุงดูแลรักษาลดลงตามไปด้วยเช่นกัน นอกจากนี้เมื่อประชากรมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นอย่าง

รวดเร็ว ทำให้มีความต้องการที่ดินเพิ่มขึ้นด้วย โดยเฉพาะพื้นที่ดินที่อยู่บริเวณใกล้ตัวเมือง และใกล้แหล่งน้ำธรรมชาติยิ่งเป็นที่ต้องการของบุคคลต่าง ๆ จึงทำให้ที่ดินบริเวณดังกล่าวมีราคาแพง เช่น ที่ดินบนพื้นที่บริเวณริมฝั่งทุ่งสร้างและบริเวณริมแก่งน้ำดอน อ.เมืองจ.ขอนแก่น, บริเวณริมหนองหาร อ.เมือง จ.สกลนคร หนองน้ำธรรมชาติบางแห่งในจังหวัดมุกดาหาร พื้นที่โดยเป็นป่าบุ่งป่าทาม(ป่าละเมาะตามทีลุ่มน้ำริมลำน้ำ) ตามลุ่มน้ำชี ลำเสียว ลำพิบปลา และแม่น้ำมูล เป็นต้น ราษฎรผู้บุกรุกเพื่อเข้าครอบครองพื้นที่ดังกล่าวแล้วได้จัดสรรพื้นที่เหล่านั้นขาย หรือสร้างเป็นที่อยู่อาศัยที่มีคุณภาพดี หรือจัดเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจหรือรีสอร์ท หรือใช้เป็นพื้นที่ทำการเกษตรแบบประณีตด้วยการปลูกพืชผัก ไม้ผล เนื่องจากดินบริเวณดังกล่าวเป็นดินตะกอนลุ่มน้ำ (Alluvial complex) มีความสมบูรณ์สูงในแร่ธาตุอาหารของพืช เช่นเดียวกับพื้นที่สาธารณะประเภทป่าไม้ ทำเลเลี้ยงสัตว์ ก็ถูกบุกรุกยึดครองเช่นเดียวกันแต่ไม่รุนแรงเท่ากับแหล่งน้ำ ยกเว้นพื้นที่ที่เป็นดอนปู่ตาและป่าช้า ซึ่งไม่ค่อยมีชาวบ้านกล้าบุกรุก

๙ การบุกรุกจะมักกระทำกันเป็นกระบวนการและมีขั้นตอนโดยมีพ่อค้า นักธุรกิจ นายทุนด้วยความร่วมมือกับข้าราชการทุกระดับชั้นที่เกี่ยวข้องกับการออกเอกสารสิทธิ รวมถึงกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งได้เข้าไปครอบครองพื้นที่สาธารณะอยู่แล้ว จะดำเนินการร่วมกับข้าราชการที่ออกเอกสารสิทธิเป็นโฉนดหรือ นส.3 และข้าราชการเหล่านั้นจะได้รับส่วนแบ่งเป็นพื้นที่ที่มีเอกสารสิทธิแล้ว ซึ่งการกระทำดังกล่าวมิให้เห็นเสมอ ๆ และมักเป็นข่าวร้องเรียนที่แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างราษฎรส่วนรวมที่เป็นผู้ใช้ประโยชน์กับผู้บุกรุกดังที่ปรากฏให้รับรู้ได้ทางสื่อมวลชนอยู่บ่อยครั้งและทุกครั้งมักจะเป็นการดำเนินการอย่างเป็นทางการต่อเนื่องและใช้ช่องว่างของกฎหมายที่ใช้อยู่ และใช้อำนาจหน้าที่ที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองในทางที่ผิด กระบวนการเช่นนี้ได้เกิดขึ้นติดต่อกันมานานแล้ว ทำให้ต้องสูญเสียพื้นที่ของพื้นที่สาธารณะของชุมชนแต่ละปีเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งทำให้พื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชนบางแห่งไม่มีปรากฏให้เห็นในแผนที่ว่าเป็นพื้นที่สาธารณะดังเช่นที่เคยเห็นอีกต่อไป แต่ก็ยังชาวบ้านที่สามารถจดจำได้เป็นเพียงหลักฐานในอดีตได้ว่าเคยมีพื้นที่สาธารณะอยู่บริเวณนั้นและบอกลักษณะได้อย่างถูกต้องก็เฉพาะบรรดาเหล่าผู้สูงอายุเท่านั้น

ผลเสียตามมาของการบุกรุกยึดครองพื้นที่สาธารณะของชุมชนเช่นนี้นั้นประการหนึ่งก็คือ ทำให้เกิดความขัดสนในเรื่องการจัดหาสถานที่ให้แก่ทางราชการ ดังเช่นที่กล่าวมาแล้ว ถ้ามีหน่วยงานราชการต้องการใช้พื้นที่สาธารณะบางส่วนเพื่อนำไปเป็นสถานที่ก่อสร้างอาคารของหน่วยงานราชการที่ตั้งขึ้นใหม่ เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล ศูนย์ราชการของตำบล อำเภอ หรือศูนย์ราชการของจังหวัดที่ตั้งขึ้นมาใหม่ เป็นต้น ก็จะไม่สามารถดำเนินการก่อสร้างได้สะดวกทั้งนี้เพราะ

แผนภูมิที่ 2 ผลเสียหายของการบุกรุกทำลายพื้นที่สาธารณะประโยชน์ต่อระบบนิเวศ และต่อการใช้ชีวิตของมนุษย์

พื้นที่สาธารณประโยชน์ของชุมชนดังกล่าวได้ถูกบุกรุกจับจองครอบครองและใช้ประโยชน์โดยประชาชนจำนวนมากเรียบร้อยแล้ว ถ้าจะขอคืนพื้นที่ดังกล่าวจำเป็นที่รัฐจะต้องจ่ายเงินทดแทนในสิ่งปลูกสร้าง ทรัพย์สินต่าง ๆ และค่าขนย้าย พร้อมทั้งอาจจะต้องจัดหาที่อพยพไว้รองรับให้เป็นที่อยู่อาศัยและเป็นที่ทำกินทดแทนให้อีกด้วย

ความขัดแย้งระหว่างการบุกรุกทำลายพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของมนุษย์และความสมดุลของระบบนิเวศน์

ผลจากการที่มนุษย์ได้เข้าไปบุกรุกทำลายสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอยู่บนพื้นที่สาธารณะประโยชน์แต่ละแห่ง โดยเฉพาะการตัดต้นไม้ การถมที่หนองน้ำสาธารณะ การขุดไถพรวนพื้นที่ และการทำลายสัตว์ป่า นั้น ทำให้เกิดความสูญเสียต่อความสมดุลของระบบนิเวศน์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติที่สำคัญ ดังแผนภูมิที่ 2

สภาพนิเวศน์ของป่าไม้ การตัดต้นไม้ขนาดใหญ่และขนาดเล็กจากในพื้นที่สาธารณะประโยชน์ทุกประเภท โดยเฉพาะจากประเภทป่าไม้ ก่อให้เกิดความเสียหายต่อลักษณะทั้งกายภาพ ชีวภาพของพื้นที่ และต่อสภาพทางสังคมเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของมนุษย์ด้วย ซึ่งผลเสียหายเป็นดังนี้

- (1) ขาดความสมดุลธรรมชาติ ที่มีต้นไม้แต่ละขนาดต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างดิน น้ำและมนุษย์
- (2) ทำลายที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหารของสัตว์ป่า สัตว์น้ำ นกและจุลินทรีย์ในดิน
- (3) แหล่งกำเนิดของพันธุกรรมของทั้งพืช และสัตว์หมดสิ้นไป
- (4) ความชื้น น้ำผิวดิน และน้ำใต้ดินมีปริมาณลดลงไป
- (5) การเกิดการกัดเซาะผิวดินมีอัตราเพิ่มมากขึ้น
- (6) การดำรงชีพของมนุษย์จะต้องพึ่งพาอาศัยจากโลกภายนอกและทำงานหนักเพิ่มขึ้น

สภาพนิเวศน์ของดิน เมื่อต้นไม้ได้ถูกตัดและมีการไถพรวนพื้นที่เพื่อปลูกพืช หรือเลี้ยงสัตว์ นิเวศน์วิทยาทางดินได้สูญเสียไป เช่น

- (1) ความอุดมสมบูรณ์ในแร่ธาตุอาหารพืชที่มีอยู่ในดินลดลง
- (2) จุลินทรีย์ที่ช่วยย่อยสลายเศษวัสดุต้นล้มไม้ตายหายไป
- (3) เนื้อดินจะมีความแน่นทึบไม่โปร่งหลวมเช่นที่เป็นตามธรรมชาติ
- (4) ความเป็นกรดเป็นด่างของดินจะขาดความสมดุล

สภาพนิเวศน์ของสัตว์ป่า ในอดีตกาลพื้นที่สาธารณะประโยชน์ที่มีอยู่รวมถึงแหล่งน้ำธรรมชาติ มีต้นไม้ขนาดน้อยใหญ่ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติและขึ้นติดต่อกันเป็นพื้นที่ป่าขนาดใหญ่ สามารถใช้เป็นที่อยู่อาศัยและเป็นแหล่งอาหารของสัตว์ป่านานาชนิด ทั้งที่เป็นสัตว์เล็ก สัตว์ใหญ่ ใช้เป็นอาหารของมนุษย์ได้และไม่สามารถใช้เป็นอาหารได้ ได้แก่ สัตว์ประเภทสัตว์ปีก สัตว์เลื้อยคลาน สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม และแมลงชนิดต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านได้เคยล่าสัตว์เหล่านี้มาใช้เป็นอาหารอย่างอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะอาหารประเภทโปรตีน ซึ่งต่อมามีความจำเป็นในการใช้ไม้เพิ่มขึ้น ทั้งเพื่อสิ่งปลูกสร้างและเชื้อเพลิงตามจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ทำให้ต้นไม้เกือบทุกขนาดถูกตัดนำไปใช้ประโยชน์หรือเผาทำลาย ผลตามมาสัตว์ป่าที่เคยมีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ลดทั้งชนิดและจำนวนลง ส่วนใหญ่ได้สูญพันธุ์ไปเหลือเพียงสัตว์ขนาดเล็ก เช่น แย้ กิ้งก่า นกขนาดเล็ก และแมลงบางชนิด เป็นต้น

นิเวศน์ของแหล่งน้ำและสัตว์น้ำ ความตื้นเขินของแหล่งน้ำธรรมชาติ จนกระทั่งบางแห่งไม่สามารถกักน้ำ ซึ่งมีสาเหตุมาจาก การไหลทับถมของตะกอนตามกระแสน้ำ น้ำไหลเข้าแหล่งน้ำมีปริมาณน้อย ทำให้สัตว์น้ำนานาชนิด เช่น ปลา กุ้งฝอย หอย ปู แมลงที่อาศัยอยู่ในน้ำ เป็นต้น ลดจำนวนลงบางแห่งเกือบไม่มีหลงเหลืออยู่เลย รวมถึงพืชอาศัยน้ำ เช่น ผักบุ้ง ผักตบชวา ผักกระเฉด ผักแว่น ผักก้านจอบ ซึ่งชาวบ้านใช้เป็นอาหารตามธรรมชาติ ได้ลดยิ่งไปกว่านั้นแหล่งพันธุกรรมของสัตว์และพืชน้ำได้สูญหายไปด้วย

นิเวศน์เกษตร การผลิตทางการเกษตรที่มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องอาศัยดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ ปริมาณน้ำและความชื้นที่พอเพียง ปรากฏจากการรบกวนของศัตรูพืชประกอบกับ การบำรุงดูแลรักษาที่ดี และการใช้พันธุ์ที่มีคุณภาพ เมื่อมีการทำลายระบบนิเวศน์ของป่าไม้ แหล่งน้ำ และดิน ทำให้เกิดผลเสียต่อระบบเกษตรกรรม กล่าวคือ

1. อินทรีย์วัตถุและจุลินทรีย์ ที่ช่วยทำให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์ มีปริมาณลดลง
2. แร่ธาตุอาหารของพืชที่มีอยู่บริเวณผิวดินลดลง เพราะไม่มีต้นไม้รากลึกช่วยดูดดึงขึ้นมาใช้ จำเป็นต้องลงทุนเพิ่มขึ้นเพื่อซื้อปุ๋ยวิทยาศาสตร์
3. ปริมาณน้ำและความชื้นมีไม่พอเพียงต่อการเจริญเติบโตของพืช และสัตว์อย่างสมบูรณ์ ทั้งนี้เพราะขาดสิ่งดูดซับน้ำ และแหล่งน้ำเก็บกักน้ำไว้ใช้ ประกอบกับอัตราการระเหยมีสูงมาก

4. แมลงและสัตว์ศัตรูพืชเพิ่มความรุนแรงทำลายให้เกิดเสียหายเพิ่มมากขึ้น เนื่องมาจากมนุษย์ได้ให้ความสมดุลย์ของธรรมชาติได้สูญเสียไป โดยวิธีการทำลายแหล่งอาหารและที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติ ซึ่งเดิมนั้นศัตรูพืชเหล่านี้ได้อาศัยและหากินอยู่ในป่า (2) ศัตรูตามธรรมชาติของแมลงและศัตรูพืชของพืชที่ปลูกและของสัตว์ที่เลี้ยงได้ลดลงไป เช่น นก งู ตัวน้ำ และตัวเบียน เป็นต้น ทำให้แมลงและสัตว์ศัตรูพืชต้องหันมากัดกินทำลายผลผลิตทดแทนแหล่งอาหารเดิม (3) ความร้อนบนพื้นผิวโลกเพิ่มขึ้น เหมาะสมต่อการแพร่ขยายพันธุ์ของเชื้อโรคพืช เช่น เชื้อรา แบคทีเรีย เป็นต้น ทำให้การระบาดของโรคพืชเพิ่มมากขึ้น

ผลตามมาก็คือเกษตรกรจำเป็นต้องลงทุนมากขึ้นเพื่อเพิ่มการบำรุงดูแลรักษาใช้จ่ายเงินลงทุนซื้อปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช ซื้อพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ที่เป็นพันธุ์ดี ด้านทานโรคแมลงและตอบสนองปุ๋ยสูง ซึ่งต้องใช้เวลาทำการเกษตรเพิ่มมากขึ้นเช่นกัน ประสิทธิภาพในการผลิตด้อยลงไปในทั้งทางด้านผลผลิตภาพ ภาพารภาพ เสถียรภาพ และความเสมอภาพในการผลิต และในที่สุดเกษตรกรหรือชาวบ้านจะไม่สามารถมีเอกภาพและอัตภาพในการตัดสินใจและวางแผนการผลิต

นิเวศน์ของมนุษย์ เมื่อมนุษย์ได้บุกรุกทำลายพื้นที่สาธารณะประโยชน์ ซึ่งจัดว่าเป็นทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่มนุษย์ต้องพึ่งพาอาศัยเพื่อการดำรงชีวิต ผลกระทบที่สำคัญตามมาทันตาเห็นต่อการดำรงชีวิต ได้แก่

(1) การพึ่งตนเองได้ระดับหนึ่งในเรื่องของอาหารธรรมชาติ รวมถึงอาหารทั้งที่มีอยู่บนบกและในน้ำ ไม่ใช่สอย

(2) การประกอบอาชีพได้เพิ่มขึ้นทั้งความยุ่งยากลำบาก ต้องทุนเวลาและปัจจัยการผลิตที่ต้องขอความช่วยเหลือจากที่อื่น ๆ เพิ่มทั้งความพยายามในการบำรุงดูแลรักษา ด้วย

(3) ความสมานสามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันลดลงไป มีการแก่งแย่งหาผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติให้กับตนเอง

(4) ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมได้รับการนับถือและปฏิบัติลดลงไป เพราะต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำมาหากิน รวมถึงเวลาพักผ่อนหย่อนใจ

ตอนที่ 3 ปัจจัยที่ทำให้พื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชนยังคงสภาพที่ดี

พื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชนแต่ละประเภทจำนวนมากแห่งที่มีอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือขณะนี้ มีสภาพที่สมบูรณ์เกือบเหมือนในอดีตและได้รับการบำรุงดูแลรักษาและฟื้นฟูอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง จนกระทั่งสามารถอำนวยความสะดวกแก่ชาวบ้านได้เป็นอย่างดีและต่อเนื่องตลอดมา จากการวิเคราะห์ผลการศึกษาพื้นที่สาธารณะประโยชน์ที่ยังคงสภาพที่ดีดังกล่าวนี้ตัวอย่าง ทั้งประเภทแหล่งน้ำ ป่าไม้ชุมชน ทำเลเลี้ยงสัตว์ ป่าช้าและดอนปู่ตา แล้วพบว่าปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้พื้นที่สาธารณะประโยชน์บางแห่งยังคงสภาพที่ดีและเป็นประโยชน์นั้นประกอบด้วย

1. ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการหมู่บ้านมีคุณสมบัติที่ดี โดยเฉพาะมีความเป็นนักพัฒนาความเข้มแข็ง ขยันหมั่นเพียรทำงานจริงจังที่พฤติกรรม ที่เห็นแก่ประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นอย่างสูงและมากกว่าประโยชน์ต่อส่วนตนและพวกพ้อง พร้อมทั้งมีการประชาสัมพันธ์ประชาชนอยู่เสมอเพื่อรณรงค์ให้ชาวบ้านทุกหมู่เหล่า และทุกเพศทุกวัยได้ตระหนักและมองเห็นคุณค่าประโยชน์ของต้นไม้ แหล่งน้ำ และโทษภัยที่จะต้องเกิดขึ้นแก่ตัวเอง และต่อส่วนรวมเมื่อพื้นที่ที่เข้าอาศัยไม่มีต้นไม้เพราะมีการตัดต้นไม้ตนเอง หรือไม่มีน้ำใช้ หรือไม่มีทำเลเลี้ยงสัตว์และไม่มีดอนปู่ตา

2. คณะกรรมการหมู่บ้านได้ร่วมกันกำหนดกฎระเบียบเพื่อใช้เป็นข้อบังคับหรือข้อห้ามมิให้ตัดทำลายต้นไม้และห้าม การรुकล้ำเพื่อยึดครองพื้นที่เพื่อเป็นสมบัติส่วนตัว พร้อมทั้งได้ตั้งค่าปรับใหม่เอาไว้ใช้กับผู้กระทำผิดด้วยการฝ่าฝืนกฎระเบียบที่กำหนดไว้

3. จัดทำแนวกันล้อมรอบพื้นที่เพื่อใช้เป็นหลักฐานที่มีความถาวรบ่งบอกและกำหนดขอบเขตอย่างชัดเจนของพื้นที่สาธารณะ เช่น ถนน คันคู ร่องน้ำ รั้ว ต้นไม้ยืนต้นโตเร็ว เป็นต้น

4. มีป้ายชื่อมาตรฐาน และปักหลักเขตแดนทั้งสี่มุมโดยใช้ต้นไม้เสถียรขนาดใหญ่ที่สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจนว่าเป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชน ถ้าเป็นเสาคอนกรีตจะดีเพราะหนัก ขุดถอนยาก และมีความทนทาน พร้อมทั้งมีเอกสารเป็นหนังสือสำคัญสำหรับที่ดินหลวง (นสล.) ซึ่งออกโดยเจ้าหน้าที่ของกรมที่ดินและมอบให้นายอำเภอท้องที่เป็นผู้ดูแลบำรุงรักษา โดยมีกำนันผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้รักษากฎระเบียบข้อบังคับและวางแผนใช้ประโยชน์ที่ดินให้ประโยชน์ตามศักยภาพ และให้เก็บรักษาลักษณะ นสล. ไว้ที่สำนักงานที่ดิน

5. อัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรในชนบทลดลง และมีการอพยพของประชากรจากชนบทเข้าไปหางานในเมืองใหญ่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับหมู่บ้านในชนบทส่วนใหญ่ได้มีกระแสไฟฟ้าเข้าถึงและได้นำแก๊สหุงต้มไปให้บริการใช้หุงต้มในพื้นที่ชนบท ดังนั้นการหุงต้มอาหารโดยใช้กระแสไฟฟ้าหรือใช้แก๊สหุงต้มจะเข้าไปแทนที่บางส่วนของการใช้พื้นที่และจะเข้าไปแทนที่เพิ่มมากขึ้น

เรื่อย ๆ เพราะการใช้กระแสไฟฟ้า และแกสหุงต้มจะช่วยให้มีการประหยัด เพราะราคาถูกกว่าถ่านเมื่อเทียบกับพลังงานความร้อนที่เท่ากัน ดังเช่นในกรณีครัวเรือนที่มีสมาชิกอยู่ทั้งหมด 4-5 คน จำเป็นต้องใช้ถ่านจำนวน 2 กระสอบต่อ 1 เดือน ราคาถ่านกระสอบละ 120 บาท เป็นค่าถ่าน 240 บาท แต่ถ้าใช้แกสหุงต้มจะใช้แกส 1 ถัง ๆ ละ 15 กิโลกรัม ราคาประมาณ 180 บาท จะเห็นว่าประหยัดเงินกว่าใช้ถ่านถึง 60 บาท (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านผู้ซึ่งใช้แกสและถ่านหุงต้ม) ยิ่งไปกว่านั้นยังให้สะดวก รวดเร็ว และสะอาด ทั้งภาชนะหุงต้มรวมถึงอาคารบ้านเรือน นอกจากนั้นการก่อสร้างบ้านเรือนอาคารที่อยู่อาศัยของชาวชนบทได้หันมานิยมก่อสร้างด้วยวัสดุที่เป็นหินปูน เหล็กเพิ่มมากขึ้นเช่นกันตามค่านิยมและมี ราคาถูกกว่าและหาได้ง่ายกว่าไม้ที่จะนำมาปลูก ดังนั้น การตัดต้นไม้เพื่อนำมาทำเชื้อเพลิงหุงต้มและสร้างอาคารบ้านเรือนที่อยู่อาศัยจึงคาดว่าจะลดลงไปตามลำดับตามความจำเป็น

6. ความเกรงกลัวต่ออิทธิฤทธิ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเชื่อกันว่ามีสิ่งสถิตย์คอยเฝ้าดูแลรักษาอยู่ในพื้นที่นั้น โดยเฉพาะพื้นที่ที่เป็นดอนปู่ตา และป่าช้า ดอนปู่ตาของแต่ละหมู่บ้าน ชาวบ้านจะต้องทำพิธีบวงสรวงทุก ๆ ปี และจากประสบการณ์ของชาวบ้านได้เล่าให้ฟังว่า ถ้าบุคคลใดไปละเมิด เช่น ไปตัดไม้หรือเก็บของป่าที่อยู่ในบริเวณดอนปู่ตามักจะประสบกับความเจ็บป่วยไข้ ถ้ามีความจำเป็นต้องตัด ผู้จะตัดต้องขออนุญาต ผู้กระทำจะต้องทำพิธีขอขมา ลงโทษจึงจะหายจากการเจ็บไข้เช่นเดียวกันกับหนองน้ำขนาดใหญ่ซึ่งชาวบ้านก็มีความเชื่อดิตต่อกันมาว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์เฝ้าดูแลอยู่และชาวบ้านต้องปลูกศาลให้เป็นที่อยู่อาศัยอย่างถาวรและทำพิธีบวงสรวงเพื่อขอพรเป็นประจำทุก ๆ ปีตลอดมา

7. ความจำเป็นของชุมชนที่ต้องสงวนรักษาไว้อย่างต่อเนื่องเพื่อใช้เป็นแหล่งอาหารจากธรรมชาติในนาชนิด น้ำอุปโภคและบริโภค เชื้อเพลิง สถานที่ประกอบพิธีกรรมตามประเพณี และสถานที่เลี้ยงสัตว์ของชุมชน ที่สำคัญพื้นที่สาธารณะประโยชน์บางแห่งโดยเฉพาะประเภทป่า จัดว่าเป็นแหล่งของต้นน้ำลำธาร และเก็บกักความชุ่มชื้นไว้

8. มีกฎหมายของบ้านเมืองกำหนดขึ้นมาไว้เพื่อรักษาพื้นที่สาธารณะประโยชน์โดยเฉพาะกฎหมายที่ดินมาตรา 8 และมาตรา 9 เพื่อป้องกันมิให้บุคคลสามารถเข้าไปบุกรุกครอบครองและใช้ประโยชน์เป็นส่วนตัว พร้อมทั้งกำหนดบทลงโทษแก่ผู้กระทำผิดเอาไว้ และมีหนังสือสำคัญสำหรับที่ดินหลวง (น.ส.ล.) ไว้เป็นหลักฐานการมีกฎหมาย และบทลงโทษแก่ผู้บุกรุกครอบครองเป็นสิ่งป้องกันมิให้บุคคลกล้าเข้าไปบุกรุกทำลายพื้นที่สาธารณะโดยมิชอบ